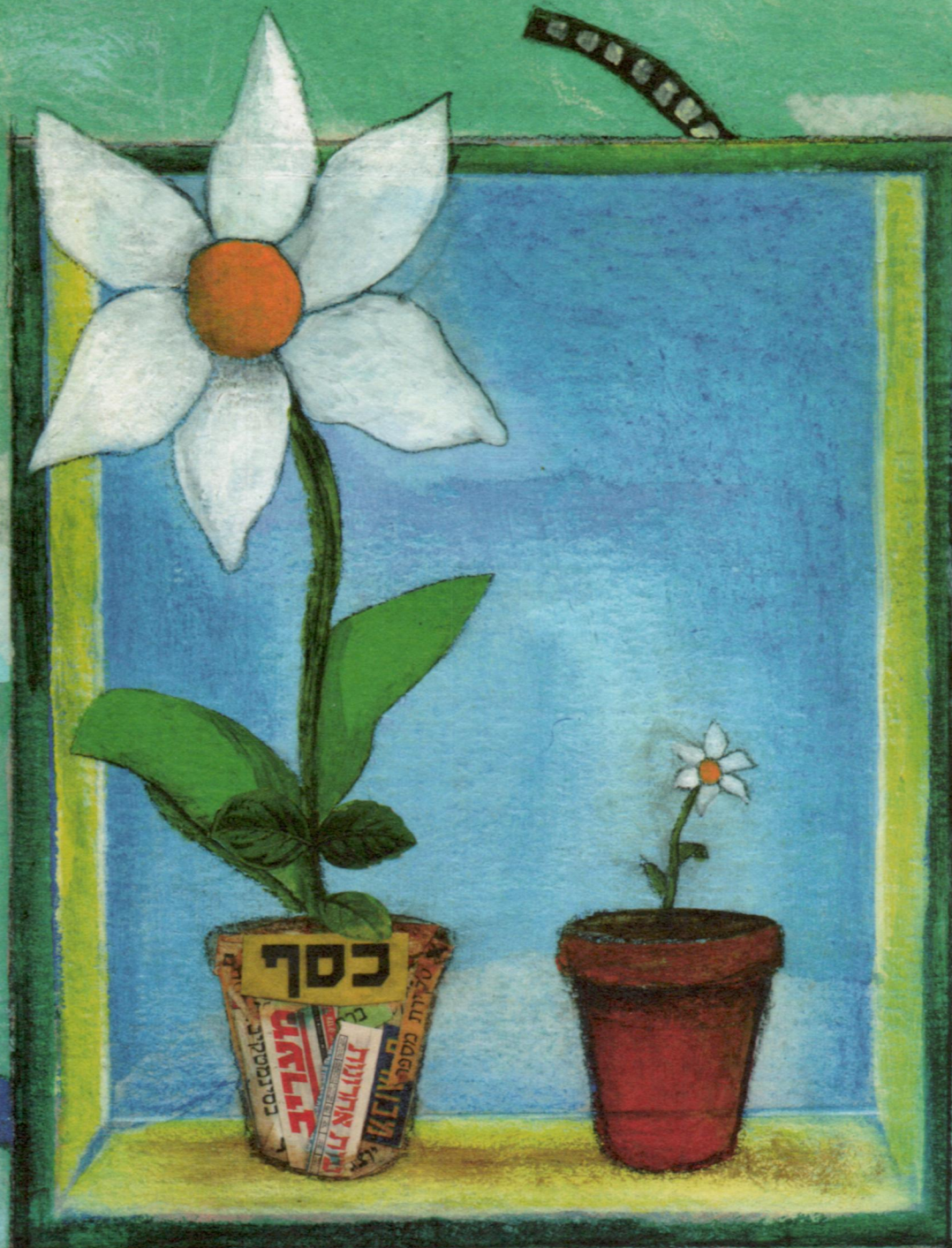


# העין השביעית

גיליון מס' 6. נובמבר-דצמבר 1996

פסיכופל



8 543120 000069  
₪18.00



## לא לייחוס

בחודש שעבר נזרקו שני עיתונאים ידועים לכלבים: אמנון אברמוביץ' ושמעון שיפר נחשפו להתקפות הריפות של אנשי ציבור ולא הצליחו להגן על עצמם ועל המוניטין המקצועיים שלהם, בגלל מחויבותם לשמי"ה על סודיות מקורותיהם. בשני המקרים היו העיתונאים קורבנותיה של שיטה שמוצא דק להקדיש לה רגע של מחשבה.

כללי הלא-לייחוס ולא-לציטוט כל-כך מושרשים בתרבות העיתונאית, שאנשים אינם שואלים את עצמם אם ישנן נסיבות שבהן מותר להפר אותם. עיתונאים מוציאים את עצמם לעתים קרובות מדי כלי שרת בידי מקורות, ואין הם מערערים על הפגיעה בשמם הטוב, הנגרמת בגלל מחויבותם לשמור על חסיונם. הנוהג הזה נפוץ במציאות הישראלית יותר מאשר במקומות אחרים.

העיתונות המערבית ניזונה אף היא ממקורות עלומים, אלא שבניגוד להווי הישראלי, שמורה ההסתמכות על "גרונות עמוקים" בארה"ב, למשל, לידיעות חשובות במיוחד. בעיתונות הישראלית מוסתרים מקורות המידע גם במצבים ובהקשרים שבעיתונות המערבית הם גלויים ומובנים מאליהם.

התופעה הזו משקפת את עולם המושגים המעצב את החיים הציבוריים בארץ: השתמטות מקבלת אחריות, רתיעה מלתת את הדין על החלטות ואמירות, נטייה שלא לומר אמת, פטרונות ביהסו של השלטון למידת זכותו של האזרח להשיג מידע. בהיות העיתונות ראי החברה, היא מתאימה את עצמה לצפנים אלה שעל-פיהם מתנהלים חיינו, וכתוצאה מכך היא פותחת את ערוציה להעברת מידע בשיטות עקלקלות ומתמסרת בהנאה למניפולציות שעושים בה מקבלי ההחלטות.

ההרגל הזה מזמין דיון. בגיליון הזה נוגעים עים בו, משני קצות הקשר, גדי סוקניק ויוסי ביילין. מסקנתם זהה: אין לערער את כללי המשחק. גם מי שמסכים שאכן אין תחליף ליכולתם של עיתונאים להשיג מידע על בסיס השמירה על חסיון המקורות, אינו רשאי להתעלם מהנשורת שהשיטה הזו פולטת, בגלל שימוש היתר שנעשה בה במציאות הישראלית. האנונימיות עלולה להיות גם מפלטם האחרון של נבלים משני הצדדים: עיתונאים ומקורותיהם. ■

עוזי בונימן

4	דמי חסות: מדוע מעניקים עיתונים חסיונות לאירועים - יגאל מוסקו
8	סגן ער החינוך מגיב: עיתונות הביפרים - נחום ברנע
10	מאבדים את אמון הצופה - אהוד יערי
12	כשל ניסוחי נרבע: "כל העיר" נגד פרופ' שטיינברג - טלי שלו
16	יחסי מקור-עיתונאי - גדי סוקניק, יוסי ביילין
18	אתיקה של חנוונים: כולנו פסולים לעדות - עופר שלח
20	לחץ סביבתי: צבי זינגר בחברון - אביאל לינדר
24	נקודת המבט של האנתרופולוג - דני רבינוביץ'
26	פחד בבירות - תומאס פרידמן
28	אחד משלנו: התקשורת ומפקד הסיירת - רותי שילוני
31	כספית כנייד לקמוס - אריק כרמון
32	איפה טעינו: לא האמנו לסאדאת - סמדר פרי
34	מידע הוא כוח: לאן נעלמה העיתונות החוקרת - ירון אזרחי
36	מסיבת עיתונאים: מדור תגובות מורחב
40	עין בינלאומית: זיופי צילומים - רפי מן
42	לשון הרע: גבולות ההגנה על ביטויים גזעניים - איתן להמן
43	אירועי תקשורת



איור השער: רקפת כונן

### "העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה

ת.ד. 4702 ירושלים 91040

טלפון: 02-5618244 ענלווחה 206 פקס: 02-5635319

עורך: עוזי בונימן

מערכת: נחום ברנע, כרמיח גיא, רפי מן

ייעוץ: פרופ' ירון אזרחי, פרופ' מרדכי קרמיניצר

עריכה גראפית: שמי-בושרי עיצוב גראפי

עריכה לשונית: גליה עברון

מזכירת המערכת: יתית חונאל

דפוס: דפוס העיר העתיקה



המכון הישראלי לדמוקרטיה  
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE  
An Israel-Diaspora Enterprise

# דמיי חסות

מתי כובש מראדונה את עמודי השער של "מעריב", ומתי הוא מתחבא בעמודים הפנימיים של "ידיעות אחרונות" - ולהיפך. הצצה אל עוק החסויות שמנהלים העיתונאים



איורים: רקפת כנען

אזולאי מצא את האובייקט שלו בפארק אשכול במקרה? אולי. במקרה לגמרי נפתח ארבעה ימים אחר-כך בפארק אשכול פסטיבל אירועים ומופעים תחת הכותרת "ירוק בנגב". השבועון "כל הנגב" מבית "ידיעות תקשורת" היה מנותני החסות לפסטיבל. האם היה צלם "מעריב" מביא תמונה דומה מפארק אשכול? בשום אופן לא. באתם ימים

אופקים. לכבוד החג היא הסכימה להיעתר להפצרותיו של צלמנו, כדי להראות לכולם שאין אביב כמו זה שבדרום".

היכן נכתבו הדברים? לא בעלון מועצת אופקים וגם לא בחוברת לילדים של החברה להגנת הטבע. נערת הפרחים לימור ונטורה הופיעה בעמודי החדשות של "ידיעות אחרון" נות" לפני פסח האחרון. הייתכן שהצלם מאיר

יואל מוסקו

"בהורף האחרון לא ירדו בדרום הרבה גשמים, אבל זה לא הפריע לפרחים בנגב. הם הרגישו שהאביב באמת הגיע ופרצו בשלל צבעים. לימור ונטורה, בת 22 מבאר-שבע, ניצלה יום אביבי ויצאה לפארק אשכול שליד

שלפני פסח היו עמודי "מעריב" מגויסים לקידום של הפסטיבלים שנערכו בחסות "מעריב", ולא נותר בהם מקום לסיקור אירועים שהתקיימו בחסות העיתון המתחרה. הזמר אריאל זילבר, למשל, וזה שתמונתו תופיע ב"מעריב" פעמיים באותו יום: פעם אחת בעמודי החדשות, עם כיתוב המבשר על הופעתו בפסטיבל משגב אחרי היעדרות ממושכת מהבמה, בלי ציון שמותיהם של מחבר הכיתוב ושל הצלם (אולי היחצ"ן של הזמר עשה זאת?); ובפעם השנייה במוסף התיירות של "מעריב", במסגרת ידיעה גדולה על פסטיבל משגב. גם הפסטיבל לפיסול באבן במעלות-תרשיהא ופסטיבל עין-גב וכו' לתמונות פרומו באותו עמוד. שלושת הפסטיבלים התקיימו בחסות "מעריב", אבל עובדה זו לא צוינה בידיעות ובכתבות שפירסם עליהם העיתון.

בעמודי התיירות שערך עמי אטינגר ב"מעריב" הופיעה כרוניקה של כ-40 אפשרויות בילוי בחופשת הפסח, מטיל בטרקטור במשק החי של קיבוץ נחשולים ועד הפנינג בחוות התנינים בבקעה. אירועי "ירוק בנגב" שבחסות המקומון "כל הנגב" נעדרו, משום מה, מהרשימה.

כל העיתונים בארץ מעורבים במידה זו או אחרת במתן חסות לאירועים שיש להם גם פן מסחרי. בדרך-כלל, המשמעות של מתן חסות היא שהעיתון מקבל את רוב תקציב הפרסום של האירוע או את כולו, ובתמורה הוא מעניק מספר רב יותר של מודעות מכפי שאפשר היה לקבל תמורת אותו הסכום. באירועים יוקרתיים כמו פסטיבל עכו, למשל, עשוי העיתון להקצות למארגנים שטח מודעות בלי לקבל כל תשלום; ייתכן אפילו שישלם סכומים נכבדים ליזמים בעבור הזכות להעניק חסות. בתמורה, יזכה בכך שהלוגו שלו יתנוסס באתר האירוע, ובדרך-כלל גם יוצב בכניסה דוכן להחתמת מנויים לעיתון. לפעמים כוללת העסקה הנחה לרוכשי כרטיסי סים לאירוע שהם קוראי העיתון.

המטרה העיקרית של העיתון בהענקת החסות, מלבד האפשרות לצוד מנויים חדשים, היא יצירת קשר תדמיתי בינו לבין האירוע. כרוז של "ידיעות אחרונות" בפסטיבל הרוק בצמח מסייעת לביסוס מעמדו בקרב בני הנוער המגיעים להופעה. "הארץ" פונה לאל-י-טה, ולכן חשוב לו לזכות בחסות על הפסטיבל למוסיקה קאמרית בכפר בלום. בקונגרסים מיוחדים לעורכי-דין או לרואי-חשבון הוא נאבק עם "גלובס" על פריסת החסות. "ידיעות אחרונות" מעניק לרוב את חסותו רק לאירועים גדולים. "מעריב" פורס את חסותו בשנים האחרונות בנדיבות על כל מה שזו: תחרות קפיצות ראוה על סוסים בקיבוץ מלכיה, מופע מחול של "קול ודממה" או פסטיבל הג'אז באילת.

לאחר שהעיתון נתן חסות ושילם תמורתה בשטח מודעות או בכסף ממש, האינטרס שלו - ושל המארגנים - הוא למשוך לאירוע קהל רב ככל האפשר. תמונה ו/או כתבה בעיתון לפני פתיחת המופע יתרמו, כמובן, להשגת המטרה. לפני התימה על חוזה חסות לאירוע גדול, פסטיבל הקולנוע בירושלים למשל, מתכנסת ישיבה שבה משתתפים מנהל הפסטיבל, מנהל העיתון ונציגי בכיר של מערכת העיתון (כמו עורך התרבות, ולעתים אף עורך העיתון). העורך מתבקש לומר מה היקף הסיקור שהוא מבטיח לפסטיבל; הברור הזה מגיע עד דרגת פירוט של מספר הכתבות ומיקומן. לעתים, עשוי העיתון להוציא לאור מוסף מיוחד לפסטיבל. בתום המשא ומתן יהיו כל משתתפיו שבעי רצון: מנהל הפסטיבל קיבל הבטחה לעמוד שער. מנהל העיתון קיבל כרטיסי כניסה לכל עובדיו. גם העורך מרוצה, מכיוון שבמסגרת העסקה קיבל ראיון בלעדי עם כוכב קולנוע.

מי שיוצאים נפסדים מעסקות כאלה הם מארגניהם של אירועי תרבות אחרים, העלולים להידחק אל מחוץ לדפי העיתון בגלל

## איש השיווק של "מעריב" הבטיח גיבוי מערכת מלא לאירוע מסחרי, שהעיתון התבקש להעניק לו חסות. בידיעות אחרונות" סירבו לתת התחייבות כזו

מחויבותו של זה לאירוע החסות. בעקיפין נפגעים גם הקוראים, שנמנע מהם סיקור הולם של מופעים אחרים. פגישות המשא ומתן הללו, העומדות בניגוד לעיקרון האתי הבסיסי הקובע שיש להפריד בין שיקולים מערכתיים לשיקולים עסקיים בכלי התקשורת, הן הרגל רווח, הן במקומונים והן בעיתונים הגדולים.

לקדחת החסות יש שלושה שיאים בשנה: סוכות, פסח והחופש הגדול. בחג הסוכות האחרון העניק "ידיעות אחרונות" חסות לפסטיבל עכו. קוראים שהביאו עמם את מודעת הפסטיבל, כל שפורסמה מעל דפי העיתון, קיבלו הנחה ברכישת כרטיסים. הפסטיבל זכה לכפולת עמודים במוסף "24 שעות". "מעריב" לא יכול היה להתעלם מאירוע בסדר גודל כזה, אבל לעומת זאת לא חש מחויב להקדיש לו שני עמודים. הפסטיבל נכלל ב"רשימת אירועים חיוניים לשבעת הימים הקרובים", שמפרסם דרור פויר במוסף התרבות מדי שבת. שלושה

מתוך ארבעת האירועים האחרים שנזכרו שם היו בחסות "מעריב": פסטיבל הסרטים בחיפה, התערוכה "שבעה אמנים" במוזיאון ארץ-ישראל ותחרות זמרה ע"ש לאונרד ברנשטיין. אי אפשר להאשים את פויר בהבלטת אירועים בחסות עיתונו, מהטעם הפשוט שכמעט לא היה אירוע תרבות משמעותי באותו חג שלא היה בחסות "מעריב".

ב"מדריך לסוכות" שפורסם ב"מעריב" לפני החג פורטו על פני שני עמודים תריסר אירועים שנערכו בחסותו: מחג היין בראשון-לציון ועד תערוכת יידישקייט בבנייני האומה בירושלים. במדריך לא הוזכרו אירועים בסדר גודל דומה, שלא זכו בחסותו של "מעריב": למשל, אירועי המוסיקה הקלאסית בעין-חמד ובבית-גוברין, או "חפשו את המטמון" בעמק האלה.

האחראי על תחום החסות ב"מעריב" הוא איקי שובל. מדי פעם מופיע שובל בדסק החדשות של העיתון, עם תמונה וכיתוב אוהד. התמונה עשויה להיות פרומו למופע או לסרט, ש"מעריב" או "מעריב לנוער" הסכימו עם מפיציו על מתן הנחה לקוראים שירכשו לו כרטיס. עורך בדסק: "התמונה שובל מוסר חייבת להיכנס. היא תקבל עדיפות על פני תמונות או ידיעות שיש להן משקל גדול יותר מבחינה עיתונאית. קורה לא פעם שעורך בדסק מתקומם ולא רוצה להכניס את התמונה, כי היא לא מעניינת. אומרים לו: אתה חייב". בראשית נובמבר פנית לאיקי שובל טלפון-נית והצגתי את עצמי כמפיק של מופע אמנים, שיתקיים כביכול בפארק תמנע בט"ו בשבט. לאחר ששובל הביע נכונות כללית להעניק את חסות "מעריב" למופע, אמרתי שמעבר למודעות, חשוב לי שיופיעו גם כתבות על האירוע.

שובל: "ברגע שאני לוקח את החסות, זה ברור ש'מעריב' יטפל בזה גם בצורה מערכתית, ובצורה מכובדת".

- לאיזה חלק בעיתון אתה יכול לדאוג שזה ייכנס?

"אין לי בעיה להכניס את זה לכל חלק. זה יכול להיות בתרבות, אני יכול להכניס את זה לחדשות, אני יכול לשלוח צלם".

כעבור יומיים טילפנתי שוב:

- אני רוצה לוודא: בהנחה שנגיע לסיכום, הסיקור המערכתי זה התחייבות?

שובל: "תראה, אם אתה חושב שכל יום 'מעריב' ישב ויכתוב על הפסטיבל הזה, אז זה לא יהיה. אבל בהחלט ניקח את זה בחשבון ואנחנו ניתן מה שאנחנו רק יכולים, אם יש גם חומר מה לכתוב על זה. אני אוכל להבטיח שאכן אנחנו נתייחס לזה".

הצגתי את עצמי באותו אופן בפני פאני זרביב, האחראית על החסות ב"ידיעות אחרונות", ושאלתי אם יש אפשרות לקבל תמיכה מערכתית לאירוע.

זרביב: "לא, לא ממני. לא במסגרת החסויות. אם האירוע מעניין או יכתבו על זה, אם הוא לא מעניין או לא יכתבו על זה. יש הפרדה מוחלטת בין מערכת לשיווק אצלנו."

בקץ האחרון נתן "מעריב" חסות לפסטיבל הג'אז באילת, "ידיעות אחרונות" פרס חסות על מופעי חג האהבה בצמח, ו"הארץ" העניק את חסותו לפסטיבל כפר בלום. שלושת העי"תונים סיקרו את שלושת האירועים. מבדיקת הדברים שנכתבו עולה, שמבקרי המוסיקה בכל עיתון אינם מושפעים מעניין החסות. לא נמצא מתאם בין דברי שבח או ביקורת שהם כותבים לבין העובדה שנותן החסות הוא עיתון הבית או העיתון המתחרה. ואולם כמות הידיעות, התמונות והסופרלטיבים שניפקו כתבי השטח על כל אירוע היתה גבוהה יותר בעיתון שהעניק את החסות.

יהודית זילברשטיין, כתבת "מעריב" באילת, מילאה לפני פסטיבל הג'אז עמוד שלם במשפטים בנוסח: "זה יהיה הפסטיבל הגדול מכולם, מבטיחים המארגנים... הפסטיבל נחשב כבר היום לפרויקט בינלאומי ויוקרתי בקרב חובבי ג'אז בעולם... הפסטיבל התחיל כגימיק ב-1987, ועכשיו זה כבר אירוע מרהיב והומה אדם."

יואב בירנברג, כתב לענייני תרבות ובידור ב"ידיעות אחרונות", קבע במוסף "24 שעות" ש"ליל אהבה בצמח שיתקיים מחר ומחרתי"ם הוא פסטיבל הרוק הישראלי הגדול ביותר". חלק נכבד מהכתבה הוקדש, באורח לא שגרתי, למידע על מחירי המופעים, אפשרויות הלינה באזור, מועדי הנסיעה של האוטובוסים והסעות מיוחדות.

עורך ב"מעריב": "כאשר יש אירוע בחסות העיתון, טורחים להבהיר את זה לכתב. מעולם לא היתה התנגדות או התקוממות של הכתבים."

יהודית זילברשטיין: "אין קשר בין הנושא המסחרי לסיקור העיתונאי, שנעשה לגופו של עניין. ככתבת שטח אני יודעת בדיוק מה שווה סיקור ומה לא שווה סיקור. אם 'ידיעות אחרונות' נותן חסות אני מסקרת גם. הסיקור של פסטיבל הג'אז היה חדשתי פרופר, בלי שום קשר לחסות. זה אירוע גדול באילת וחשוב גם מבחינה מוסיקלית בארץ."

במסגרת הדברים שפירסמת היה גם כיתוב לתמונה: "ההכנות לפסטיבל הג'אז שיתקיים בשבוע הבא באילת - בעיצומן". בתמונה נראו בחור ובחורה עומדים במים ולופתים סקסופון. זו היתה יוזמה שלך? "מה לעשות, גם אני לפעמים חושבת שלא תמיד צריך את הבחורה עם הסקסופון, אבל זה סקסי יותר, אז כנראה העורך ככה רוצה."

אני לא אומרת לצלם 'תצלם בחורה או בחור', אני אומרת 'תצלם את ההכנות'. הוא מצלם סרט שלם ושולח למערכת, והמערכת בסופו של דבר מחליטה. עמוד אחורי בלי בחורה הרי לא יכול ללכת..."

יואב בירנברג: "ברוב המקרים אף אחד לא אומר לי אם האירוע הוא בחסות 'ידיעות אחרונות'. לפעמים אני יודע, אבל בוא נגיד שזה ממש לא מרכיב משמעותי ולא אמור להשפיע, לפחות לא מבחינתי. יכול להיות שמבחינת העורכים זה כן."

עורך "מעריב" יעקב ארז, בתשובה לשאלה אם העיתון מעניק, בטיפולו המערכתי, משקל רב יותר לאירועים שבחסותו: "זה תלוי בנושא. יש אירועים ש'מעריב' נותן להם חסות, ושאינו - כלומר המערכת - יודעים על החסות ושותפים לנושא החסות. יש הרבה

במתן חסות לאירוע קטנה מאוד לעומת ההשקעה באירועים שמפיקים העיתונים עצמם. בגני ליון הקודם של "העין השביעית" הזכיר יונתן טיקוצ'ינסקי בכתבתו את תחרויות מלכת היופי ונערת השנה, המופקות בהתאמה בידי "לאשה" ו"מעריב לנוער", שבועוני הלויין של "ידיעות אחרונות" ו"מעריב". עיתוני הבית מעניקים לתחרויות הקשורות אליהם טיפול תקשורתי נדיב, הכולל סיקור טלוויזיוני גי באמצעות הזכיינים בערוץ 2.

האירועים הגדולים ביותר שהפיקו העיתונים עד היום היו משחקי ראווה בכדורגל, במסגרת הכתרת כדורגלן העונה בידי העיתון. בדרך-כלל ציינו "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" שהאירוע נערך בחסותם. בפועל, העיתון הוא שמימן ואירגן את כל הקשור במשחק ובטקס. הפקה כזאת כרוכה בהשקעה של מאות אלפי

דולרים אם לא למעלה מזה. כדי לכסות את ההשקעה, ואולי גם להרוויח, על העיתון לדאוג לכך שאיצט"דיון רמת-גן (40 אלף מקומות) יהיה מלא. הודש לפני המשחק מתחיל לפעול מכש של קידום מכירות, באמצעות מדור הספורט ועמודי החדשות.

במאי '94 הביא "מעריב" את נבחרת ארגנטינה למשחק נגד נבחרת ישראל. עוד לפני המשחק כבש דייגו ארמאנדו מראדונה שלוש פעמים את העמוד הראשון של "מעריב": בפעם הראשונה הפיעה תמונתו בבוקר שלפני נחיתתו בארץ, בפעם השנייה פורסמה תמונתו לאחר הנחיתה, ובפעם השלישית נראה מצולם עם יצחק רבין. היתה גם כתבת פרופיל על "המלך מראדונה" במוסף השבת של העיתון. ב"ידיעות אחרונות", לעומת זאת, ספג המלך יחס משפיל: התעלמות מוחלטת עד יומיים לפני המשחק. אפילו התמונה עם רבין נדחקה לעמודי הספורט. המעט שניאות "ידיעות אחרונות" לדווח לקוראיו לקראת האירוע היה שבנבחרת ארגנטינה שוררת אווירה לא טובה, בעקבות תוצאות לא מוצלחות במשחקיה האחרונים.

למחרת המשחק, שבו הביסה ארגנטינה את ישראל 3:0, כבש מראדונה את העמוד הראשון של "מעריב" בפעם הרביעית. "חגיגת כדורגל ברמת-גן", צהלה הכותרת מעל התמונה. גם "ידיעות אחרונות" חגג סוף-סוף עם מראדונה בעמוד הראשון: הרי הכרטיסים כבר נמכרו, והאיצטדיון התמלא למרות התעלמות. בכל זאת, "ידיעות אחרונות" מצנן את החגיגה של "מעריב" לגבי הרמה הספורטיבית של האי-רוע: "ישראל לא היתה באיצטדיון", לועגת הכותרת בשער מוסף הספורט.



חסויות שיש להן היבטים ציבוריים".

כגון? "כגון כנס מחול בכרמיאל, כגון תערוכת הייטק שבה היו חידושים. אני לא יכול לתת לך תשובה כוללת כמדנינית של עיתון. מה שאומר איקו שובל, שעובד במחלקת המודעות, לא מחייב אותי בשום דבר."

מטעם "ידיעות אחרונות" נמסרה התגובה הבאה: "ככלל, אין העיתון מנחה את העורכים והכתבים להתייחסות מיוחדת לאירועים שמחלקת השיווק נותנת להם חסות. ייתכן מצב שבו ההחלטה על החסות אינה באה בהכרח משיקולים שיווקיים אלא בשל חשיבות הנושא, ולפיכך ייזום העיתון התייחסות מערכתית לאירוע."

ההשקעה הכספית והמערכתית של העיתונים

כעבור שנה נערך קרב הגומלין. "ידיעות אחרות" נות' הביא לרמת-גן את נבחרת ברזיל. בליץ הכתבות במוסף הספורט היה יסודי: הוא נפתח בכתבה גדולה על שופט המשחק, נמשך למחרת בכתבה על מאמן ברזיל, וכן הלאה. המתח נבנה מדי יום, עד לכתבה על החלוצ. העמוד הראשון המתין לברזיל באיפוק מרשים עד בוקר המשחק. "מעריב" גילה במקרה זה איפוק מרשים עוד יותר: הידיעה הראשונה על המשחק פורסמה רק יום אחד לפני קיומו ושיוותה לכל האירוע צביון של חלטורה: "ישראל תשחק בהרכב טלאים", כתב רון עמיקם. "אני מקווה שלא נשמש סטטיסטים", צוטט המאמן שלמה שרף בכותרת. למחרת המשחק, שבו ניצחה ברזיל 2:1, נקם מוסף הספורט של "מעריב" את עלבוננו מהשנה שעברה. "ברזיל הקטנה" היתה הכותרת על השער, ומתחתיה נכתב: "ברזיל נתנה אתמול רק עשר דקות שהוכירו את העובדה שמדובר באלופת העולם". כתב "הארץ", צחי ברזילי, התרשם אחרת: "ברזיל בהחלט נראתה כמי שעשויה להיות אלופת העולם גם בצרפת 98".

ב-96 לא ייבא שום עיתון נבחרת זרה למשחק ראווה.

התחליף שהפיק "מעריב" ב-25 במאי 96 היה "כדור הבדולח", טקס בחירת אנשי השנה בכדורגל, שהתקיים באולם הסינרמה בתל-אביב. הטקס שודר בערוץ 2 במסגרת שידורי "טלעד", החברה שבה שותף "מעריב". למחרת, בבוקר העימות הטלוויזיוני בין שמעון פרס לבנימין נתניהו, פורסמה תמונה גדולה בעמוד הראשון של העיתון: "כדור הבדולח של מעריב - לרביבו". מוסף הספורט של "מעריב" העניק סיקור נרחב ל"טקס המרשים באולם הסינרמה". עורך "מעריב", יעקב ארו, צולם מעניק כדור בדולח ליו"ר ההתאחדות לכדור-גל, עוריקם מילצ'ין. המו"ל, עופר נמרודי, צולם מעניק את כדור הבדולח לחיים רביבו. צריך להדגיש, שגם אם התבלטה הרבה של "כדור הבדולח" לא נעשתה משיקולים עיתונאיים, הרי שמבחינה אתית לא נראה שיש בכך בעיה, שכן "מעריב" הבליט גם את היותו מארגן האירוע, והקוראים היו מודעים לכך.

סוג אחר של הפקות שהעיתונים מעורבים בו בשנים האחרונות הוא ארגון כנסים בנושאי כלכלה ועסקים. ל"הארץ" יש חברה בשם "פוקוס הארץ" העוסקת בכך, ל"מעריב" יש "מעריב קונגרסים", ול"גלובס" - "גלובס ייזום". לכנסים האלה שתי מטרות. ראשית - להרוויח כסף. ההשתתפות בכנס כזה היא בתשלום. כרטיס ליומיים מלאים בוועידת ירושלים לעסקים, שאורגנה בידי "גלובס" בנובמבר, עלה 1,875 שקל. המטרה המשנית של הכנסים הללו היא להעניק ממד של יוקרה לעיתון בקרב הקהילה העסקית.

ב"הארץ" אין הדסק הכלכלי מעורב בארגון הכנסים. מפעם לפעם אפשר למצוא דיווח על

אחד מהם בעמודי הכלכלה. הדסק הכלכלי של "מעריב", קרי עורכים וכתבים, לוקח חלק בארגון כנסים. בעלי התפקידים המופיעים בכנסים הם האנשים הבכירים ביותר בעולם העסקים ובמערכת הציבורית, שאותם מסקרים העיתונאים הכלכליים. הכתב דוד ליפקין, למשל, הוגדר כ"יועץ מקצועי" בערב עיון שקיים "מעריב" ב-25 באוגוסט בנושא המדיניות הכלכלית של הממשלה החדשה. בנק הפועלים היה שותף להפקת הכנס. יו"ר הבנק, עמירם סיון, היה ראשון הנואמים, ואחריו דיברו נגיד בנק ישראל פרופ' יעקב פונקל, שר האוצר דן מרידור וראש הממשלה בנימין נתניהו.

העורך הכלכלי של "מעריב", גבי קסלר: "אנחנו מסייעים למעריב קונגרסים' בייעוץ, הן לגבי סדר היום של יום עיון שכזה והן לגבי המשתתפים המתאימים, מכיוון שהכתבים והעורכים שלנו מכירים גם את הנושאים וגם את האנשים הפעילים בתחום".

- אתם גם אלה שפונים לאנשים ומוזמינים אותם להשתתף?

## כנס כלכלי שנוערך מטעם

### "מעריב קונגרסים" וזה

### לסיקור בעמוד הראשון

### של העיתון ובשני עמודים

### נוספים. "ידיעות אחרונות"

### ו"גלובס" התעלמו ממנו;

### "הארץ" דיווח עליו

### במדור הכלכלה

"לא, אנחנו לא. זה 'מעריב קונגרסים'".

- אבל כשצריך לשכנע אדם בתפקיד בכיר, כמו שר האוצר או הנגיד?

"אני לא פניתי, ודאי לא כתבים מתחתי. בדרך-כלל הפנייה נעשית ישירות מ'מעריב קונגרסים'. אם יש צורך באיזשהו שכנוע או פנייה כזאת, אז היא נעשית ברמה של העורך הראשי או של יו"ר מועצת המנהלים שלנו, עופר נמרודי".

עורך "מעריב", יעקב ארו: "הדסק הכלכלי לא מעורב בארגון. אני מעורב בארגון. אני שולח את מכתב ההזמנה לשר האוצר ומזמין אותו להשתתף בקונגרס. אני שולח את המכתב למנכ"ל משרד התיירות להשתתף בקונגרס. מה רע בזה?"

- אחר-כך אולי יהיה עורך "מעריב" חייב טובה לשר האוצר או לנגיד.

"ואם מחר אני אוכל צהריים עם שר האוצר או מחרתיים אני חייב לו? ואם אני מיווד עם אחד השרים או מחרתיים אני חייב לו? תן לנו קצת קרדיט עיתונאי". העורך הכלכלי גבי קסלר

טוען שסיקור הכנסים אינו מושפע מכך שהם מאורגנים בידי העיתון; "לקראת כנסים כלכליים אנחנו כותבים על כולם, גם על ועידת ירושלים, שמאורגנת בידי 'גלובס', וגם אירועים אחרים. יש לנו מדור של רכילות עסקית שנקרא 'על אנשים ומספרים', והפרומו הזה מופיע תמיד שם לצד אזכורים של כנסים אחרים. לגבי סיקור האירוע לאחר מכן, לצערי, מאחר שאין לנו מקום בהשוואה ל'הארץ' ול'גלובס', אנחנו לעולם מסקרים אותו בהיקף יותר קטן מאשר העיתונים המתחרים".

הטענה הזו אינה מדויקת. למחרת הכנס באוגוסט פורסמה בעמוד הראשון של "מעריב" תמונתו של ראש הממשלה נואם בערב העיון, תחת הכותרת "נתניהו: המשק יופרט - ויצמח". ובכיתוב: "כיום עיון של 'מעריב קונגרסים' בהשתתפות מאות מבכירי המשק אמר ראש הממשלה: אלה לא סימאיות, אלא יעדים". מותר להניח שאילו היה נתניהו אומר את הדברים במסיבת עיתונאים רגילה, הם לא היו הופכים לכותרת בעמוד הראשון. גם שני העמודים הבאים באותו גיליון הוקדשו בשל-מותם לתקציר דבריהם של ארבעת הנואמים. "הארץ" הביא מדבריהם של הארבעה בשתי ידיעות במוסף הכלכלי, תוך ציון העובדה שערב העיון אורגן בידי "מעריב קונגרסים". ב"ידיעות אחרונות" וב"גלובס" לא הוזכר ערב העיון כלל.

לקראת הוועידה הכלכלית בירושלים גויסה מערכת "גלובס" להוצאת מוסף מיוחד, ובו ראיונות וכתבות דיוקן על המשתתפים המרכזיים. פתיחת הוועידה תפסה חצי מהעמוד הראשון של העיתון ואת שני העמודים שאחריו. דברי הנואמים הובאו ללא פרשנות או ביקורת. "מעריב" הביא ציטוטים מהוועידה בעמוד הראשון של מוסף "עסקים"; הוא גם דיווח שההשתתפות בוועידת ירושלים ירדה בצורה ניכרת לעומת השנה שעברה. "ידיעות אחרונות" פירסם ידיעה אחת על הוועידה בעמוד פנימי במוסף "ממון". "הארץ" פירסם שתי ידיעות בעמוד פנימי של המוסף הכלכלי.

העורך הראשי של "גלובס", אדם ברוך: "הוועידה הכלכלית של ירושלים היא יוזמה של העיתון 'גלובס'. זוהי יוזמה אינטלקטואלית ועסקית טיפוסית לעיתונות כלכלית במערב. ניתן למצוא כדוגמתה בארה"ב ובאירופה. 'גלובס' מסקר את הוועידה לפני כינוסה ותוך כדי קיומה. הסיקור תוך כדי הוועידה הוא עיתונאי מובהק. כדוגמתו, אולי בהיקפים שונים, עושה הטלוויזיה על שני ערוצים, וגם העיתונות הכלכלית הכללית בישראל. קודם הוועידה, בצורה מתונה ביותר ועניינית ביותר, 'גלובס' מיידע את קוראיו בדבר הוועידה".

יגאל מוסקו הוא חבר מערכת "כל העיר"

## נחום ברנע

### סגן שר החינוך מגיב

הרי בשביל ההודעות  
האלה, אנא טלפן לכאן,  
אנא סע לשם, המציאו  
את הביפרים. למעשה,  
מדובר במכשיר הסברתי  
ממדרגה ראשונה -  
מכונת הכחשות. מאז  
המצאת מכונת האמת לא  
היתה מכונה כזו

פעמים משהו רוטט בכיס המכנסיים שלי. פעם הוא היה מצפצף, אבל אנשים הגיבו בעצבנות, ונאלצתי להסתפק ברטט. כשזה קורה, זה נעים. לפחות בהתחלה. אחר-כך זה מתחיל להטריד. אני באמצע ראיון, נגיד עם כבוד ראש הממשלה, והכיס רוטט. ראש הממשלה, שמנמק בפירוט רב את זכותנו על הארץ, דברים כדורבנות, עם עקיצות קלות, מעשה אמן, לכיוונם של הערבים בכלל וערפאת במיוחד, שם לב לוויבראציות, ומשתתק. הפנים שלי מסגירים התלבטות: להוציא או לא להוציא? אני מוציא את הביפר ולוחץ על הכפתור הירוק. הרטט נפסק. איפה הייתי כשהפסקת אותי? שואל ראש הממשלה. זה לא אני, אני אומר. זה הביפר.

בדרך-כלל רוטט אצלי סגן שר החינוך משה פלד. פלד (צומת), 51, קיבוצניק מבית-השיטה, לא התבלט במיוחד בקדנציה הראשונה שלו בכנסת. עכשיו, כשמכונה ממשלתית משומנת עומדת לרשותו, הוא הפך לאישיות מרטיטה. כאשר מתרחש אירוע באזור, כנס מתנחלים בחב"ד רון או הצהרה של הנשיא אסד בדמשק, ממהר סגן שר החינוך משה פלד לנסח את תגובתו. זו משתגרת לה בבת אחת אל כמה עשרות ביפרים של עיתונאים, כשהיא פותחת במלים המרעי-שות, הבלתי-ניתנות-לעצירה: "סגן שר החינוך משה פלד מגיב..."



איור: צחי פרבר

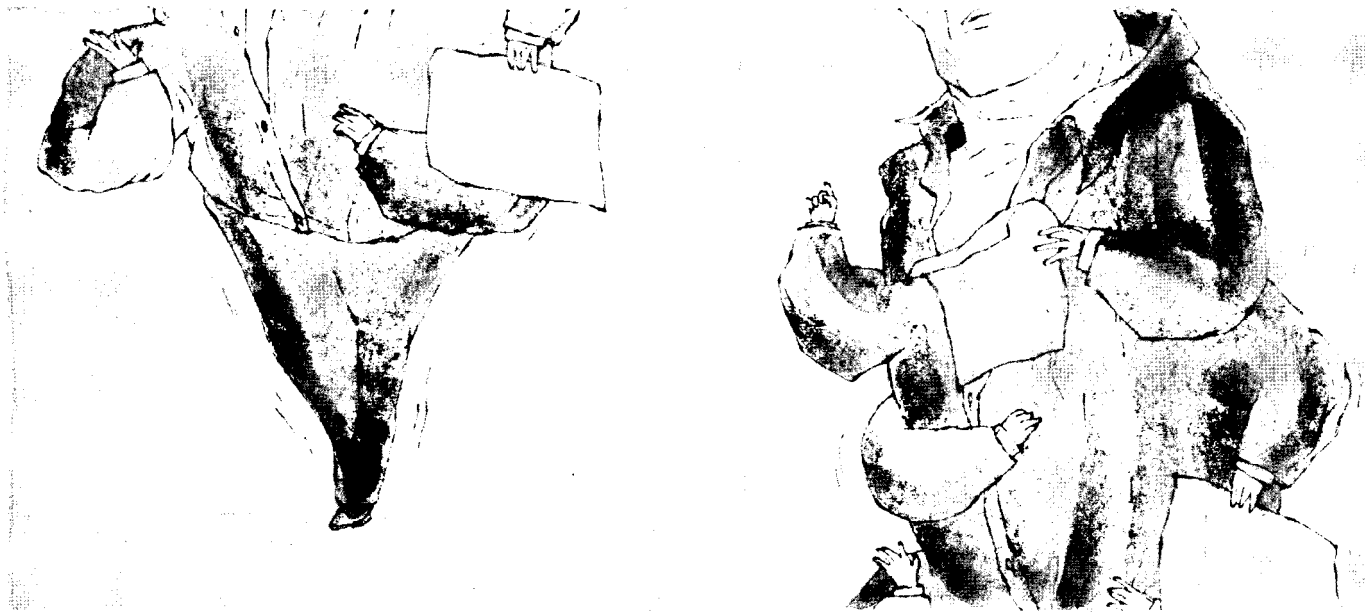
פעם היתה צריכה דוברת מסכנה לטלפן לכל עיתונאי לחוד, לרכך, לשדל, להסביר מה מחריד את נפשו המסוערת של סגן השר. אחר-כך בא עידן הפקס. מוכירה אומללה היתה צריכה להדפיס את תגובת סגן השר בלי שגיאות ולהעביר אותה לכל מערכת לחוד. עד שהיתה גומר, הוא היה מנסח תגובון חדש.

אבל עכשיו כל מה שצריך סגן השר הוא לנסח הודעה ולהעביר אותה, בצירוף רשימת מנויי-ים קבועה, לחברת הביפר. תוך שניות מבזיקה הודעתו בכל האיתוריות. תוך דקות היא משודרת ברדיו. תוך שעות בטלוויזיה. "לכתבנו נודע", אומר קריין החדשות בקול חגיגי, ומצרף לשמו ולתוארו של סגן השר את שמו ותוארו של הכתב, קרדיט בצד קרדיט. הרושם הוא שלאחר תחקיר מעמיק, בדרך לא דרך, תוך נטילת סיכונים שאין לפרטם, הצליח כתבנו לחשוף את תגובתו המרעישה של סגן השר. זה הרושם.

במשרד יועץ התקשורת של ראש הממשלה, ובכמה לשכות אחרות, יש כבר מכונה שעושה את העבודה אוטומטית. לוחצים על כפתור בלשכה שבירושלים, ומיד נענות לקריאה אוגדות של ביפרים. לכאורה, נועדה המכונה ליעל את העברת ההודעות הטכניות לכתבים. הרי בשביל ההודעות האלה, אנא טלפן לכאן, אנא סע לשם, המציאו את הביפרים. למעשה, מדובר במכשיר

הסברתי ממדרגה ראשונה - מכונת הכחשות. מאז המצאת מכונת האמת לא היתה מכונה כזו. בזכותה הגיע יועץ התקשורת של נתניהו, שי בוק, לשיאי מהירות שגינס לא ידע כמותם. הידיעה התורנית שמטרידה את מנוחת ראש הממשלה רואה בקושי אור, וכבר מבויק מולה בוק את הכחשתו. וזה עובד. אם מישהו יערוך מחקר מעמיק בנושא הזה, הוא יגלה, קרוב לוודאי, שרוב הישראלים לומדים על הפאשלות בעבודת ראש הממשלה לא מהידיעות העיוניות עליו, אלא מההכחשות הזריזות של יועציו. ביבי הוא קורבן המכונה.

לא רק הממשלה מתמסרת לרושטים הקטנים. בתחום הפוליטי עושים את זה כמעט כולם. חבר הכנסת ("מולדת") בני אלון, למשל, הוא משתמש בכד. הודמן לי לעמוד לידו באולם במחסום ארו, שבו נפגשו נתניהו וערפאת בפעם הראשונה. אלון בא למחות. הוא עמד בפתח האולם, פלאפון צמוד לפיו, והעביר בלי הפסקה דיווחים על מעשיו לחברות הביפר. כל-כך היה עסוק בדיווח, שלא הספיק לעשות הרבה. אפילו לדבר עם הכתבים לא הספיק. הוא הסתפק בביפרים. החרדים, ובעיקר המתנחלים, בונים מאמץ הסברתי גדול על הביפרים. לפעמים הם מופיי-עים תחת שם כיסוי, כמו "הקול מהשטח", ולפעמים בשמות אמיתיים. סוון דיים מאפרתה מתווכחת עם הסכמי אוסלו באמצעות הביפר. המסרים שלה ארוכים, מפורטים ומלאי רוח קרב.



נועם ארנון, דובר מתנחלי חברון, נוהג לסכם בביפר את רשמיו מכל ביקור של אח"ם בשכו-נה היהודית. אחד השרים, שצוטט באריכות מפי ארנון, טען באוזני אחר-כך שלא אמר את הדברים המתלהמים שהביפר יחה לו. קשה לדעת: הביפרים אינם כפופים לתקנון האתיקה. מטבע הדברים, התעשייה החדשה הזאת היא שוק של מוכרים וקונים, של ספקים ושל צרכנים. עיתונאי הביפר, הביפריסטים, חבורה גדלה והולכת של מתווכי מידע, הם אלה שמש-תמשים במסרים שהם מקבלים לא כהודעה שמחייבת בירור, אלא כידיעה לגיטימית, מוכנה להדפסה או לשידור. הם אינם בודקים אם הידיעה נכונה. הם אינם בודקים אפילו אם השם ומספר הטלפון אמיתיים. הם מאמינים למה שמתרחש בכיס שלהם.

מי שלבו נתון למתיחות, יכול לשגע את המדינה בקלות. כל מה שנדרש הוא רשימה של מספרי מנוי של ביפריסטים וכמה מסרים בדויים שייראו הגיוניים. אפשר לסמוך שמישהו מהביפריסטים יעביר את החומר לפרסום, בצירוף המנופח של "לכתבנו נודע". התקופה שבה נהגו עיתונאים לבדוק ידיעות, לאמת אותן, לבקש תגובה, נגמרה, כנראה. חבל על הזמן. גם אני הייתי בודק ברצון, אבל בדיוק עכשיו הביפר שלי רוטט. ■



כ

פי שצריך היה לצפות מלכתחילה, התחרות מוליכה לאחידות, לא לגיוון. אין מחפשיים הבלטה של ייחוד או שוני, אלא דווקא התאמה ותיקוי. כך קרה במקומות אחרים, וכך מתרחש אצלנו. ערוצי הטלוויזיה עשו בשלוש השנים האחרונות כבדת דרך הגונה בתחום החדשות לטשטוש פערי הגישה והסגנון, כפי שהסתמנו בנקודת הפתיחה. לעתים קרובות מאוד - יש יאמרו: קרובות מדי - מופיעים בשני המסכים בעת ובעונה אחת אותה תמונה, אותו דובר, אותה הדלפה המוסוית כפרשנות עצמאית. ואין זה מקרה: דומה, שהתחרות הולידה במהירות חתירה למוצר דומה. ועם כל ההבדלים בין "מבט" ו"היומן" (ערוץ 1) ל"החדשות" (ערוץ 2), החדירה התחרות תופעות משותפות לדיווח, ולא על כולן ראוי לברך. הנה כמה התרשמויות של צופה מבפנים.

• **חדשעשעות:** גובר הלחץ לעצב את החדשות במתכונת בידורית כמעט, מה שקרוי בלעז "infotainment". אילו התמצה העניין באופן ה"אריזה" של החדשות, ב-"look" של המהדורות בלבד - ניחא. בפועל מתחוללת בקצב מזוורו גלישה גלויה אל תכנים שעיקר תרומתם בסיכוי לשעשע. לא תוספת מידע, אלא בידור חד וחלק. החדשות הדלו, במידת מה, להיחשב שירות חיוני וסופחו לסדרה הבלתי נגמרת של היצע העינוגים לצופים, שסבלנותם מתקצרת והולכת. לא רק העברת מידע לציבור, כי אם מאמץ מחושב לעורר תגובות רגשיות - צחוק, כעס, בכי. הצופים נתפסים משום מה כפחות מעוניינים בדיווח ענייני, להוטים אחר בידור קליל, ובמהדורות החדשות מתייחסים העורכים אל המוצר שלהם בחוסר סבלנות! ועל כן - יותר אנשים, פחות עניינים, יותר מי ופחות מה, יותר רכילות כביכול מאחורי הקלעים ופחות ניסיון להתמודד עם נושאים מסובכים, שלפעמים חשיבותם מכרעת. החדשות צריכות "למכור" את עצמן, להרבות בהבטחות מראש על הנפלאות שיקופלו בהן, ובדרך-כלל להעדיף את מה שמעלה חיוך או גורם לזעזוע על מה שטעון מחשבה. הגבול בין חדשות לתוכניות - דוהה.

• **ניצחון המצלמה:** התחרות כבר הסיטה, גם אם באיחור, את מרכז הכובד אל התמונה. לאמור: אל התיעוד הזריו, המיומן והחד ביותר מן השטה. רצוי קרוב ככל האפשר למוקד האירוע. בשני הערוצים התחדדה הרגישות לגודש מלל, לקריינות שאין לה "כיסוי" ויזואלי הולם, המתנועע בקצב המלים. הטלוויזיה נעשתה יותר "טלוויזיונית", וטוב שכך. אבל גם במסלול הזה משלמים מס דרך: מה שהמצלמה אינה יכולה להסריט - כאילו לא קרה. יותר מזה, בזירת הצילום כל מה שמחוץ לעדשה הופך טפל. ולמצלמה יש תכונה מזוהה: ככל שהיא מתקרבת בת היא עלולה לעוות, לטשטש, אם אין מקפידים על "פוקוס" עיתונאי. מכל מקום, הניצחון של המצלמה הוליד לשינוי בשינוי המשקל הקודם. הצלם ולא הכתב - שלא כבעבר - הוא האחראי ל"אייטם". תכופות יופיע הצלם לבדו בשטה. את הכתב יזמנו אחר-כך להמציא טקסט למה שלא ראה בעיניו. והצלם נדרש להתפרץ קדימה ולדרוס, למגינת לבם של רוב הצלמים, כל סייג של ריסון נוכח אסון ובחלקת הפרט, עד כדי תקריות שצריכות היו לעורר מבוכה רבת. התחרות היא על עמדת הצילום, על הזריות בתקריב, והיא כרוכה לא פעם בכוח פיסית. צלמים "קשישים", אגב, ייפלטו מסיקור חדשותי. בשורה התחתונה: חדשות הטלוויזיה רואות עצמן יותר ויותר ככלי להפצת מראות ופחות כמגוון עיתונאי. הגידול המסחרר בהיצע התמונות - מלוויינים, סוכנויות, צלמים חובבים וכו' - מטה בהתמדה את הכף לטובת התמונה. לעתים תכופות, בהעדר תמונה, תיפסל גם ידיעה טובה, ואפילו היא בחוקת סקופ. הכתב מוצא עצמו תדיר כמי שמלאכתו באספקת "טיפים" למצלמה.

• **הפקידות העיתונאית:** המרכזיות של הצדדים הטכניים, ההפקתיים, ובצדה עליית משקל התמונה ומרכיבים לא חדשותיים במהדורות, מחזקים את השכבה של מי שניתן לכנות - ולא בולזול חלילה - "הפקידות העיתונאית". לאמור: בעלי התפקידים שאינם מבצעים עבודה עיתונאית במובנה הישן ובדרך-כלל אף אינם נדרשים להתנסות כלל בכיסוי תחום, בהתמודדות עם מקורות. יש פער מתרחב בין דרג השדה של הכתבים לדרג העורך של עורכים, מפי-קים וכו'. אפשר לאבחן פחות של ממש במעמדם של הכתבים, גם בעיני מפעיליהם וגם בדי-מוים העצמי. מתמעטים הכתבים שאינם חולמים להיעשות עורכים, ואם רק אפשר - מגישים. בשני הערוצים נופלת הרמה הממוצעת של הכתבים מזו הזכורה לי מן העבר הלא רחוק. זה ניכר בעברית שבפיהם, באופן התשאול, במידת הסקרנות שהם מגלים בתחום שהם מסקרים. חלקם נעשו, ולא בעל כורחם, "קבלני כתבות", המבצעים שליחויות על-פי הוראה. המסך החדש תובע מהם פחות ידע, פחות מסירות. התחליף לאלה - רהיטות דיבור גם כשאינן מה לומר, כושר אלתור ב"רגעי שידור מתים" וליטוש בהופעה. פודרה, ראי ומסרק הם הציוד שאין

## אהוד יערי

### מאבדים את אמון הצופה

הקהל לומד בהדרגה  
לזהות את התכסיסים  
הטלוויזיוניים, לפענח  
את עגת הסנסציה.  
בסופו של דבר מחליט  
כל צופה לעצמו ממי  
להיזהר, במי לחשוד

מוותרים עליו. ועל האקרון הדיווחים הם קצת פחות בדוקים, התחקיר חפוז, והעמדת פנים עלולה לרשת בקיאות בחומר. לעומת זאת, רמתה של "הפקידות העיתונאית" - בכישוריה, בהשכלתה, בדבקותה - מצויה בקו עלייה תלול, והיא כובלת את הכתבים באזיקים המודרניים: פלאפון וביפר.

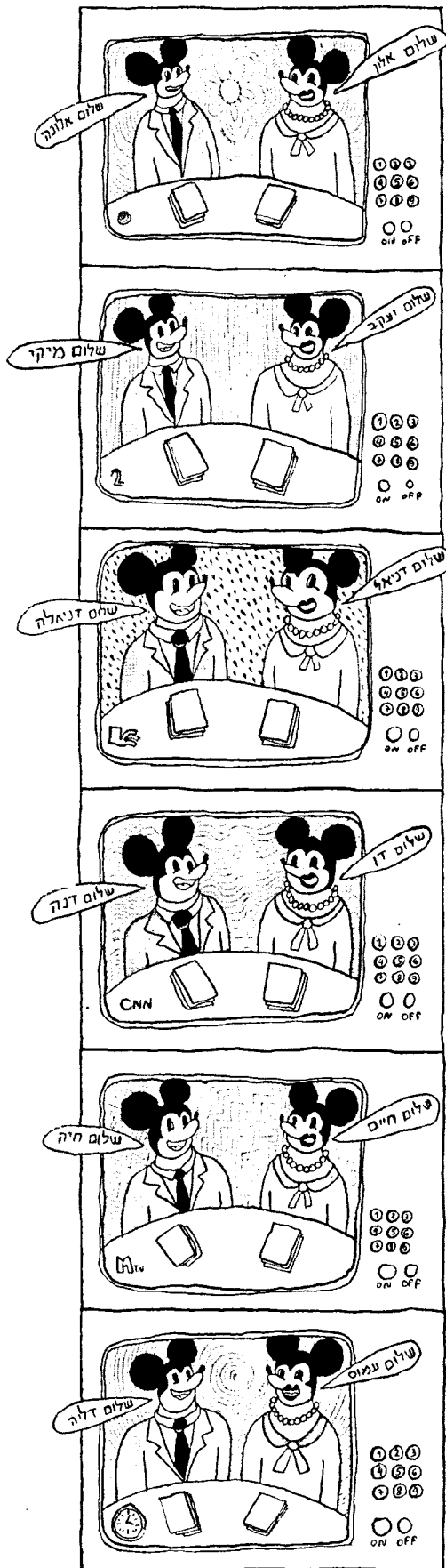
• **כאינו חדשות:** החדשות חייבות "להסעיר" מדי ערב, לייצר כותרות גם בהעדר התפתח-ויות גדולות. ולכן היום מותר מה שהיה מיותר: ביום אירועים לצורכי המצלמה, עסקות ליצי-רת "גימיקים" תקשורתיים ורכישת צילום ומידע בכסף. להערכתך, מגמה זו תלך ותתחזק. אבל מעבר לזה הנטייה היא להרשות הצגת שמועה כעובדה והשערה כידיעה. כמות הספקולציה, בעיקר בתחום המדיני, ראוי שתידבק פעם בידי אחד ממכוני העיתונות האקדמיים. המהדורות נמשכות אל הקוריוז, אל השולי והצעקני, ואף אל ספק סנסציות והדרת בומבסטיות. באופן שיטתי מוציאים סיפור זה או אחר ממידותיו ומתפחים אותו לממדים אחרים לגמרי. יש הקפדה על ברק, על שטחיות, על פישוט מופרז של נושאים מורכבים. ההופעה חשובה מן המחשבה, ההעוויה מן האמירה. בעונות מלפפונים מבשיל הדחף "ליוזם"; והיוזמות הזו מניבה "חשיפות" שכל כולן מיחזור וניפוח. דירוג הידיעות במהדורות אינו קשור, לעתים קרובות, לערךן אלא למעמדן כספק גילוי. לכל אורך הדרך מטילים פתיונות מן האקרון אל הצופה, שאל לו, חלי-לה, להסב מבטו, פן יחטיא ידיעה מרעשה כזו או אחרת. השדרים מופעלים פחות כבלדרי חדשות ויותר כזבני חדשות. הם נתבעים יותר ויותר לכישורים תיאטרליים: לשחק באולפן, לקמט מצת, להגביה גבה - וזו רק ההתחלה. וכך נחלשת המחויבות לסיקור חדשותי כולל, בראש ובראשונה של נושאים חברתיים.

• **"שורת המקלה":** בתוך כל המערבולת הזו נמשכות חדשות הטלוויזיה אל רמה גבוהה של אחדות, לא רק בעיצוב אלא גם באופן ההתייחסות. המהדורות שואפות אל לב הקונסנוס המשתנה - מוחאים כף יחד ושורקים בוז כמעט במקלה. לעתים נדירות יגיבו באחד הערוצים באופן שונה על מעשה או הצהרה כלשהם. לעתים רחוקות יהיה הבדל אמיתי ב"ליין אפ" בשקד לול החדשות. אחת הסיבות: בגין החתירה לסגנון מסוים, קולטות המערכות אנשים המגיעים ברובם מנוף חברתי דומה, ה"ניאו-צברים", שיש להם רקע משותף, שפה זהה וסולם ערכים מקביל. לא במקרה חטיבת יוצאי גל"צ בולטת מאוד בשני הערוצים, ולעומת זאת נעשה רכש מוגבל מאוד של בוגרי חוגים לתקשורת וקורסים לעיתונאים. נוצרת "אתונה אלקטרונית", שבה רק חלק מן הקהל זוכה לביטוי הולם. גם כשהמערכות יושבות בירושלים הן מאוד "תל-אביביות". ברצותן, קל להן לצנזר את עצמן, וברצותן - לתת תנופה ל"קמפיין" בלתי מוצהר בעד או נגד משהו/משהו. יש בדרך-כלל זווית התבוננות אחת בלבד.

במתכוון לא נגעתי בדוגמאות מוגדרות, בין של קווי ההידמות ובין של מאפייני השוני בין הערוצים. מוטב שהדברים ייבחנו בידי מי שמרוחקים יותר. אבל בהערה כללית אחרונה אנסה להציג מסקנה זהירה:

• **הדיאלקטיקה הטלוויזיונית:** בפועל כבר מגיב הציבור על כל התמורות. הסקרים מלמדים על כיוון הצפייה לאחר שגדל ההיצע, וגם מעדויות אחרות מבצבץ השינוי בהתייחסות לחד-שות טלוויזיוניות. בדרכו שלו מעכל הקהל את המהדורות המרצדות לנגד עיניו. מתוך שאנ-שים בבית חשים שנוהגים בהם פחות ברצינות ומשתדלים לאחו עיניים, הם מפתחים הסתיי-גות ולפעמים ביטול כלפי המוצר ומוביליו. ככל שמנסים להרשים את הקהל, הוא מתרשם פחות. ה"חשיפות" למיניהן, שאמורות לעורר, מותירות אחריהן שובל של אדישות. הקהל לומד בהדרגה לזהות את התכסיסים הטלוויזיוניים, לפענח את עגת הסנסציה, ובסופו של דבר מחליט כל צופה לעצמו ממי להיזהר, במי לחשוד. כך קורה שדווקא התחזקותה לכאורה של העיתונאות הטלוויזיונית כרוכה בהיחלשותה בעיני לקוחותיה. רק הכתבים והעורכים עודם חיים באשליה שהצופים שוכחים להם טעויות. מרוב טרחה להעיר סקרנות, נושר חלק מן הקהל לשעמום. ככל שהסוץ עולה לגבהים של צרחנות נרגשת, הדברים נשמעים פחות. ההתרשמות היא שהציבור בחלקו רואה בטלוויזיה מכשיר, אשר מספק עיטורים ויוזאליים לחדשות היום, אבל אין לסמוך עליו כדרך שאולי בטחו ב"מבט" הישן.

התחרות, כמובן, תימשך, אבל כמובן אחד היא כבר הסתיימה: בהפסד מקצת האמון של הצופה. השיפור הדרמטי בשירות לא היטיב עם הסחורה. ■



איור: יערה ענשת

## מי רודף את מי: פרופסור אברהם שטיינברג את ההומוסקסואלים או "כל העיר" את הפרופסור

ביום ששי, 18 באוקטובר 1996, פירסם המקומון הירושלמי "כל העיר" כתבה תחת הכותרת הבאה: "ראש המחלקה לאתיקה רפואית באוניברסיטה העברית, פרופ' אברהם שטיינברג: דין רודף חל על הומוסקסואלים". בעמוד השער של הגיליון הפנתה כותרת גדולה ובלטת את הקוראים לכתבה שבגוף העיתון. בשער הופיעו גם תמונתו של שטיינברג ותמצית של ממצאי הכתבה. הכתבה, מאת גיא הסל, מסתמכת על מאמרים שכתב פרופ' שטיינברג; על קטעים משיחות שערך הכתב עמו ועם הרב ד"ר מרדכי

שטיינברג ממשך ושוטח במכתבו טענות המורות נגד "כל העיר", שאליהן אתייחס בפירוט בהמשך.

תחקיר זה יצא לבדוק את מידת הצדק בטענותיו של פרופ' שטיינברג נגד המקומון, והוא מבוסס על השוואה בין מאמריו המקוריים ("ב"אסיא" ובאנציקלופדיה ההלכתית הרפואית שערך) לכתבה ב"כל העיר" וכן על פגישות עם פרופ' שטיינברג ועם אנשי "כל העיר" - הכתב גיא הסל, עורך הכתבות ניר בכר ועורך העיתון יוסף כהן.

כפי שיודגם בהמשך, גישתו של שטיינברג להומוסקסואלים, כמו שהיא עולה ממאמריו, היא שמרנית וקשה לעיכול לציבור ליבראלי חילוני. עם זאת, הכתבה ב"כל העיר" שהצביעה על כך אכן לוקה בטון עריכה מגמתי, בצורת הגשה מניפולטיבית של העובדות ובהתעלמות מן הפרטים שאינם משרתים את מטרתה.

המאמר העומד בבסיס הכתבה ב"כל העיר"

מחקרים שהוא מצטט, והן מבחינה הלכתית. במאמרו דן שטיינברג בהרחבה בהומוסקסואליות. הוא מעמיד את גישת התורה המערבית, בית, שלדבריו "הכירה בהומוסקסואליות ברשות היחיד, המותרת לאנשים בוגרים במסגרת זכויותיהם להחליט על אופן חייהם, מתוך התפיסה של אוטונומיה מלאה", מול עמדת היהדות, שלפיה "משכב זכר הוא חטא חמור והייבים עליו מיתה". שטיינברג קורא במאמרו לחינוך נגד "סטיות מיניות" במסגרת המערכה הלוחמת באיידס, ולצד זאת מדגיש גם את החובה המוסרית לטפל בחולי איידס. דילמות נוספות שהוא מעלה הן שאלת הזכות לכפות בדיקת איידס על קבוצות הסיכון - הומוסקסואלים, זונות ומכורים לסמים, כדבריו; ושאלת הסודיות הרפואית לגבי נשאי המחלה. כל אלה דילמות מוכרות באתיקה של הרפואה. שטיינברג מביא גם את גישת היהדות בכל נושא.

מקור אחר שעליו התבססה הכתבה של הסל

# כשנל ניסוחי נרכש

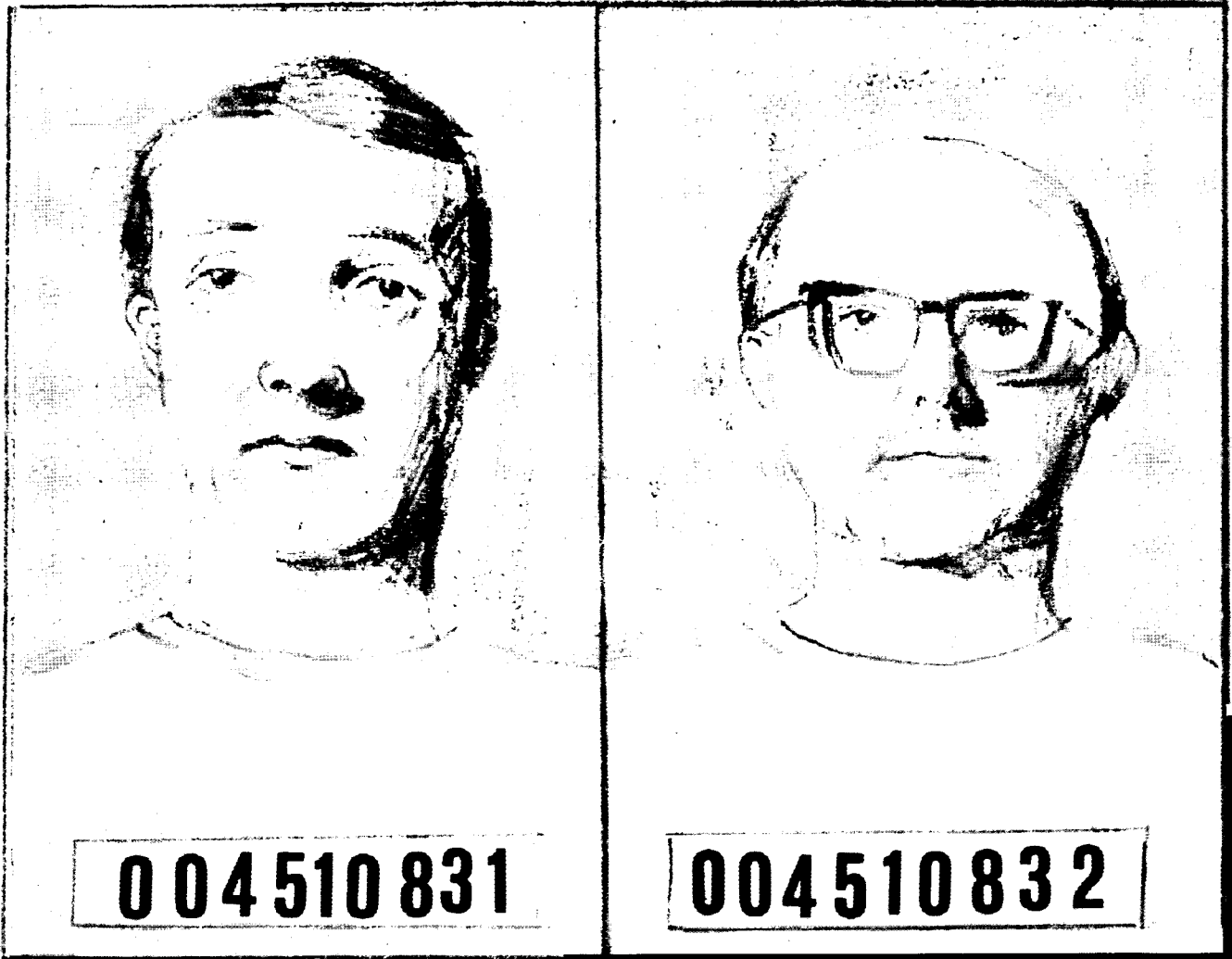
היה הערך "משכב זכר", המופיע תחת "סטי" ות מיניות" באנציקלופדיה ההלכתית הרפואית שערך פרופ' שטיינברג ושהופיעה בשנת 1994. בערך זה הוא סוקר את ההיסטוריה המוקדמת של ההומוסקסואליות מדור המבול ועד ימינו; דן בסיבות לתופעה - המדענים חלוקים בדעותיהם בעניין, הוא אומר; מתאר את הגישה להומוסקסואליות בתורה המערבית של ימינו; ומבחין בין "נטייה להומוסקסואליות" לבין "התנהגות הומוסקסואלית". שטיינברג סוקר בהרחבה "פרטי דינים", כלומר את גישת היהדות להומוסקסואלים ואת מעמדם על-פיה.

הקורא במאמריו המקוריים של שטיינברג יתקשה להסכים עם ההצהרה, שהכותב הוא מדען המשקיף מן הצד ושכתביו הפים מדעה אישית. פרופ' שטיינברג אמנם מביא מראי

פורסם ב"אסיא" ב-1989. הוא עוסק במחלת האיידס ובהיבטיה הרפואיים, המוסריים וההלכתיים. בראשית המאמר מביא שטיינברג נתונים והסברים הנוגעים למהותה של המחלה, לדרכי העברתה ולקבוצות הסיכון המועדות להידבק בה. חלקו המרכזי של המאמר עוסק בדיונים אתיים וב"דילמות מוסריות", כלשון הכותב, סביב מחלת האיידס. במסגרת זו דן שטיינברג בהרחבה בשאלת האטיולוגיה המוסרית, כהגדרתו, כלומר הקשר שבין התנהגותן של קבוצות הסיכון לבין התפיסה שהמחלה נוחתת עליהן כעונש. הוא קובע, שלמרות ש"יש האומרים" כך, אין אנו רשאים לשפוט בני-אדם בצורה זו. שטיינברג דן גם בשימוש בקונדום למניעת המחלה ומביע התנגדות למערכת "המין הבטוח" (היינו, לשימוש בקונדום) - הן מבחינה מדעית, לפי

הלפרין, יו"ר מכון שלזינגר לחקר הרפואה על-פי התורה; ועל ציטוטים מכנס שערך המכון ב-1993. האסמכתה העיקרית שעמדה בבסיס הכתבה ב"כל העיר" היתה מאמר שפירסם שטיינברג בכתב העת לענייני הלכה ורפואה "אסיא".

לאחר פרסום הכתבה שיגר פרופ' שטיינברג מכתב תגובה מפורט לדיקן הפקולטה לרפואה באוניברסיטה העברית, פרופ' גדי גלור. במכתבו האשים שטיינברג את "כל העיר" ב"סילוף מגמתי ומכוון בדרך של הטעיה ורמייה" וטען שהכתבה מבוססת על "גיבוב של חלקי ציטוטים, ציטוטים שהוצאו מהקשרם וחלקי אמת הגרועים משקר". לדבריו, היו המאמרים שפירסם סיכומי עמדות שלא הובאו כדעה אישית שלו; "כל העיר" הציג את הרב רים כדעותיו הפרטיות, ובכך חטא כלפיו.



004510831

004510832

אירוס: מיכל בוננו

כה" או סיוגים אחרים, המובאים במאמרים המקוריים - השמטה ההופכת את הדברים להגיגיו הפרטיים של המחבר. המלים "מנקו" דת מבט יהודית", למשל, נשמטו ממקומן בפתיחת המשפט ששימש לכותרת המשנה בכתבה: "הומוסקסואליות היא סטייה מינית בלתי טבעית, פוגעת בכבוד האדם ופוגעת במטרות המין". שטיינברג גורס כי הצגת הדברים כדעתו עשתה לו עוול. הכתב והעורך כים טוענים, לעומת זאת, כי הבאת הדברים כפי שהובאו אינה יוצרת רושם מוטעה, שכן ממילא משקפים מאמריו של שטיינברג את דעותיו, והעובדה שהוא מצטט אחרים אינה עומדת בסתירה לכך, משום שהוא בוחר להסתמך באופן סלקטיבי על עמדות המשרתות את השקפותיו.

הבדל עקרוני זה בין גרסאות שני הצדדים חוזר לכל אורך הדרך: שטיינברג מכריז כי כתב מאמרים מדעיים, עם מראי מקום והפניה למקורות, במטרה להציג סקירה אובייקטיבית של עמדות שונות. "דעתי הפרטית כאדם אינה רלבנטית כלל למאמרי", הוא שב

עצמו ומובאים כדעתו האישית, גם אם מדובר בציטוט מפורש שהביא מדבריהם של אחרים. הכתבה מוגשת לקורא בסגנון דמגוגי, לעתים אירוני. "פלוראליזם והומאניזם? לא אצלו", נאמר שם; ומתחת לתמונת כתב העת "אסיא" מופיע הכיתוב: "כתב עת לעניינים הומופוביים". בכתבה כלולות גם תגובותיהם של נושאי תפקידים שונים שנדרשו לעניין, ביניהם ח"כ יעל דיין. בעקבות פניית העיתון, ולאחר שקראה את מאמריו של שטיינברג, הגישה דיין שאילתה לשר הבריאות בנוגע לתפקידו של שטיינברג כמורה לאתיקה.

למעשה, עיקר תוכנה של הכתבה הוא ציטוט סים מתוך מאמריו של שטיינברג. בחלקם הגדול הציטוטים מדויקים, ללא השמטות, והם מדברים לכאורה בעד עצמם. ואולם, מחלק מהציטוטים נשמטו המלים "לפי ההל-

מקום למרבית הדברים שהוא כותב, אך סגנון נודעני ושיפוטי. כך, אליבא דשטיינברג, ההומוסקסואלים הם "מתירנים, המקיימים יחסים סוטים ומוזרים"; חולי המופיליה הם דוגמה "מצערת" לקבוצת סיכון, בעוד שמז" ריקי סמים הם דוגמה "ידועה לשמצה". הוא קורא, ללא ציטוטים ומראי מקום, לחינוך נגד הומוסקסואליות, שהיא בעיניו סטייה מינית, ומצדיק את "הגישה היהודית" לנושא על סמך נתונים אפידמיולוגיים המעידים על כך שהומוסקסואלים נדבקים במחלות יותר משאר חלקי האוכלוסייה.

הכתבה ב"כל העיר" מביאה מהדברים שכתב שטיינברג ומהתבטאויותיו בשיחה שקיימו עמו אנשי העיתון. בדרך-כלל שומרת הכתבה על רוחם של הדברים במקור. ובכל זאת, דבריו של שטיינברג מיוחסים רובם ככולם לו

ואומר. הוא אף מצוטט כך בכתבה עצמה. "כל העיר", לעומתו, טוען כי המאמרים כתובים וערוכים בצורה מגמתית ודעתנית, וכי שטיינברג מתכסה באצטלה מדעית כדי להצדיק את עמדותיו ה"חשוכות".

העמדות המנוגדות של שני הצדדים מרמזות על קונפליקט מורכב יותר, הקיים בבסיס השקפות העולם שלהם ומשתקף כמעט בכל אחד מטיעוניהם. כאשר שטיינברג מכניס למשל, את הערך "הומוסקסואליות" תחת הקטגוריה "סטיות מיניות" באנציקלופדיה שחיבר, רואה בכך "כל העיר" - המייצג את הדעות הליברליות של החברה המערבית המודרנית - עוול לקהילה ההומוסקסואלית וביטוי לדעות מפלות. ואולם שטיינברג, הכותב כאדם אורתודוקסי לקהל אורתודוקסי, אינו מבין במה חטא. כאשר מגיע שטיינברג - הפועל בחברה ששוללת הומוסקסואליות מכל

הבא: "הומוסקסואלים דומים לזונות ורוצחים, וחל עליהם דין רודף". לאחר שמו של שטיינברג מופיעות נקודתיים, והמשפט מובא במרכאות כפולות. הרושם הברור הוא שהדברים מובאים כלשונם מכתביו. למעשה, אין אמירה כזאת מופיעה כלל במאמרים; זוהי אינטרפרטציה של העורכים. עורך "כל העיר", יוסף כהן, אומר בתגובה: "הציטוט אכן אינו מדויק לחלוטין, אך זהו נוסח מקוצר ואף מרוכך של המקור. המרכאות נוספו כדי להבהיר שאין מדובר בדיעה מטעם העיתון אלא בציטוט". קשה לקבל הסבר כזה כהצדקה לשימוש המטעה במרכאות.

זאת ועוד, השוואה בין המשפט שהופיע בשער העיתון, והאמור לבטא כביכול את רוח הדברים, לבין המקור - מאמרו של שטיינברג ב"אסיא" - מעוררת תהיות. "דין רודף", המוזכר במשפט האמור, הוא ביטוי טעון

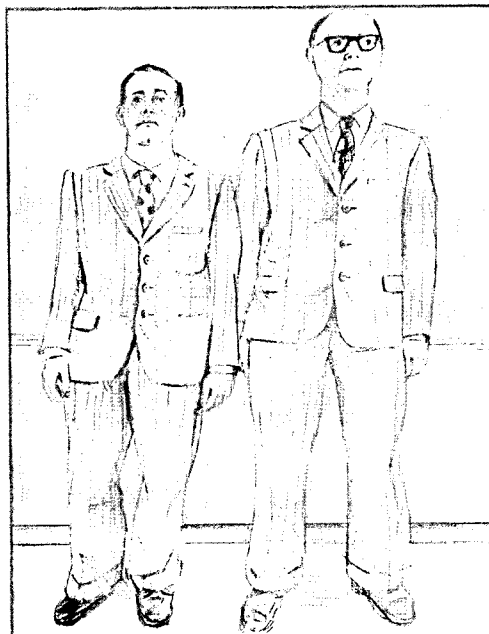
לקבוצות סיכון להידבקות באיידס, לעבור בדיקה לגילוי הנגיף בדמם. שטיינברג מעלה את "הדילמה המוסרית המתעוררת" בנוגע לכפיית הבדיקות והגבלת זכויות הפרט הנגזרות מכך. הוא קובע ש"לפי ההלכה" מותר לבצע את הבדיקות בכפייה על אוכלוסיות הסיכון לאיידס (ובכללם הומוסקסואלים) "מכות דין רודף".

בכתבה ב"כל העיר" מובא הביטוי "דין רודף" בהבלטה בכתורות, לצד תמונתו של שטיינברג חובש הכיפה, ומצוטטת מפיו, כאמור, האמירה הגורפת כביכול שהדין "חל על הומוסקסואלים". בגוף הכתבה נכתב: "לפי ההלכה, ממשיך שטיינברג בטיעונו, בידי הציבור יש כוח לכפות על קבוצות הסיכון גם מכות דין רודף". כאן נקטע הציטוט ממאמרו של שטיינברג, ובשורה הבאה מוסיף העורך את המשפט הדרמטי הבא: "ישראל, 1996, שנה לאחר רצח רבין, ועדיין יש מי שחושב שהמומים הם סוטים, ממש כמו רוצחים וגנבים". תוספת זו, היוצרת זיקה בין דבריו של שטיינברג לרצח רבין, תמוהה: המאמר שממנו נלקח הציטוט נכתב, כאמור, ב-1989, הרבה לפני שעות ההקשר הציבורי של "דין רודף", אבל פרט משמעותי זה אינו מופיע ב"כל העיר" כלל; מה גם ששטיינברג כתב את הדברים בהקשר של עריכת בדיקות בכפייה, ולא בהקשר של התרת דם. אי האזכור של שנת הכתיבה וציון היותו "שנה לאחר רצח רבין" מעוררים חשד לעריכה מגמתית.

ניר בכר, העורך, מצדיק בדיעבד את הוספת המשפט על רצח רבין בנימוק ששטיינברג לא התכחש לדברים גם בשיחה שנערכה עמו בימים שקדמו לפרסום הכתבה. על הכותרות הוא אומר ש"לא צריך להתייחס לשימוש הפוליטי ששעשה ב'דין רודף' בשנה האחרונה, אלא לשימוש במושג זה במשמעותו ההלכתית". על רקע טענה זו אזכור רצח רבין מתמיה אף יותר.

במקום אחר בכתבה ב"כל העיר" נאמר כי "שטיינברג, כטוב לנו בפרשנות, מסתמך על הדין התורני... וקובע כי ניתן לכפות בדיקה על קבוצות הסיכון מכות דין רודף". במכתב התגובה שלו מציין שטיינברג, כי מקור הפרשנות של "דין רודף", בהקשר זה, הוא למעשה מאמר אחר, שכתב הרב שלמה דייכר בסקי ושאותו ציטט במאמרו. לטענתו, חטא גם כאן "כל העיר" כשייחס את הדברים להשקפתו האישית ("כטוב לנו בפרשנות"), בעוד שבמאמרו מובא מראה מקום ברור למאמר של דייכר בסקי. "הציטוטים עושים את המאמר", אומר בתגובה יוסף כהן, עורך העיתון. "אי אפשר להתחבא מאחורי ציטוטים שבחרת להביא ולהגיד: לא אמרתי".

כהן מסביר את ההתייחסות הנרחבת לנושא של "דין רודף" ב"כל העיר" בכך ש"סיקהל היעד המקורי של שטיינברג מורכב מאנשים



וַיֹּאמֶר ה'  
אֱלֹהִים לֹא-  
טוֹב הָיְתָה  
הָאָדָם לְבַדּוֹ  
אֶעֱשֶׂה-לּוֹ  
עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ;  
בְּרֵאשִׁית ב' יח'

ובעיתו. לציבור קוראי "כל העיר", הילונים ברובם, הוא מוכר בעיקר בעקבות השימוש שעשה בו יגאל עמיר, רוצחו של יצחק רבין, כצידוק משמיים להתרת דמו של ראש הממשלה המנוח. במשמעותו הציבורית כיום, אצל מי שאינו בקיא במקור ההלכתי, עשוי להיות פס הביטוי כהכשר שלוקחים לעצמם דתיים קיצוניים המעוניינים לפגוע בקבוצות מסוימות. מקורו ההלכתי של הביטוי הוא בעקרון ההגנה העצמית של אדם תמים, או חברה של חפים מפשע - הם ה"נרדף" - הרשעים אים להתגונן מפני סכנה שעלול לסכן אותם ה"רודף". לנרדף יש זכות להגן על עצמו גם במחיר פגיעה ברודף, ואפילו פגיעה בחייו, אם ההגנה העצמית מחייבת זאת. במאמרו של שטיינברג מופיע "דין רודף" במסגרת דיון אתי באפשרות לחייב אנשים, המשתייכים

וכל תוך הסתמכות על ההלכה - למסקנה לגיטימית מבחינתו, שכדאי לפעול ל"ירידה דראסטית בהומוסקסואליות", מתייחס לכך "כל העיר" כאל פגיעה בזכויותיה ובשמה הטוב של הקבוצה האנושית שבה מדובר. ההבדלים בין הצדדים, לבד מפערים בהשקפת העולם, הם גם הבדלים של שפה וסגנון. כל אלה מביאים לכך שהביקורת ב"כל העיר" נתפסת אצל שטיינברג כהוצאת דברים מהקשרם, בעוד שטיעונו הוא נשמעים צדקניים באוזני מקורגיו.

ובכל זאת, גם כאשר מכירים בניגודי הגישה העקרוניים אי אפשר לפטור את "כל העיר" מאחריות לשורה של שגיאות, הנותנות בסיס להאשמותיו של שטיינברג. בכתורת המובלטת שהופיעה בעמוד השער של השבועון מצוטט, לכאורה, מפיו של שטיינברג המשפט

המצויים במשמעותו ההלכתית ההמורה של 'דין רודף', ודיונים במושג זה נערכו לפני הרצח בפורומים שונים, בהם כאלה שהצמיחו אנשים כמו יגאל עמיר. משמעות הביטוי היתה חמורה גם לפני הרצח: מבחינה הלכתית, 'דין רודף' חל על מי שמסכן את חיי האחר, ולפיכך הוא חל, למשל, גם על יצרני סיגריות. העובדה ששטיינברג בחר להשתמש בביטוי דווקא לגבי הומוסקסואלים מלמדת על יחסו המיוחד לציבור זה."

פרט לקישור בין דברי שטיינברג לרצח רבין, יוצרת ההשמטה של שנת כתיבת המאמר ב"אסיא" עיוות נוסף. "המחלה הקטלנית איידס", מצוטט שטיינברג בכתבה, "פרצה למעשה בחברה ההומוסקסואלית, ושכיחותה בה גבוהה במיוחד". שטיינברג שוכח, מעיר כאן "כל העיר", ש"באפריקה - והיום בעולם כולו - האיידס נפוץ בעיקר בקרב סטרייטים". אילו היה הכתב מספר לנו שהמאמר נכתב ב-1989, היו הדברים נראים אחרת: באותה שנה, נתוני ארגון הבריאות העולמי העידו על כך ששיעור נשאי האיידס בקרב הומוסקסואלים גבוה יותר מאשר בקרב הטרוסקסואלים. שטיינברג עצמו מביא בתחילת מאמרו נתונים אפידמיולוגיים מעודכנים ל-89', המבססים זאת. ב"כל העיר" נאמר גם, ששטיינברג מצטט "מאמרים מיושנים משנות ה-70". משפט זה היה עשוי להיתפס אחרת, אילו ידע הקורא שהמאמר עצמו פורסם בשנות ה-80'.

אילו נעשתה ההשמטה בתום לב אפשר היה לסלוח על כך, אולם הבדיקה מעלה ספק לגבי טוהר הכוונות של השבועון. היעדר ציון זמן הכתיבה של המאמר בולט על רקע תאריכים רלבנטיים אחרים, שדווקא מופיעים בכתבה, כמו למשל שנת פרסום מאמרו של הרב ד"ר כובסקי ב"אסיא" או השנה שבה נערך הכנס של מכון שלזינגר. העורכים ב"כל העיר" הסכימו עם טענתנו שאוהור השנה רלבנטי, אך טענו שלא היה מצדם ניסיון לבצע מניפולציה על הקורא באמצעות ההשמטה. מדוע בכלל נדרש "כל העיר" למאמרו של שטיינברג שבע שנים לאחר פרסומו, שאלנו. גיא הסל, הכתב, השיב כי העיתון נתקל במאמרים והחליט שחשוב להביא את הדברים לידיעת הציבור, מה גם ששטיינברג אינו מתכחש לדבריו ואינו חוזר בו עד היום.

דעתו, לכאורה, של שטיינברג על איידס כאילו היה עונש על חטא מופיעה ב"כל העיר", והסימוכין לכך הם הציטוט ממאמרו ש"קיים שילוב בין ההתנהגות הרעה של קבוצות הסיכון לבין המחלה, הן כמובן של עונש והן בהגבלת הזכויות, שכן הם, בהתנהגותם, גרמו לעצמם את המחלה". במקור, מופיע משפט זה כאחת ה"סיבות לפאניקה העולמית" סביב האיידס, וקודמות לו המלים "ההרגשה היא שקיים שילוב בין ההתנהגות הרעה...".

במכתבו, מסביר שטיינברג כי כוונתו היתה ל"הרגשתם של אנשים", ולא להרגשתו האישית. גם אם הדבר אינו ברור לגמרי במשפט הנזכר, בהמשך המאמר הוא כותב: "יש האומרים כי מגיפת האיידס פרצה כעונש ישיר על חיי המתירנות והחטא של קבוצות הסיכון העיקריות. ברם, אין לקבל הנחה זו בצורתה הפשטנית, שכן אין אנו רשאים לשפוט בני-אדם בצורה זו של סיבה ומסובב ישירים בין חטא לעונש, ובוודאי שאין לנו הכוח והזכות ליישם גישה זו בטיפול המעשי בחולים". כלומר: הציטוט ב"כל העיר" מעוות את דעתו של שטיינברג. הסל אומר שלא היתה כוונה להצגה מגמתית של הדברים, אך התחושה המתקבלת היא של אי דיוק שאיננו מקרי. במקום אחר בכתבה נאמר: "לא רק הומואים מטרדיים את שטיינברג, גם נשים צריכות לחשוש". לראיה מצטט הכותב משפט מן הספר "עמק ההלכה", ששטיינברג היה שותף בכתיבתו, בנוגע לסדר הטיפול הרפואי באי-רוע רב נפגעים: "האיש קדם לאשה להחיות". ואכן, שטיינברג מתייחס לנושא של קדימויות

## **"כל העיר" טוען כי מאמרו של שטיינברג ערוכים בצורה מגמתית ודעתנית, וכי הוא מתכסה באצמלה מדעית כדי להצדיק את עמדותיו ה"חשוכות"**

ות הטיפול בכמה מקומות, אולם הציטוט המטוים הזה לקוח מהמשנה ולא מהרורוי לבו. שטיינברג מביא אותו במסגרת סדרה של קדימויות טיפול שקובעת המשנה: "כהן קדם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר" וכיו"ב. בטקסט הלכתי, אך טבעי הוא שאדם יביא ציטוטים מהמקורות השונים וידון בהם, וכך אכן עשה שטיינברג. באנציקלופדיה ההלכתית הרפואית שכתב, הוא מביא הסתייגות מפורשת: "לעניין הקדמת איש לאשה, לא נוהגים כך היום". הבאת הדברים ב"כל העיר" כדעתו האישית חוטאת, איפוא, לאמת, ונראה ש"כל העיר" לא בדק מספיק במקרה זה.

בחזרה לכותרת בעמוד השער של "כל העיר", שם הואשם שטיינברג בהשוואת ההומוסקסואלים לזונות ולרוצחים. במכתב התגובה שלו ובשיחה אתי טען שטיינברג שהכותבת חטאה לכוונתו המקורית, ושאין במאמרו השוואה בין הפרט העוסק בהומוסקסואליות לבין הפרט העוסק ברצח, לא בחומרת העניין ולא בעונש המגיע לאנשים. במאמרו ב"אסיא", כתב שטיינברג: "לפי היהדות...

המעשה של משכב זכר הוא חטא חמור, ולמרות שקיימים דחפים וצרכים לאנשים מסויימים לנהוג בדרך זו, הרי שמוטלת עליהם החובה להתגבר על יצרם הרע, כמו שאין להצדיק רצח או גניבה בטענה שהדבר נעשה מתוך דחף פנימי". משפט זה צוטט גם בגוף הכתבה במקומו, והאמירה המובאת בכותרת מסתמכת גם על התבטאויות נוספות במאמר. כששטיינברג מדבר על מניעה, לשיטתו, של איידס בקרב הומוסקסואלים ובקרב מכורים לסמים הוא אומר: "מבחינה יהודית אין הבדל בין שתי המלחמות הללו". ובמקום אחר: "רובם נחשבים כסוטים מבחינה חברתית - הומוסקסואלים, זונות ומכורים לסמים". באנציקלופדיה שערך הכניס שטיינברג תחת "סטיות מיניות" לא רק את הערך "משכב זכר", אלא גם את הערך "זנות". בכתבה ב"כל העיר" הוא צוטט כמי ש"לא רואה בעיני תיות בהקבלה בין הומוסקסואלים לנרקומנים ולזונות: 'אני רואה את הדבר כאקדמי ולא כאדם פרטי. מדובר בסקירה. היהדות רואה בשניהם דבר שלילי". מחאתו של שטיינברג על הכותרת נראית, איפוא, צדקנית ולא במקומה. העורך ניר בכר מצדד בכותרת שניסח. "סמיכות הפרשיות הן מוזעזעת", הוא טוען. "ההקבלה בין הומוסקסואלים לרוצחים ולזונות חוזרת אצלו יותר מפעם אחת".

לעומת זאת, ראייה נוספת לטון העריכתי הדמגוגי של "כל העיר" עולה מהשוואה בין הכתבה, כפי שהופיעה במקומו הירושלמי, ובין אותה כתבה עצמה כפי שנערכה והוגשה לקוראים במקומו התל-אביבי המקביל של רשת שוקן, "העיר". ב"העיר" הובאה במסגרת הכתבה פסקה שנשמטה בעריכה ב"כל העיר", ובה עדויות של סטודנטים של שטיינברג, הווכרים אותו כמראה מרתק שהצליח לשמור על הפרדה בין דת למדע. את מעט האיוון לדברי הביקורת שמותח הכתב על שטיינברג בחרו עורכי "כל העיר" להוציא.

בדיקתנו העלתה, כי כמה מהנקודות שמעלה פרופ' אברהם שטיינברג במכתבו נגד "כל העיר" אכן מצביעות על צורת הגשה דמגוגית. "הבלטנו את הדברים החריפים שהוא אמר, כי זאת צריכה להיות העבודה העיתונאית העריכית", טוען בכר. זכות העיתון להביע דעה שמורה לו, כמובן; אך חשובה לא פחות זכותו של קהל הקוראים לקבל הודמנות לשפוט את העובדות לאשורן, גם אם הן קשות ומקוממות. דומה כי העריכה במקרה דנן לא הפרידה כראוי בין העובדות לבין דעתם של העורכים עליהן, ולעתים אף היתה נגועה באי דיוקים כאשר לעובדות עצמן. בכך נתן "כל העיר" עילה לשטיינברג לכתוב את תגובתו החריפה. ■

טלי שלו היא סטודנטית לרפואה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ין תחליף ל"אוף דה רקורד". אם יוסכם שהסדר כזה לא יתקיים יותר, תאבד העי-  
תונות את אחד הספקים החשובים ביותר שיש לה, הן לצורך הבאת מידע לקורא  
והן לצורך הבנת המאורעות. מקבלי ההחלטות, מצדם, יאבדו כלי רב עוצמה שבא-  
מצעותו אפשר להשפיע על דעת הקהל.



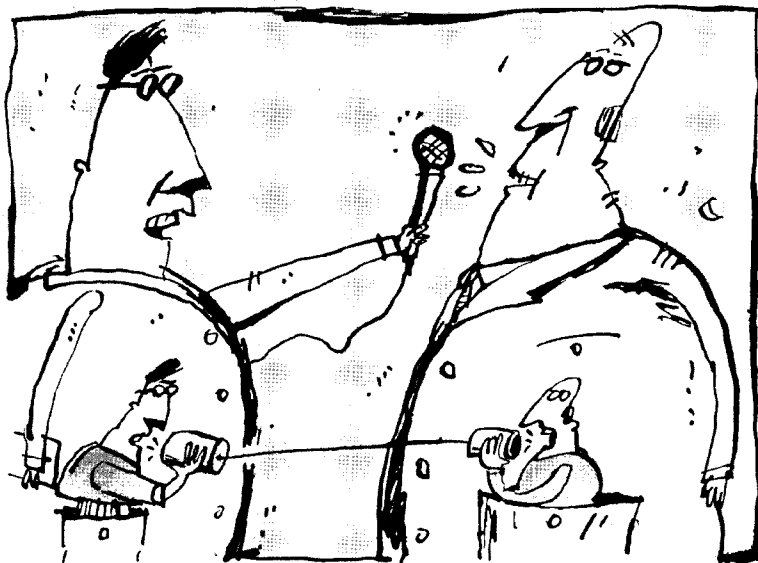
ה"אוף דה רקורד" הוא הערותיו של המחזאי לבמאי או לשחקן. בלעדיו אין המחזה יכול להיות  
מוצג על הבמה, גם אם לקורא הן מיותרות. לפעמים, הפרת הנורמות הכרוכות בהסדר הזה עלולה  
ליצור כזה חשד בין מרואיין למראיין, עד כי השימוש בשיטה עשוי להתנוון ולהיעלם. אם זה  
יקרה, תהיה זו בשורה גרועה לא רק למקבלי ההחלטות ולעיתונאים אלא בעיקר לציבור הרחב.  
מצד אחד, יש לשמור מכל משמר על חסיון המקור. חשיפת המקור תמית את ההסדר. העי-  
תונאי יודע, שהיענות לפיתוי של רגע לחשיפת המקור שלו עשויה להעניק לידיעה הבלטה  
גדולה יותר, אך הוא מבין גם שיהיה לכך מחיר: הידיעה הזו תהפוך ל"אוף דה רקורד" האח-  
רון שלו. החברה יודעת, שאם תטיל על העיתונות את החובה לחשוף מקור זה או אחר, תמנע  
בסופו של דבר מהקוראים מידע מקיף, ואלה יאלצו להסתפק בקבלת התגובות הרשמיות ובצ-  
פייה במסכות שכולנו עוטים בעת ראיון.

מצד שני, יש לדעת שקיים הבדל בין ידיעה לידיעה הניתנות ב"אוף דה רקורד". ההבדל  
העיקרי הוא בין "בדידי הווא עובדא" לבין מה שידוע לי על האחרים. אם אני שב מסיבוב של

## יוסי ביילין

### נשך המסכות

ה"אוף דה רקורד" הוא  
הערותיו של המחזאי לבמאי  
או לשחקן. בלעדיו אין  
המחזה יכול להיות מוצג  
על הבמה



איור: עמוס אלנבון

שיחות מדיניות ומשוחח עם עיתונאי, ואני מספר לו שדיברתי עם ראש ממשלה פלוני ועם שר  
אלמוני ועם נסיך פלמוני, ושהם כולם מודאגים מן המצב בסעודיה, אבל אי אפשר לצטטם,  
יוכל העיתונאי לומר ש"בירושלים ערים לדאגה בעולם הערבי בנוגע למצב בסעודיה", ולדעת  
שהוא אינו לוקח על עצמו סיכון מופרז של עשיית טעות. אבל אם אני מספר לעיתונאי ששמע-  
תי שאישיות פלונית ביזבוזה כספים בקאזינו, אבל זה "אוף דה רקורד", והוא - מצדו - מפרסם  
את שם האישיות אך איננו מפרסם את שמי, זהו ניצול לרעה של ההסדר. מידע כזה יכול להוות  
קצה חוט לבדיקה, אבל איננו יכול להוות תחליף לידיעה תוך ניצול העיקרון של חסיון המקור.  
הכללים הללו אינם כתובים בספר החוקים; הם תוצאה של שנים רבות שבהן פועלת עיתו-  
נות בחברה דמוקרטית ושבהן מתעצבות נורמות ביחסים שבין מקורות המידע לאמצעי  
התקשורת. קל לקרוע את הרקמה הדקה הזו, וקשה יהיה לשחזר אותה אם תיקרע. קל לקום  
יום אחד ולהציע את ביטול ה"אוף דה רקורד", כשם שקל להשתמש ב"אוף דה רקורד" לרעה.  
עדיף לשמור על הנורמות האלה, כי הן לטובת כל המשתתפים במשחק הדמוקרטי. הדבר שאנו  
זקוקים לו כדי לעשות זאת הוא בעיקר ריסון עצמי והכרת המגבלות שבהן אנחנו מחויבים -  
כמקבלי החלטות או כעיתונאים רבי השפעה. ■



ח"כ ד"ר יוסי ביילין היה בעבר עיתונאי ב"דבר"

## עומד לי על קצה המקור

בינואר '78 התחלתי דרך ארוכה ורצופה של שידור חדשות ברדיו ובטלוויזיה, וביניהם גם הרבה עיתונות כתובה. "עבודת שטח" סביב השעון. במשך השנים שידרתי וכתבתי, על-פי חשבון זהיר, יותר ממאה אלף ידיעות שונות ובהלן אף משונות, אך מעולם לא השפתי ("הסגרת") מקור לידיעה בכלל ולידיעה רגישה בפרט. והפיתוי לעשות זאת, צריך להודות, היה לעתים קרובות גדול.

**מציאות** בשלהי שנת '91 זימן אותי מנכ"ל רשות השידור דאז, אריה מקל, לפגישה דחופה, מהיום למחר, בארבע עיניים, בלובי של מלון "דן" בתל-אביב. היה זה אך תקופה קצרה לאחר שמוניתי לתפקיד הכתב המדיני של הערוץ הראשון (והיחיד באותה עת). עילת השיחה הבהולה, שנקבעה ליום ששי בצהריים, היתה זעמו של ראש הממשלה דאז יצחק שמיר על ידיעה בלעדית ששידדתי במהדורת הלילה הקודם. זעם זה ניחת, לטענת מקל, על ראשו שלו, בהיותו מינוי פוליטי האמור - כך סברו בלשכת ראש הממשלה - לספק את הסחורה ולמנוע ידיעות "שליליות" כאלה. מקל דרש לדעת מיהו המקור לידיעה, ולא - ידאג לפטר אותי מתפקידי, כך איים. סירבתי. מקל "העניק" לי ארכה לחשיפת המקור עד צאת השבת, אבל לא שב אלי עוד בעניין זה. זו גם היתה הפעם האחרונה שנתקלתי בדרישה כזו מצדו.

**מסקנות** עיתונאי ראוי לשמו לעולם לא יחשוף את מקורותיו. בשום תנאי. זה כלל הברזל, ולפיו יש לנהוג. מקורותינו הפוטנציאליים חייבים לדעת שאנו מעניקים להם חיסיון מוחלט, יהיו מי שיהיו וינהגו כאשר ינהגו. האם לא ייתכנו בכל זאת מצבים יוצאי דופן, שבהם ניתן לשקול הפרת חיסיון זה? ודאי שכן. האם, לדוגמה, לא נסגיר את זהותו של מחבל-מתאבד שהפתיע אותנו במהלך ראיון עם מידע טרי על פצצה שכבר הטמין, והיא מתקתקת?

אלא שגם מדילמות נדירות ואבסורדיות כגון אלה ניתן לחמוק באמצעות הימנעות מראש מקבלת מידע ממקורות, שברור מלכתחילה כי הם עלולים לסבך את העיתונאי עם החוק או עם מצפונו. היכן הגבולות? בלבו, במצפונו ובהגיגותיו של כל אחד מאתנו. שום משנה סדורה של מכללה לתקשורת אינה יכולה להחליף את התמהיל של אתיקה מקצועית, חושים בריאים, שכל ישר ובעיקר ניסיון מקצועי מצטבר.

**מציאות** לפני כשנתיים קיבלתי מידי שר בכיר מסמך נדיר ופרו-בוקטיבי, ששיגר לראש הממשלה. השר אישר לי את הפרסום הבלעדי של המסמך ואף קבע את כללי הפרסום. התהודה היתה גדולה. ראש הממשלה רבין ספג מהלומה פומבית. ביישבת ממשלה, יומיים אחרי הפרסום, נרמז השר מצד חבריו, באופן טבעי, כי ידו בהדלפה. השר, מנוסה ככל שהוא, נכנע משום מה ללחץ, "נשבר" וחשף בישיבה כי הוא עצמו מסר לי את המסמך. אלא שהשר טען שהניירות לא נועדו לפרסום וכי אני הפרתי את אמונו ולא עמדת בפיתוי. משמע: כדי להגן על עצמו שיקר האיש הבכיר בפומבי ופגע ביקר לי מכל מבחינה מקצועית: שמי הטוב ואמינותי. מאוד מאוד רציתי להגיב. הרי המקור כבר חשף את עצמו, ומרצון. אבל הבלגתי. כי כאמור, לא חושפים מקור עיתונאי בשום תנאי.

**מסקנות** חיסיון המוחלט שאנו מעניקים למקורות, ראוי לו שיגור בה גם במעין חסינות עיתונאית. מושג זה, דומני, אינו מעוגן בשום מסמך רשמי או חקיקה כלשהי. אל להם לבתי המשפט לכפות על עיתונאי לחשוף מקורות אלא, אולי, במקרים חריגים שבהם נסיבות

מיוחדות חוברות לטמטום ו/או לרשע תוך סיכון מיידי של חיי אדם או פגיעה בהם. נכון, מאחורי החיסיון העיתונאי יסתתרו לעתים עבירי רות על החוק, אבל לעניות דעתי זה המחיר שצריך וחיוב שלטון החוק בדמוקרטיה לשלם, כדי לשמר את חרות שינוי של כלב השמירה שלה. תועלתה של עיתונות חופשית וחסרת עכבות תהיה גדולה לאין ערוך מנזק זה. אין עיר מקלט טובה יותר וחשובה יותר למידע רגיש ומוסתר מאשר עיתונות המגנה על ספקי המידע הזה באשר הם. ותמיד יתחככו העיתונות והחוק היבש זה בזה, זה כנגד זה, בשוליים. אין מכך מנוס. צריך להשלים עם זה.

**מציאות** לפני שנים ספורות שידרתי כתבת תחקיר ארוכה ומפורטת באחד מערבי ששי. נכללו בה עובדות קשות הפוגעות באישיות ביטחונית מרכזית ופופולארית, כמו גם בראש הממשלה שכינה אז ובקודמו, איש מפלגה יריבה. את המידע, שנאסף בעמל רב במשך חודשים, "חלבתי" בעיקר מכמה מקורות בכירים ביותר, שמקצתם מקננים בצמרת מקבלי ההחלטות גם כיום. בעקבות שידור הכתבה נאלצתי לספוג קיתונות של ביקורת פומבית, השמצות, איומים והכחשות מפורקות. אלה, שלא הפתיעו אותי כלל, באו מהממשלה כולה, מן המערכת הביטחונית ומאנשים נוספים, שהגרועים שבהם מבחינת חריפות התגובה היו - כמה לא מפתיע - עמיתי למקצוע: עיתונאים מלחכי פנכה ומהירי שליפה, שלא היססו להצטרף לממסד הנאבק על נפשו. ניכר במרבית התגובות העיתונאיות, שציידו באישיות הביטחונית, כי הוא שימש לכותבים מקור נאמן (שנחשף בזאת...) וכי כלל לא הבינו ולא ניסו להבין את מהות הגילויים החדשים.

בעודי הודף (בהצלחה, על-פי טעמי) את מתקפת הנגד, תהיתי אם מישוהו מבין המקורות לכתבה, שעקבו כמובן בעניין רב אחרי התפתחותה, יטרח לסייע, אם לא למעני - לפחות למען הוצאת הצדק לאור, למען הנורמות המוסריות הראויות, למען ההגינות והצדק (וכל הער-כים האלה אכן מעורבים בפרשה). אבל איש מבין האישים הבכירים, אנשי הנאומים חוצבי המלים, לא הבין. ניסיתי לא מכבר, שנים אחרי, לדובב את האישים האלה: "האם תהיו מוכנים, כעת, לשחזר את עמדתכם בפרשה?" בזה אחר זה הם השיבו בשלילה, נשארים לעמוד מנגד. איש איש מסיבותיו - ואיני מגנה אותם.

**מסקנות** זכות גדולה וייחודית ניתנת לעיתונאים בכך שהם מפרסמים את הגיגיהם בפומבי. מעין "רשיון להרוג", מילולית, ניתן בידינו, בעיקר בטלוויזיה. והאחריות כבדה. שמירת החסינות של מקורות היא רק חובה אחת, תשלום לא גדול ולא נורא יחסית תמורת הזכות לפרסום. אבל אני מוצא שעם התפתחות אמצעי התקשורת בארץ והתחרות הגוברת רת ביניהם, נוטלים לעצמם עיתונאים ופסבדו-עיתונאים יותר ויותר חירות לפרסם דברים בשם מקורות אנונימיים. במקרים לא מעטים, תחת אצטלה של חיסיון עיתונאי וסודיות מקורות, מתפרסם מידע חלקי ואף שקרי - שמועות, רסיסי ידיעה, מידע מסורס ומעוות של הגיגים פרטיים המתחזים לעובדות. גם על כל אלה מגן החיסיון העיתונאי הגורף.

כאן מוטלת האחריות על העורך. עליו למנוע פרסום ידיעות מפור-ברקות, למנוע ככל שניתן הסתמכות על מקורות אנונימיים ולבלום בעודה באבה התפתחות של עיתונאים בלתי אמינים. חובה עלינו, העיתונאים לסוגיהם הרבים, להשית גם על עצמנו את עולם של מוסר-דות ביקורת רציניים יותר, יעילים יותר ומקלים פחות מאלה הקיימים כיום. אם נשפוט את עצמנו במהירות, בחומרה וביעילות כשם שאנו מצפים ממסודות ציבוריים אחרים, לא רק שנמנע פרסומים שגויים, מטעים ורצופי טעויות, אלא גם נסייע למיגור המתקפות על התקשורת. התופעה הנתעבת הזו מתבססת, בין היתר, גם על התחרות (שכאמור, אינה נטולת בסיס) שבעוד העיתונאי ומקורותיו מסתתרים מאחורי שריון בלתי חדיר כמעט, מותר דמו - או ליתר דיוק שמו הטוב - של המסוקר. ■

גדי סוקניק הוא העורך הפוליטי של חדשות ערוץ 2





רט ל"לא יעלה על הדעת" ו"שלוש בטוח", קשה למצוא במילון צירוף מלים שנעשה בו שימוש מעוות, ציני ושחוק יותר מאשר "אתיקה עיתונאית". יחד עם מהפכת המקומונים והצמיחה לרוחב (במספר כלי התקשורת) בשני העשורים האחרונים, גילתה העיתונות הישראלית את העיסוק בעצמה. מאז, היא נוהגת בו כמו ההוא שמקיים יחסי מין פעם בשנה, וזה יוצא היום: בבהילות רבה ובריר נוזל מן השפתיים. הכל - סכסוכים אישיים, אינטרסים של מו"לים, דאגה אמיתית לאיכותו של המקצוע - נדחס לתוך הטירוף הזה ופרץ יחד איתו אל עמודי החדשות והמאמרים.

זה מקשה על כל מי שרוצה לומר משהו בעניין בשקט, בזהירות ולאוזניים עיתונאיות בלבד. בימים שבהם עמודי האמצע של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" מוקדשים להתפתחות המשטרית-משפטית האחרונה בעניינו של המו"ל המתחרה, ובעמוד המאמרים של "הארץ" יושבים מיטב כתביו של המו"ל השלישי, הממומנים באורח עקיף בידי אחד משני הראשונים, ומפרסמים פסקי-דין תחת כותרת כמו "מה יעשה עיתונאי הגון", משתדל אפילו המשכיל למחצה להיות דמום ככל האפשר. אף אחד, עד היום, לא יצא טוב מהסיפור הזה, כולל אלה שנכנסו אליו כדי לשים גושפנקה רשמית על צדיקותם.

להיות עיתונאי, אני אומר לחברים שלי כשהם טורחים לשאול, זה דבר די מאוס, אבל יותר טוב מלעבוד. הניסוח הזה מסתיר את ההנאה הדי צרופה שיש לרבים מאיתנו מהעיסוק שלהם: זמן שהוא פחות או יותר שלך, מידע שזורם דרך קצות אצבעותיך, השם שלך מודפס על נייר, ואפילו מחר הוא מלכלך את הדגים. להיות עיתונאי זה הרבה פחות כיף בשנה-שנתיים האחרונות. כשאתה לא עסוק בלהגן על מה שאתה עצמך כתבת, אתה מתבקש פתאום להיות הסניגור של המו"ל שלך, או של מישהו שיצא להגנתו בלהט רב מדי ומתוך כוונת רווח. ואפילו של העיתונאי שליכלך אותו (ובעקיפין גם אותך) באחד העיתונים האחרים.

אתיקה עיתונאית, נדמה לי, אין בה שום דבר שאין באתיקה של חנוונים או גלבים. אתה אמור לעשות את עבודתך נאמנה - בחריצות, במקסימום מאמץ וכוונה טהורה. תוך כדי כך אתה נותן מקסימום תמורה בעבור הכסף שאתה מקבל. כל אחד מאתנו לומד את זה ביום שבו הידיעה הראשונה שכתב מודפסת: אתה אמור להבדיל בין עובדה לדעה ולפרסם אמת (או לפחות מה שאתה משוכנע שהוא אמת בעת פרסומו). הלקוח שלך, וזה אולי ההבדל, הוא כפול: גם הקורא וגם העיתון שאתה עובד בו. מצד שני, המצב המיוחד מתקיים גם ביחסי עובד-מעביד: העיתונות, להבדיל מהעיתון, היא שלנו לא פחות מאשר של המו"לים שלנו. ואולי יותר. כשהדברים מתחילים להסתבך, ואני לא צריך לחזור ולפרט איך הסתבכו הדברים בעיתונות הישראלית, נדמה שגם האתיקה מתחילה להיות מסובכת. אבל היא לא.

הבעיה הידועה עם רוב הדברים שנכתבו בפרשת האזנות הסתר ובדברים האחרים שמסבכים את חיי התקשורת בארץ היא שהם לא נכתבו בידיים נקיות. יש מעט מאוד ידיים נקיות בסיפור הזה. בטח לא אלה של עובדי העיתונים הגדולים, וגם לא אלה של התקשורת האלקטרונית, שהתיימרה גם היא לבוא ולשפוט. לקורא התמים זה עשה בראש סמטוכה גדולה, שממנה יצאנו כולנו אשמים. ומכיוון שכל ישראל בנימין נתניהו - צרכני תקשורת כפייטיים שמשו כנעים שהתקשורת היא טינופת - מה שהם ראו וקראו רק חיזק את הדעה שהיתה להם קודם. הבעיה השנייה, והחמורה עוד יותר, היא שלא נשמר בדברים היחס הנכון לכלל של גילוי נאות. לא רק בגילוי מצבו של הכותב עצמו ושל כלי התקשורת שבו מופיעים הדברים (גילוי שברוב המקרים היה שומט את הקרקע מתחת לעצם הכתיבה); לרוב בחרו הכותבים להתעסק בגילוי ולא לגלות את החשוב.

למעט כמה גילויים בעלי משמעות בפרשת האזנות הסתר, העדיפה העיתונות לעסוק בפרשת נות צדקנית על מה שכולם יודעים. אבל פרשת האזנות, לטעמי, היא החטא הקטן בכל הסיפור. הן מפני שהרוב בה ידוע והן מפני שאין לה קשר לעבודה העיתונאית היומיומית. מדובר במקרה פלילי פשוט, שהיה או לא היה. מתקיימים כאן ועדת חקירה ויותר ממשפט אחד, והתהליך מגיע למיצוי לעיני הציבור.

אין גילוי נאות דווקא במה שכולנו נתקלים בו יומיום: סבך האינטרסים והמשמעויות הנסתרות מאחורי ידיעות, הזילות של מונחים עיתונאיים מכובדים כמו "תחקיר" ו"סקופ". כל הדברים שבאמת פוגעים בקיום שלנו כעיתונאים ומגיעים לדיון רק במסגרות אוטוריות בטלוויזיה. יכול להיות שזה מפני שאין לדברים אכסניה של ממש. אמנון אברמוביץ אמר פעם בעניין הזה, שמכיוון שלמו"ל שלו יש אינטרסים, הוא יכתוב מאה אחוז על תשעים אחוז מן הדברים.

## עופר שלח

### אתיקה של חנוונים

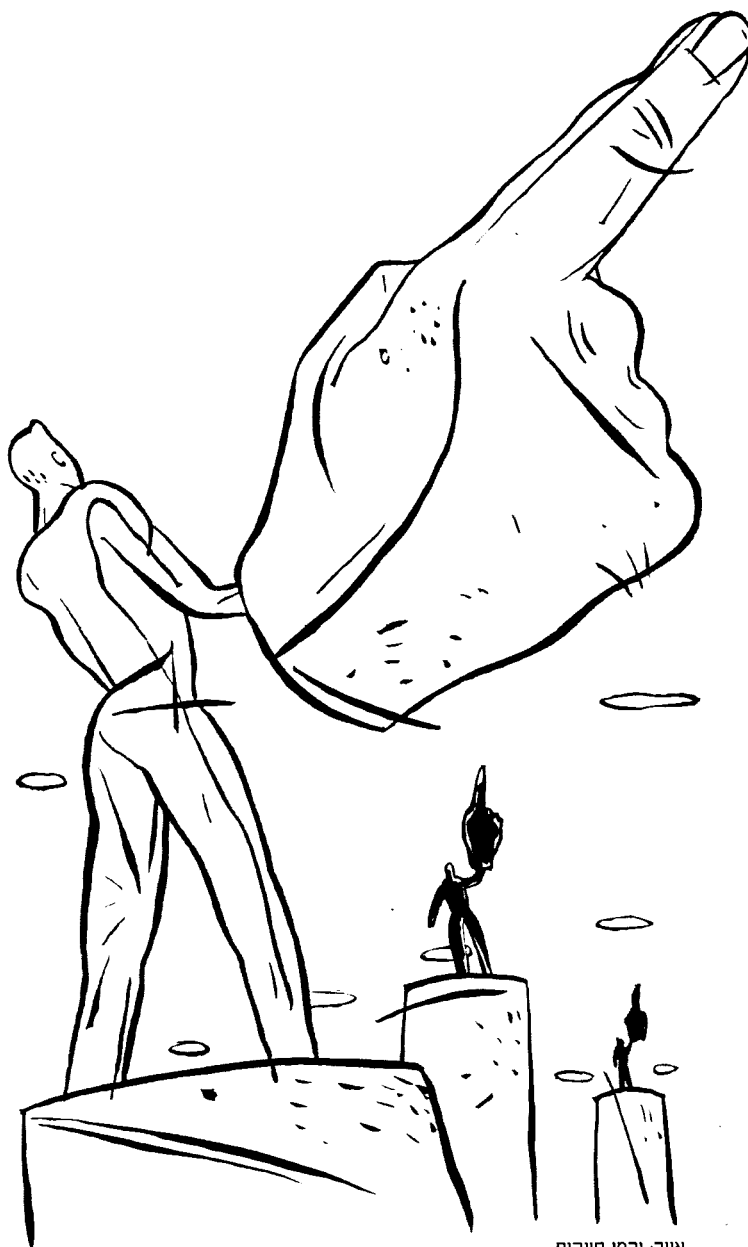
**רוב הדברים שנכתבו על האזנות הסתר לא נכתבו בידיים נקיות**

נדמה לי שאברמוביץ' התכוון לכך שבעיתון של עופר נמרודי, נוני מוזס או עמוס שוקן, לא סביר שיופיעו דברים הפוגעים בבעלים.

מאמר של גדעון סאמט, התוקף את הרשות השנייה ומופיע ערב ההחלטה מי יקבל את הזי-כיון שעליו מתמודד גם שוקן, הוא לא אומץ עיתונאי ולא חופש ביטוי, אלא טמטום. אבל גם העיתונות - שכאמור שייכת לאברמוביץ' לא פחות מלנמרודי - לא יכולה להיפגע. אני מקבל את העמדה הזו, אבל היא גוררת איתה גם תנאי הפוך: בעשרת האחוזים שלא תכתוב עליהם חייבות להיכלל גם המלחמות של המו"ל שלך.

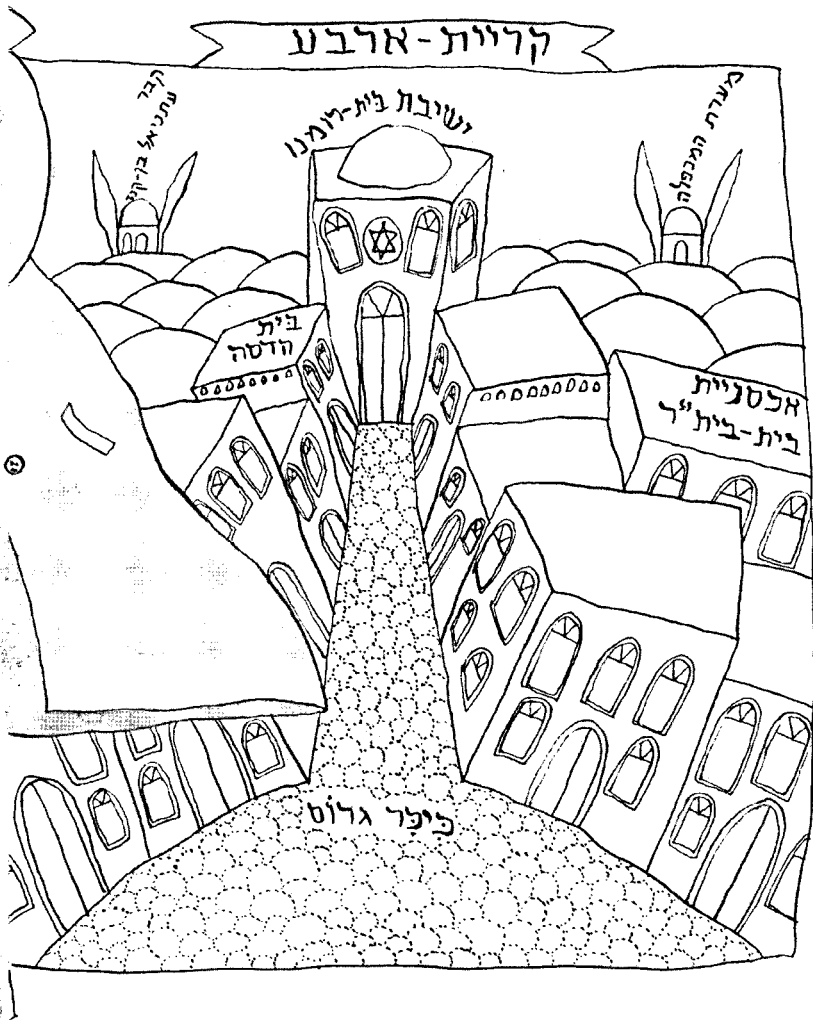
זה נראה די פאתטי, עיתונאי שבא בטענות על התקשורת. אין גם בדברים האלה חידוש מיוחד. אני כותב אותם משום שכמו הרבה אנשים - רוב רובה של התקשורת הכתובה, יורשה לי להניח - שהרגישו נפגעים, לא בשמם הטוב אלא בהנאתם מהעיסוק שבחרו להם, אני מרגיש שלא התקיים בהם דיון אמיתי במקום נקי. לו היה עולמנו הטוב מבין העולמות האפשריים, כפי שטען לייבניץ (שהיה פילוסוף ומתימטיקאי, אבל עיתונאי כנראה לא היה), היתה אכסניה כמו "העין השביעית", שהיא שלנו ובשבילנו, מהווה במה נכונה לדיון הזה. ולו היה עולמנו הטוב מבין העולמות האפשריים, כנראה לא היתה בו עיתונות. ■

עופר שלח הוא חבר מערכת "מעריב"



איור: ירמי פינקוס

# אזרח כבוד



אביאל לינדר

צבי זינגר התנחל בשכונת אברהם אבינו כדי לדווח מקרוב על המובלעת היהודית בחברון. ערב הפינוי. מה קורה לעיתונאי החי בחוק קהילה נצורה ונתבע כל הזמן להיענות לציפיותיה

"חברון ערב פינוי" הוא שמו של טור דיווח יומי שהחל להופיע בעמודי החדשות של "ידי-עות אחרונות" ב-18 באוקטובר, כאשר המשא ומתן על ההיערכות מחדש בחברון עלה לכותרות. למען כתיבת טור זה עזב צבי זינגר את ביתו בירושלים לטובת חדר דל ריהוט, בלשון המעטה, באכסניית בית-בית"ר שבשכונת אברהם אבינו - סמוך לשוק של חברון, לכיכר גרוס ולעוד מוקדי מתיחות. את הטור הראשון בחר זינגר להקדיש לראיין עם מתנחלת חברונית ושמה אורית סטרוק. "משפחת סטרוק", סיפר לקוראיו, "היה בארבעה חדרים צנועים, צפיפות שאופיינית לדירות המתנחלים כאן. אבל מה זה לעומת הקרוואן הדחוק שבו התגוררו כאשר באו לחברון. כל פעם שעשינו שם צעד, נשרה עלינו נסורת מהתקרה", מצטט אותה זינגר. בהמשך הוא כותב: "14 שנה היא בעיר הזו. לפני כן התגוררה כחצי שנה בימית, והיא עדיין סוחבת את טראומת הפינוי ההוא. יצאנו משם כמו בהלוויה. היה קשה מאוד לראות איך מדינה שלמה מתגייסת להרוס את בתינו. ממש גררו אותנו משם בידים. כעבור זמן קצר חזרנו ומצאנו את הבית הרוס. זו חוויה שלא שוכחים". כמה שנים אחרי שהגיד עה לחברון, הראתה לה אמה שיר שכתבה סבתה, המשוררת מלכה נשר שעלתה מהונגריה: 'על חברון נחלתי תקוים, מצטטת סטרוק שורה אחת מתוך השיר. 'סבתא שלי לא הצליחה להגשים את חלומה. אני הצלחתי'". מוטיב זה יהפוך לאחד הבולטים ב"חברון ערב הפינוי": מתן במה לעדויות המתנחלים

גוני ביניים ויש גם אפור באמצע. זה לא ציבור שעשוי מעור אחד". ובכל זאת, יש אפיון אחד שזינגר מסכים להחיל על היישוב היהודי החברוני כולו: "זו אוכלוסייה סופר-רגישה לתקשורת. אתה כותב עליהם פסיק אחד לא נכון, ומיד אתה מקבל פידבקים". על רקע זה, אפשר להניח שעיתונאי המבקש לגור בקרב אוכלוסייה כזו, ועוד באכסניה הנשלטת בידי הוועד המייצג אותה, עלול לכבול את עצמו מבחינה

על רגשותיהם כלפי המקום, למאוייהם, לחששותיהם, אפילו לבדיחות המתרועעות ביניהם. זינגר מצטייר כמי שמבקש להציג בטורו את נקודת המבט של מתנחלי חברון, את רבגוניותם, את הפן האנושי של מחויבויותם למקום, ומיניה וביה הוא מרכך את תדמיתם הקנאית השגורה בתקשורת. זינגר אינו מכחיש. "כשאתה בא לתאר דבר מקרוב, אתה צריך גם לתאר את ההיבטים האנושיים שלו. ואנשים זה דבר מורכב. זה לא שחור לבן. יש



"אז אתה מוצא מקורות אחרים, אין בעיה", הוא מסביר בהחלטיות. "אני לא נשען על מקור אחד. יש לי הרבה מקורות. אי אפשר לאיים עלי בסגירת ברו. סוגרים ברו אחד, אז יש עוד כמה. אין בעיה. היו דברים מעולם, והסתדרתי לא רע".

- קורה שאתה לפעמים אומר לעצמך: "את זה אולי לא כדאי לכתוב - איך יסתכלו עלי כאן מחר בבוקר?"

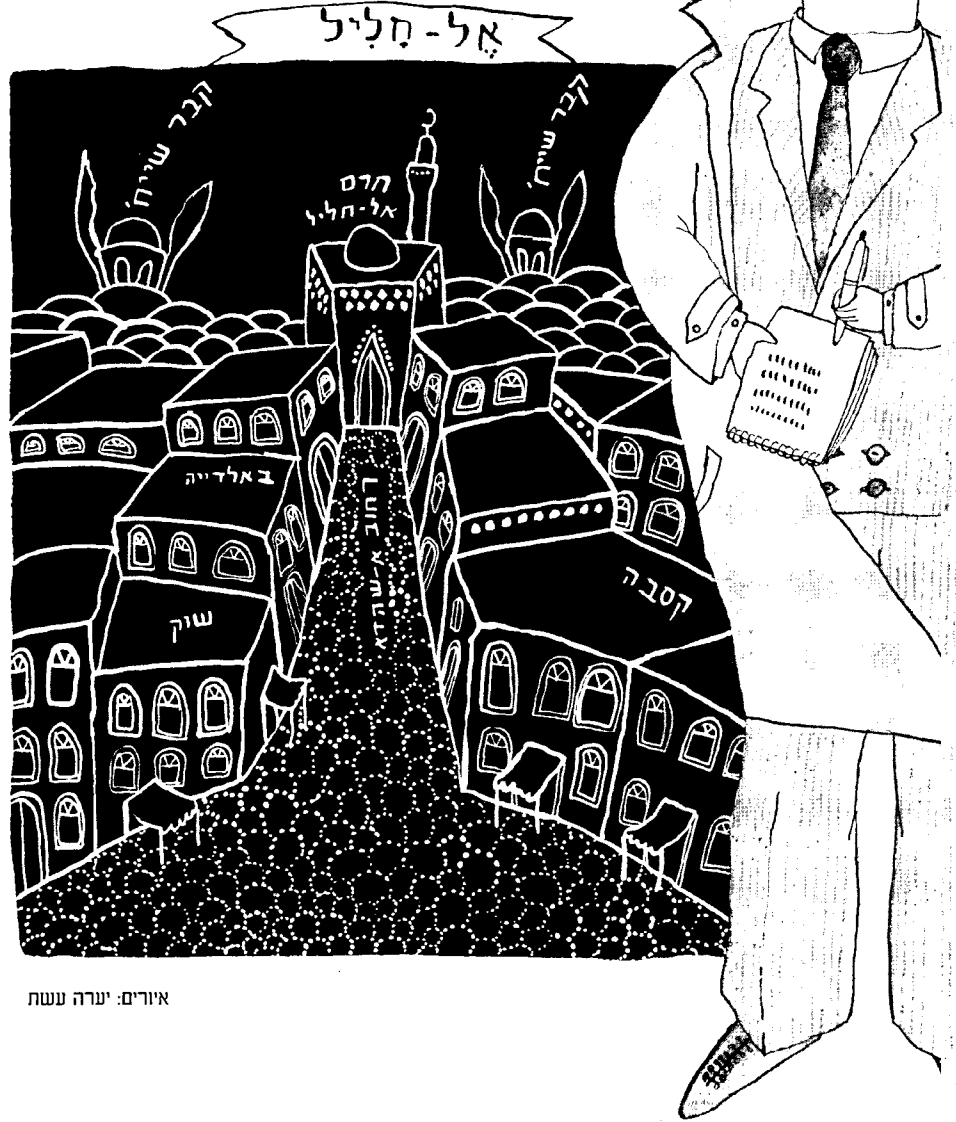
"לא. אין אצלי שיקול כזה".

- לא מופעל עליך לחץ מצדום?

"תראה, כל אחד תמיד מנסה להעביר את המסר שלו, אבל זה לא לחץ. אין עלי לחץ, ואני מעריך שהסיבה לכך היא שאני נמצא כבר מספיק זמן אצל ציבור המתנחלים, והם יודעים עם מי יש להם עסק. המפתח לכל זה הוא הגינות. הם מוכנים לקבל ביקורת, בתנאי שהיא ביקורת הוגנת".

בטורו לא נתן זינגר למתנחלים הרבה סיבות שלא להיות מרוצים. ראשית, חברון של זינגר היא יהודית במובהק. יצור מכוכב אחר שיסתפק בקריאת טוריו, אפשר שלא יידע כי בחב"רן גרים ערבים, ובמספר גדול לאינן שיעור מזה של יהודי העיר. ביטויים כגון "אתמול שבו לחיך בחברון", או "12:30 בצהריים היא שעה מסוכנת בחברון", לעולם מציינים נקודת מבט יהודית מתנחלית. אתמול שבו לחיך בחברון, משמע - "אלוהים איתנו", אמר אחד התושבים אחרי ששמע בהזדשות כי המשא ומתן על הסכם הפריסה מחדש בחברון שוב תקוע; "12:30 בצהריים היא שעה מסוכנת בחברון, משמע - "בשעה הזאת יוצאים תלמידי בית הספר ופורקים את זעמם על מכוניות העושות את דרכן בין חברון הפלסטיני החברוני אין כמעט זכר. זינגר מסביר: "אין לי קשרים בצד הפלסטיני, וגם מלכתחילה הטור לא התיימר לתת את הזווית הזו". זה כנראה נכון בהחלט. ב"דיעות אחרות" נות" מציינים כתבים אחרים את נקודת המבט הפלסטינית על המתרחש בעיר.

שנית, הסכנה הביטחונית בחברון של זינגר היא ערבית בעיקרה. "ייתכן כי אחת הסיבות לדחיפות שבה ישראל מבקשת לסיים את המשא ומתן על הפריסה מחדש בחברון", כתב ב-27 באוקטובר, "היא תופעה חדשה, המד"איגה מאוד את גורמי הביטחון בעיר: ניכרת תנועה של פלסטינאים המבקשים ליישב מחדש בתים שהיו נטושים זה שנים רבות בקסבה המזרחית של חברון". גם בקרב יהודי העיר הורגשה מגמה שכזו, וזינגר אף הקדיש לה כתבת מגזין מפורטת; אלא שאותה לא הגדיר כ"מדאיגה מאוד את גורמי הביטחון". הוא מאשר בשיחתו עמי כי לדעתו היישוב היהודי בעיר שקט לעומת היישוב הערבי. זו גם, כאמור, העמדה השלטת בטוריו. החשש הביטחוני הוא, אם כן, מנת חלקם של



אירום: יערה עשור

אני יכול להסתובב שם מזריחה עד חצות. אז אני אבוא כל יום לחברון, ביג דיל". באותה נימת ביטול מגיב זינגר גם על השאלה בדבר מידת התלות שיש לו במקורות המידע בעיר. דיווח מן הסוג שהעניק להלכי הרוח בקרב מתנחלי חברון מחייב אותו להתערות בתוכם במידה רבה ולרכוש את אמונם, אולי גם את אהדתם. מה יהיה על כל זה אם יפרסם לפתע בטורו "פסיק אחד לא נכון" בעיניהם?

ציתונאית. אבל זינגר מצהיר כי עצמאותו גדולה: "אני מודיע לך שברגע שאמצא לנכון לכתוב את הדברים הכי חמורים עליהם, המגורים שלי שם לא ישפיעו כהוא זה על הכתיבה שלי. כהוא זה. אם הם זורקים אותי משם, מי שמפסיד זה הם - הם שמים את עצמם תחת סימן שאלה".  
- ומה עם הפסד הטור של "כתבנו שעבר להתגורר בחברון"?  
"הטור יכול להופיע גם אם אני לא גר שם.

היהודים בעיקר, וחשש זה זוכה לביטוי מפורט ביותר בטוריו. "תלמידי ישיבת שבי חברון, שמאו ומתמיד היו מן המתונים בעיר הקיצונית הזו. מקפידים בימים האחרונים שבעתיים על הוראות הביטחון של רבם - לא לצעוד בלי נשק את כ-150 המטרים המפרידים בין כיכר אהרון גרוס לישיבה בבית רומנו. נתתי טרמפ לשני תלמידי ישיבה שביקשו להגיע לבית רומנו. בכיכר גרוס הם הבחינו בשניים מחברי-הם - אחד המוש, השני לא. הנוסעים, שאחד מהם היה המוש, ביקשו לרדת מהמכונית וללוות את חבריהם ברגל. ככה הם הורו לנו, הסביר לי אחד מהם. 'את הקטע הזה הולכים רק עם שני רובים לפחות'. ועוד דוגמה: 'החשש שות מפני הפריסה מחדש', כתב, 'הביאו לירח

שבעלה, נועם פדרמן, נתון במעצר מנהלי, והיא שופכת את מר לבה בפני הכתבים. האמירה "על כל מתנהל בחברון יש ארבעה חיילים, ועל כל חייל ארבעה עיתונאים" מקבלת חזיון נוסף כשעניני צדה במרחק כמה מטרים מאתנו את צוות הטלוויזיה של איתן אורן מערוץ 1, עורך ראיון עם מתנהלת מקו-מית סמוך לבית הדסה. חשדנותה של המתנהלת כלפי אורן עצומה. "נו, זה היה מספיק פנאטי?", היא זורקת לעברו בתום הראיון, ולא ברוח טובה. אורן מספר שוועד היישוב היהודי אסר על התושבים לדבר עמו. הדברים הגיעו לידי כך שלעבר הצוות שלו הושלכו אבנים מכיוון הקרוואנים של תל-רומיידה. זינגר פטור מאי נעימויות כאלה; הוא העי-

יותר מזה: מתברר כי לפניו הרגיו את מתנהלת לי העיר עמיתו לעיתון גדעון שמרלינג, כשריאין סמוך לקבר גולדשטיין מתיישב שהביע תמיכה ברצח רבין ואף השמיע איומים מרומזים לגבי רצח נתניהו. ימים מספר לאחר מכן, כשהגיע צזנה לעיר וביקש להתאכסן באותה אכסניה שבה מתגורר זינגר ולדווח ממנה באופן יומיומי, אמר לו משה בן-זמרה, סגנו של דובר ועד היישוב היהודי בחברון, כי בעקבות מקרה שמרלינג "אנחנו שוקלים אם לאפשר לכתב של 'מעריב' לגור במקום". במשך ארבעה ימים עזב צזנה את העיר מדי לילה בתצות, עד שניתן לו מפתח לחדר בבית-בית"ר.

ב-4 בנובמבר פירסם "מעריב" כתבה פרי



דבש ביחסי המתנחלים עם חיילי צה"ל. גם עם השוטרים יהסיים לא רעים. תושבי הרובע היהודי לא חדלים לפנק את החיילים. אתמול בצהרי היום ליקקו הצנתנים של בית הדסה ארטיקים משיבי גפש שהעניקו להם המתנחלים. תושבת הרובע היהודי בחברון מסכמת במשפט אחד את השינוי מאז עלתה ממשלת נתניהו: 'בחודשים שלפני הבחירות צברתי עשרות תיקים ותלונות במשטרה. מאז הבחירות לא היתה אפילו תלונה אחת'.

תושבת אחרת של הרובע היהודי בחברון, אלישבע פדרמן, נצפית מתראיינת לכתב גלי-צה"ל אורי גורדון, בשעה שזינגר ואני חולפים במכונית "ידיעות אחרונות" על פני ביתה. זינגר עוצר להאזין. זה כבר כמה ימים

תונאי הפופולארי בעיר. מתנחלים ניגשים אליו, שואלים לשלום, משהחיים איתו על דברים שהיו ומספרים לו על אירועים העתיים דים להתרחש. כשעה לאחר הראיון עם פדרמן הגענו לרחבת מערת המכפלה. אדם ממושקף, חובש כיפה סרוגה ועטוף בדובון כחול, ניגש אליו ואמר: "בסוף תקבל אזהרות כבוד כאן, זינגר. לא, אתה באמת בסדר, לא כמו שהוא מ'מעריב' שליכלך ומצא את הדרך החוצה".

מסוקרן אני ניגש לצלם "מעריב", הנמצא בקרבת מקום, ושואל במה הדברים אמורים. הוא מספר לי על הכתב שלמה צזנה, שעורר את זעמה של הקהילה היהודית המקומית בעקבות כתבה שפירסם על הפולחן סביב קבר ברוך גולדשטיין. שיחה עם צזנה מגלה

עטו, שגרמה לפרנסי הקהילה היהודית בחברון לשלול ממנו את זכות המגורים בקרבם. הכתבה סיפרה על טיפוח אתר קברו של גולדשטיין וכללה תצלום אווירי מאיר עיניים שהראה את חלקת הקבר ואת הגן המקיף אותה. פרסום התמונה בעמודו הראשון של "מעריב" עורר את כעסם של מתנחלי חברון; הם טענו בפני צזנה שלא פנה לקבל את תגובתם ומהו על כך שכתבות מסוג זה מעכירות את האוויר רה והורסות אמון. בן-זמרה הודיע לו: "נפסיק לשתף פעולה איתך". יומיים לאחר הפרסום קיבל צזנה הודעה למכשיר האיתורית שלו כי עליו לפנות מיד את חדרו בבית-בית"ר, בני-מוק ש"החדר דרוש לאנשים אחרים".

"צזנה עשה מעשה שלא ייעשה מבחינה

עיתונאית", אומר צבי זינגר. "הוא פירסם כתבה גדולה על קבר גולדשטיין, שלא היה בה שום פרט חדש. לדעתי, הוא לא אשם בזה אישית. כך הנחו אותו. הדבר החדש היחיד שהיה שם זה שצילמו את את המקום ממסוק. יופי. אבל בחומר הכתוב עצמו לא היה שום חידוש, לא היתה שום חשיפה. הקישור הזה שנעשה בין הגן הציבורי לבין הקבר היה לא במקומו, כי הגן היה קיים חמש עד שבע שנים לפני הקבר".

הקבר מוקם כך מלכתחילה, כסופו של שביל בגן?

"תראה, אתה בא עכשיו עם העניין של השביל - יכול להיות שזה דבר חדש, אני לא יודע. אבל הגן היה קיים, הצבא נתן את האישורים, וכל הדברים האלה כבר פורסמו. זה שצריך להעיף משם את הקבר זה סיפור אחר, אבל מבחינה עיתונאית, אם אני לא תורם איזו עובדה חדשה, אז מה עשינו?"

מה בדבר התרעה על תופעה קיימת?

"אז תחכה לבר-מצווה של הבן של גולדשטיין ותגיד דברים חדשים. אמנם לא אני דיווחתי משם, אבל ידיעות אחרונות הצליח להכניס לשם כתבת, ובכתבה שלה בהחלט היו חידושים והיתה לה הצדקה עיתונאית. ועובד זה: אף אחד לא בא אלי בטענות, למרות שנכתבו שם דברים מאוד קשים".

אתה לא היית התורם על הדיווח.

"זה לא משנה. הרבה פעמים יכולים לבוא אליך בטענות שנוגעות לעיתון שלך למרות שאתה אישית לא כתבת את הדברים".

כיצד אתה רואה את ההוראה שקיבל צונה לפנות את הדרו?

"בהומרה רבה. זה לא היה מוצדק".

לא היתה זו הפעם היחידה במהלך מגוריו של זינגר בחברון, שבה דיווח "מעריב" על עובדות שזינגר לא מצא לנכון לדווח עליהן.

"מתנחלים הציתו את ביתנו" - זו היתה כותרת דיווחו של שלמה צונה מ-4 בנובמבר

על בית פלסטיני בחברון, סמוך לקריית-ארבע, שעלה באש. ארבעה מבני המשפחה

נפגעו בריאותיהם משאיפת עשן ופוגו לבית-חולים. "עדי ראייה משכונת ג'אבל ג'ואר",

כתב צונה, "טענו שהבחינו בבירור בשלושה מתנחלים שנסו לאחר האירוע מהבית הבווער

לכיוון קריית-ארבע. משטרת מחוז שומרון ויהודה (ש"י) פתחה בחקירת נסיבות המקרה".

זינגר: "זה היה ודאי שלא יהודים עשו את זה. לפי הבדיקות שעשיתי במשטרה, היה מדובר

בתגור שנשרף".

רק אנושי הוא, שהשיבה בקרב מתנחלי

חברון משפיעה על כתיבתו של זינגר, גם אם

אינו מודע לכך. תהליך כזה עובר על כל

עיתונאי במגעיו עם מקורותיו, קל ותומר

כתנאים שבהם זינגר פועל: כתיבה מקרב

קהילה קטנה, כשהמשימה שהטיל עליו עיתון-

נו היתה - במפורש - להביא את דברה אל

ציבור הקוראים. אין זה מפתיע, איפוא, שכאשר מדווחים זינגר וצונה על אירוע שהיה כרוך באלימות פיזית או מילולית מצד מתנחלי העיר, עטו של זינגר לעולם תהיה רחומה יותר כלפיהם.

הנה כמה דוגמאות. כותב צונה: "ראש עירי-

ית חברון, מוסטפה נאטשה, ביקש אתמול

לסייר בסמוך למתחם היישוב היהודי בית

הדסה בחברון. הוא התקבל על-ידי המתנחלים

בצעקות, הפסיק את הסיור וחולץ מן המקום

בליווי משטרתני". זינגר, על אותו סיור:

"ראש עיריית חברון, מוסטפה נאטשה, הקפיץ

אתמול את כל הגורה בחברון כאשר יצא

לטיול של לפני הצהריים, בלוויית צוות טלור-

ויזיה, דווקא ברחוב העובר ליד בית הדסה.

במשטרה יודעים היטב שנאטשה הוא סדין

אדום בעיני המתנחלים. למקום הוקפצו מיד

כ-40 חיילים ואנשי משטרה, שהקיפו את

נאטשה מכל הכיוונים כדי לגונן עליו מכל

התקפה אפשרית. המתנחלים, מצדם, לא

ויתרו על ההודמנות ובכל זאת הגיעו כדי

## ליד מערת המכפלה ניגש

אלינו אדם ממושקף, חובש

כיפה סרוגה. "בסוף תקבל

אזרחות כבוד כאן, זינגר.

אתה באמת בסדר. לא כמו

ההוא מ'מעריב' שליכלך

ומצא את הדרך החוצה"

לקרוא לעבר נאטשה את הקריאות המסורתית-

ות: 'רוצה, לך מכאן'. אחרי שכל צד מילא את

התפקיד המצופה ממנו שב השקט, עד הפעם

הבאה, אל הרחוב".

כמה ימים לאחר מכן התפתח בחברון עימות

מלווה דחיפות וצעקות. צונה: "כ-60 פעילי

שמאל מתנועות מרצ והד"ש הגיעו אתמול

לחברון וצעדו שלובי יד עם פעילי פת"ח

במרכז העיר. בראש המשלחת שהגיעה אתמול

לחברון עמדו חברי הכנסת דדי צוקר, ענת

מאור, נעמי חזן, ואליד צאדק (כולם ממרצ)

והתבה גלאון, מנכ"ל תנועת רצ. בראש

המשלחת הפלסטינית עמדו ראש עיריית

חברון, מוסטפה נאטשה, ושר התחבורה

הפלסטינאי, עלי קוסמא. התהלוכה הגיעה

לבסוף אל מול היישוב היהודי בעיר. למקום

הגיעו גם מתנחלים והחלו חילופי מילים וצע-

קות בין הצדדים. אז מנעה מהם משטרת שומ-

רון ויהודה להפגין, הכריזה על ההפגנה

כבלתי חוקית - ובמקום פרצה מהומה". ואצל

זינגר: "השלווה הופרה אתמול בצהריים

כאשר עשרות פלסטינאים ופעילי חד"ש מישראל, בראשות ח"כ האשם מתאמיד, הגיחו לפתע מתוך השוק הקמעונאי של חברון הישר אל מרכז כיכר גרוס, הסמוכה לשכונת אברהם אבינו. חוליית צנחנים, שהבחינה לפתע בפעילי השמאל הצועדים מבניין עיריית חברון לעבר הרובע היהודי, ניסתה לחסום את דרכם, אך נהדפה חיש מהר. בכיכר גרוס נתקלו מפגיני השמאל והפלסטינאים בעשרות שוטרים וחילים, ובמקום התפתח מאבק אלים של דחיפות ושל צעקות, שבמהלכו ניסו השוטרים לדחוק את המפגינים בחזרה".

בדיווח על תקרית שבה תבעו מתנחלים את גירושה של עיתונאית פלסטינאית משכונת אברהם אבינו, היה בידיעה של זינגר - לעומת מצדה של העיתונאית: "תסתלקי מכאן, יש לנו ילדים בחצר. אנחנו לא רוצים שיסתובבו פה ערבים", קראה אתמול מתנחלת לעבר עיתונאית פלסטינאית, שליחת העיתון 'אל ג'דידה' שהגיעה יחד עם עשרות צלמים וכתבים לשכונת אברהם אבינו כדי לסקר את פגישת ראשי המתנחלים עם האלוף אורן שחור. התפתחה תקרית. העיתונאית הפלסטינית אית רק חיכתה להודמנות הזאת, כדי לעשות ממנה סיפור שישודר בכל תחנות הטלוויזיה בעולם. היא שלפה שתי תעודות עיתונאי, ישראלית ובינלאומית, וצעקה: "יש לי זכות כמו לכל עיתונאי ישראלי. זו אפליה גזענית". כוח משטרה שהגיע למקום סילק את העיתונאים ממתחם שכונת אברהם אבינו. 'עשינו את זה כדי לשמור על העיתונאית'. בשידורי התחנות הזרות זה הצטלם הרבה יותר גרוע".

אגב, עיתונאים רבים, וביניהם כמה כתבי שטחים ישראלים כגון ארנון רגולר מסוכנות עיתונים ויורם בינור מערוץ 2, נטשו מיד את המקום במחאה על גירוש העיתונאית. זינגר, וכמותו כתב קול-ישראל גיל ליטמן, החליטו להישאר. יומיים לאחר מכן ביקר שר החוץ הבריטי, מלקולם ריפקינד, בבניין עיריית חברון, ועל הכתבים הישראלים נאסר מלכתחילה להיכנס ולסקר את הביקור. הובהר להם במפורש, מספר רגולר, כי האיסור בא במחאה על כך שכמה עיתונאים ישראלים נשארו בשכונת אברהם אבינו לאחר שהעיתונאית הפלסטינאית גורשה משם.

ארנון רגולר, כתב השטחים של עיתונים, בחר להתגורר מדי פעם בחברון הערבית. הוא קובל על האווירה ברובע היהודי וטוען שהיא בלתי נוחה לדיווח עיתונאי חסר פניות. ואו-לם, גם על תושביה הפלסטינאים של העיר הוא יודע לספר, שהם מפעילים לעתים לחצים על העיתונאים החיים בקרבם. ■

אביאל לינדר הוא סטודנט למשפטים

באוניברסיטה העברית



## רואה וגם נראה

הדילמה המרכזית של עבודת השדה האנתרופית, כתב האנתרופולוג לוג האמריקאי קליפורד גירץ, נובעת מההואליות במיקומו של החוקר, זו המשתקפת במושג "צופה משתתף". מאז החלו האנתרופולוגים יוצאים לעבודת שדה אתנוגרפית, השאלה עומדת: עד כמה יכול המתבונן מן הצד לנוע מנקודת המוצא שלו כצופה טוטאלי לכיוון הנקודה שבה הוא הופך למשתתף חלקי? מה משמעות התנועה הזו לגבי יחסיו עם האנשים שביניהם הוא חי, שאותם הוא חוקר, שעליהם הוא כותב?

מצד אחד, טוען גירץ, האנתרופולוג שואף להיות עולה רגל. עטוי בבגדי חג מסורתיים, הוא משתרך עם נשואי המחקר שלו בשביל המאובק, מתמוגז בנחשול, הוא מתרגש כמו החוגגים, מתמלא ציפיות ומתרוקן מהן כמותם, אולי אפילו מאמין כמותם. הצלחתו להיטמע בורם היא התנאי ההכרחי להצלחתו המקצועית.

מצד שני, קידומו האקדמי תלוי גם ביכולתו לתפקד ככרטוגרף. חמוש בכלי תיעוד ומדידה הוא מתמקם על גבעה לצד השביל, מחוץ למחנה, וממפה את התנועה. כאן עליו להיות קר רוח, מאופק ומרוסן.

נחקריו אינם משתתפים איתו במאמץ הזה, ולעתים אינם מודעים לקיומו ולמשמעויותיו. בגבעת התצפית שלו הוא נוטה להתנתק מהשמחות, ההתעלות, החרדות, הדם, היוע והדמעות שזורמים בקרב נחשול החוגגים למטה. האנתרופולוג, ממשיך גירץ, זקוק לתכונותיו וליכולתו של המשורר. סערת החוויה האישית שהוא עובר בהיותו בשדה נצרפת למלים שממצות כהרף עין סיטואציות מורכבות. אבל אסור לו לשכוח שהוא גם אנטומאי - מדען

שכוחו בתיעוד שיטתי ומדויק, בזיהוי הפרטים ובחיבורם למערכת הכוללת. יש באנתרופולוגיה רומנטיקה חסרת תקנה, עם נטייה עקבית להודחות עם מושאי מחקר שוליים וחלשים; ויש בה גם שליחות חסרת פניות בשירות עולם אקדמי, הדורש אובייקטיביות ופרוצדורה מחקרית חסרת פשרות והמתגמל את מי שמצליחים לכתוב מתוך ניכור מלא.

הדואליות שבין שני הקטבים הללו מציבה בעיה שהיא ספרותית בעיקרה, לא מתודולוגית. כמעט כל אתנוגרף יצלית, במהלך עבודת השדה שלו, להיות גם משורר וגם מדען, גם צלם וגם רקדן, גם סעור נפש וגם שקדן, צופה מגבוה וגם שכוב פרקדן. הבעיה הספרותית מתחילה כשניגשים לכתוב הרשמים לשם פרסום. או מתחוויר שמערת כת היחסים בין הכותב לבין קוראיו אינה סובבת רק סביב עדותו, אלא גם סביב דמותו. הוא, כעד משתתף, חייב לשכנע את קוראיו שמאחורי העט יש דמות בהירה, ראויה לאמון. לצורך זה עליו למצוא את הפתרון הספרותי שיאפשר למשורר ולמדען לגור ביחד באותו הטקסט.

מרי לואיז פראט כתבה על הדמיון בין האנתרופולוגיה, המתבססת על עבודת השדה האנתוגרפית, לבין ז'אנרים אחרים של כתיבה על האחר. תיאורי נוסעים ועולי רגל, כתיבה של מגלי עולם והרפתקאים, דו"חות של מיסיונרים, כתבים של גיאוגרפים ורשימות מפרי עטם של עיתונאים מבוססים לא אחת על התנסויות דומות לאלה הנפלות בחלקו של האנתוגרף: אדם זר, בדרך-כלל גבר אירופי,

מגיע בחסות האפראט הקולוניאלי למקום רחוק ומנותק. שם הוא מתערה בחיי קבוצה מצומצמת יחסית, מכיר את אנשיה היכרות אישית, משקיע את עצמו בחייהם. לבסוף (או תוך כדי החוויה, כמו במקרה של העיתונאי) הוא גם מדווח לקהל קוראיו/שולחיו על הקבוצה המארחת.

הדמיון המביך בפרקטיקות, טוענת פראט, הפריע לאנתרופולוגים של סוף המאה ה-19 והמחצית הראשונה של המאה ה-20 להגדיר לעצמם נישא ברורה בעולם האקדמי. כדי להתנער מהמבוכה הם נטו להעצים עד כמה שאפשר את ההבדלים - בעיקר אלה שבינם לבין סופרי מסע ועיתונאים. רק בסוף שנות ה-80, בחסות הלגיטימציה שניתנה לרפלקסיביות באנתרופולוגיה, נוצרה הנכונות להכיר בדמיון ון בין הז'אנרים, מהלך שפראט עצמה היתה חלוצה בו ושכיום הוא חלק מהורם המרכזי. אולם האנדרו השבדי, מהאנתרופולוגים המובילים באירופה, חוקר בימים אלה את קהילת הכתבים הזרים של העיתונות הכתובה והאלקטרונית, תוך דגש על הדמיון בינם לבין אנתרופולוגים בעבודת שדה.

לעיתונות הישראלית יש שליחים בנקודות מפתח בעולם, בעיקר בבירות המטרופולין האירופו-אמריקאי. שליחי העיתונות הישראלית למערב עוסקים במה שלורה נאדר כינתה "studying up" - חקר קבוצות והברות הנתפסות כחשובות לישראל, ובדרך-כלל גם חשובות מישראל. דמיון רב יותר למקרה האנתוגרפי הקלאסי, שבו נציג מטרופוליטני משקיע עצמו בקרב אוכלוסייה שנתפסת כפריפריאלית, קיים אצל שליחי העיתונות הישראלית אל האחר המקומי. עבודתו של יורם בינור, שהתחזה והי תקופה בת כמה חודשים כפלסטינאי בישראל ובשטחים בשנות ה-80, ונוכחותה של עמירה הס כשליחת "הארץ" ברצועת עזה בשנתיים האחרונות, הן דוגמאות בולטות.

צבי זינגר, איש "ידיעות אחרונות" שהתנחל באחרונה בין מתנחלי חברון, שונה מבינור ומהס. הבדל אחד הוא כמובן באוכלוסיית המחקר - זינגר הוא יהודי בין יהודים, הס ובינור הם יהודים בין פלסטינאים. ואולם זה ההבדל

### במציאות נפיצה כמו זו

### השוררת בין יהודי חברון, אין תחליף למודעות חדה ורצופה למיקומו של הכתב ולמניעיו

הפחות משמעותי מהבחינה האנליטית. הבדל חשוב יותר נובע מהמעמד המיוחד שיש לאופן ולתדירות שבהם מיתרגמות תצפיותיו של זינגר לדיווח כתוב ובמשמעות הדיווחים הללו לאוכלוסייה הנחקרת. האנתרופולוגים נפרדו זה מכבר מהאשליה המרגיעה שכתביהם יישארו מעבר להישג הידי, אופקי ההתעניינות ויכולת ההבנה של מושאי המחקר שלהם. אנתרופולוגים רבים כותבים כיום במודע גם אל הקהילה שבה חקרו, לא רק עליה, אבל, צריך לזכור, הם מוגנים: הז'אנר המדעי מורכב ממאמרים כבדי משקל ומספרים הנכתבים באטיות ובזהירות. במקרים רבים עוברות כמה שנים מיום עזיבת השדה ועד יום פרסומו של המאמר הראשון, הספר, סרט הווידאו. חיץ הזמן העבה הזה מגן על האנתרופולוג מנשימת הנחקרים בעורף.

לזינגר אין חיץ כזה. מארחיו הם מושא מחקר, והם קוראיו ומבקרי ריו כמעט יום יום. יתרה מזו, הדברים שהוא כותב עליהם ב"ידיעות אחרונות" אינם רק רלבנטיים למארחים; הם גורליים. הכתבות על המתנחלים המופיעות בעיתון של המדינה עשויות לקבוע את המערה כה שלהם על דעת הקהל בישראל. הם עצמם יודעים היטב שתוצאות המאבק הזה יקבעו את גורל סיכוייהם לנפץ את תהליך אוסלו או לפחות לשרוד אותו.

שלוש תובנות לפחות מספקת האנתרופולוגיה על משימת הדיווח מן הפריפריה. ראשית, הקורא שמתעניין לכאורה רק בעדות אינו חדל לשאול את עצמו גם שאלות מהותיות ומטרידות על אודות דמותו וזהותו ומניעיו ומיקומו של החוקר, אשר אסף את העדות וגם מגיש



שמע על גירין ועל דילמות פוסט-מודרניות באתנוגרפיה. זה רק מקשה את מצבו של הכותב, המחויב להיות מודע בלי הרף ל"אני" שבו הוא מתנסה כבן-אדם ושאותו הוא מסגן בלי הרף לדברים שהוא כותב ומפרסם. במציאות נפיצה כמו זו השוררת בין יהודי חברון, אין תחליף למודעות חדה ורצופה למיקומו של הכתב ולמניעיו. ■

ד"ר דני רבינוביץ' הוא אנתרופולוג מהמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית

אותה. שנית, בעצם בחירתו של החוקר לפעול בדרך של מגע מתמשך עם הקהילה הנחקרת ובתוכה, הוא קולע את עצמו לתוך דואליות מורכבת, שהכוחות המשחקים בה הם "מדעיות" מצד אחד ו"הזדהות" מצד שני. שלישית, הבעיה המרכזית של המיזוג בין שתי האוריינטציות היא ספרותית: הצלחת החוקר לשכנע בטיב עדותו ובערכה תלויה בהצלחתו ביצירת דמות אמינה הכורכת אלמנטים שירתיים לצד כישורי מדען.

התובנות הללו ידועות אינטואיטיבית לצרכן של הדיווח גם אם לא





יוסף חדשות בביירות היה עניין אחד. שידורן מביירות - זה כבר היה עניין אחר לגמרי. שום תיאור של עבודת העיתונאים הזרים בביירות לא יהיה שלם, בלי שנו-

כיר תופעה שעיתונאים רבים נתקלו בה: איומים גופניים. כתבים, יהיו הם כביי-רות או בושינגטון, אינם פועלים בחלל ריק. כדי לדווח באורח אובייקטיבי הם זקוקים למרחב - פיסי ופסיכולוגי - בין עצמם לבין העורכים שלהם ובין עצמם לבין האנשים שעליהם הם כותבים. כדי ליצור את המרחק הזה, לבנות את המרחב הזה, וכדי שיוכל לדווח בצורה אובייקטיבית - מוכרח עיתונאי להתפשר עם הסביבה שלו. מצד אחד, עליו לפתח גישה קלה ויחסיים של אינטימיות עם המקורות שלו, כדי להבין אותם. ומצד שני, עליו לשמור על ריחוק כדי שיהיה מסוגל להתייחס לדברים באורח ביקורתי. זהו אכן איזון עדין ביותר, אבל הוא חיוני לעיתונאי אובייקטיבי.

עיתונאי לא יכול להיות הוגן ואובייקטיבי ביחס לקבוצת אנשים, אם אינו מבין אותם. אבל הוא לא יוכל להיות הוגן גם אם יכיר רק אותם. אינטימיות בלי ריחוק הופכת למחויבות כלפי צד מסוים; חוסר פניות, בלי שום אינטימיות, יוצר דיווח בנאלי ושטחי. שמירת איזון בין אינטימיות לחוסר פניות היא אתגר לכל עיתונאי, בכל מקום וזמן. אבל הניסיון לעשות זאת במקום כמו ביירות היה קשה במיוחד, משום שחיית בקרב צד אחד מבין שני צדדים המעורבים באותו סכסוך עצמו. וצד זה, בדומה לאחרים, לא נמנע אף מפגי-עה גופנית באלה שהתייחסו אליו באורח ביקורתי מדי, או שגילו הבנה גדולה מדי כלפי היריבים שלו.

לא היה אפילו עיתונאי אחד בביירות שלא פחד, חשש או היה מודאג בזמן זה או אחר בשל דבר מה שנודע לו - ואשר חשב לכתוב עליו או כתב עליו - בנוגע לסורים, לאשף, לפלאנגות, או בקשר לכל אחת מבין 40 המי-ליציות של לבנון. כל כתב בביירות ידע היטב כי תמורת 1.98 דולר ועשרה בולים ירוקים יכול כל אחד לדאוג לכך שיהרגו אותו. העי-תון שלך היה מקים קרן על שמך, וזה היה הסוף. כל עיתונאי שאומר שלא פחד בסביבה הזו הוא מטורף או שקרן. וכפי שעמית ג'ון קיפנר כתב פעם: "העיתונאים שהסתובבו בביירות הלכו עם הפחד ממש כשם שהם הלכו עם פנקסי הרשימות והעטים שלהם"...

אמרתי שביירות היתה מפחידה, אבל אין

בכוונתי לטעון שעיתונאים הובהלו עד כדי כך שהשתתקו לחלוטין. מבקרי עיתונות מסוימים מתחו ביקורת על העיתונאים ששהו במערב ביירות. הם אמרו כי אלה פחדו מן הסורים ומאשף, ולכן לא כתבו את האמת. זו לא יצאה לאור, ולכן נפגע כל-כך הדימוי של ישראל בעולם.

האמת היא כי רוב העיתונאים שפעלו בביירות בתקופתי היו מודעים לאווירה סביבם. הם לא סגרו את מכוונת הכתיבה והתעלמו מכל נושא רגיש. להיפך - הם חיפשו דרכים אחרות להו-ציא את הסיפורים האלה החוצה. הסיבה לכך שהסורים - או אחרים - חיסלו עיתונאים היתה שכל אמצעי האיום האחרים, שנועדו להביא לכך שעיתונאים לא יכתבו את האמת עליהם, נכשלו. לא זכור לי אפילו מקרה אחד שבו ידעו עיתונאים בביירות על אירוע חשוב ובמתכו-ון לא דיווחו עליו, כי חששו מן התוצאות. וזאת, למרות שעיתונאים רבים היו קורבנות להפחדה.

כעיתונאים בביירות מצאנו מדי פעם דרכים חדשות בכל מה שנוגע ליצירת המרחק הנחוץ



## תומאס פרידמן

### פחד בביירות



איור: עינת פלד

כדי ללמוד את האמת ולכתוב עליה. תוך כדי כך למדנו גם להגן על עצמנו. לפעמים שלחנו ידיעות אנונימיות, כדוגמת הידיעות על הסורים שחיסלו עיתונאים. לפעמים כתבנו כאילו הידיעות נשלחו מקפריסין או נכתבו בניו-יורק. כמו-כן היינו מצטטים תחנות רדיו של המי-ליציות בכל הקשור לסיפורים רגישים שידענו עליהם ממקור ראשון, אבל לא רצינו לדווח עליהם ראשונים. ופעמים רבות כתבנו ביקורת על אש"ף, על הסורים ועל הפלאנגות, וקיוווינו שהדברים לא יתורגמו ולא יופיעו בעיתונות הערבית, ואם כן - שלא יראו אותם אלה העלולים להיפגע מכך. האם אפשר לומר כי דיווחנו על כל דבר שהיה ראוי לדווח עליו? לא. האם היה זה מצב אידיאלי? לא. האם היתה זו פעולת הסחה? לא.

אני מדגיש אמנם כי שום אמצעי הפחדה בביירות לא הצליח למנוע את פרסומו של סיפור חדשותי חשוב בתוך לארץ, אבל היו סיפורים אחרים, פחות חשובים ופחות דחופים, שהתעלמו מהם מתוך פחד. אני אהיה הראשון להודות בכך. כמה כתבות נשלחו מביירות על השחיתות הנהוגה זה זמן רב בקרב מנהיגות אש"ף, על ניצול לרעה של משאבים ועל הדרך שבה



שמירת איוון בין  
אינטימיות לחוסר פניות  
היא אתגר לכל עיתונאי,  
בכל מקום וזמן,  
אבל הניסיון לעשות זאת  
במקום כמו ביירות היה  
קשה במיוחד

הפך ארגון זה למוסד בירוקרטי? הרי דברים אלה היו הסיבה למרד נגד ערפאת בקיץ 1982; אולם כמעט שאין להם רמז בדיווחים מביירות שלפני הפלישה הישראלית. האמת היא שהעיתונות המערבית פינתה את אש"ף לא מעט, ולא התייחסה אליו באותה הומרה שבה התייחסה לישראל, לפלאנגות או להתנהגות האמריקאים באזור. כל כתב ביירותי ידע כי חשוב לו עד מאוד לשמור על קשרים טובים עם אש"ף, שכן בלי אלה לא יכולת לראיין את ערפאת כאשר - למשל - הגיע עורך התוך של העיתון שלך לביירות. ההתמקדות של הכתבים במתרחש באש"ף ובפרשנות שנתן הארגון לאירועים השונים גרמה לכך שיתעלמו מן השיעים הלבנונים ומוזעמם הגואה נגד הפלסטינאים, שהפכו את כפריהם בדרום הארץ לשדות קרב. ■

חומאס פרידמן הוא כיום הפרשן לעניינים בינלאומיים של ה"ניו-יורק טיימס". הקטע מצוטט מספרו "מביירות לירושלים", שיצא לאור בעברית בהוצאת "מעריב" (1990) בתרגומו של יונתן פרידמן. הקטע מתפרסם באדיבותה של הוצאת "מעריב".

## מה גרם לתקשורת להתגייס להגנתו של אלוף משוה עמוס בן-אברהם, מפקד סירת מטכ"ל שהואשם באחריות למותם של שני חיילים

ביום ששי, 16 באוגוסט 1996, ניתן בבית הדין הצבאי בקריה בתל-אביב גזר-דינו של אל"מ עמוס בן-אברהם. בן-אברהם, לשעבר מפקד סירת מטכ"ל, הורשע יחד עם שני קציני נים נוספים מהסיירת בגרימת מותם ברשלנות של ירון בר-דור וערן עופר ז"ל, שמתו ממכת חום במהלך ניווט בדרום במאי 1992. בית הדין גזר עליו עונש של שלושה חודשי מאסר על-תנאי. התקשורת ליוותה את הפרשה מתחילתה

אליה וכי כתבה את המאמר מיוזמתה. אומרת זרטל: "המאמר הוא מאמר עמדה, לא כתבה על עמדות הצדדים במשפט. התייחסתי לשאלה איפה נעצרת האחריות. זו היתה התיזה העיקרית של המאמר שלי".

אחד משני מספרי הטלפון שהופיעו במודעת תמיכה בבן-אברהם, שהופיעה על פני חצי עמוד בעיתון "הארץ" יום לפני מתן גזר הדין, היה של טלפון בקיבוץ עין-שמר. "זעקי ארץ אהובה", קראה כותרת המודעה; בשוליה נאמר כי מומנה בכספי התוממים עליה. מספר הטלפון השני היה של דפי אסף מקיבוץ מעגן-מיכאל, שהיתה בין יוזמי המודעה ובין החותמים עליה. היא מאשרת כי חבריו של בן-אברהם פנו לתקשורת, אך מוסיפה כי היו גם עיתונאים שרצו לכתוב מיוזמתם על הנושא. "זה היה משולב. שיתפנו פעולה. היו כאלה שלא רצו לפנות אל התקשורת, והיו כאלו שאמרו שמוכרחים ללכת לתקשורת, ושוה בסופו של דבר מה שישיע ויעזור. הלכנו על חבל דק, ופתד-

"מדוע הועמד לדין על-ידי התביעה מלכתחילה, ומדוע נמצא אשם על-ידי בית הדין בדיעבד? ... הדבר נובע מרצון לרצות גורמים בציבור ובתקשורת, שבשנים האחרונות לוחצים ללא הרף על צמרת צה"ל להעמיד לדין פלילי ולהעניש בפומבי את האחראים, כל אימת שמתרחש אסון" (19 באוגוסט '96). אלא שהפעם, חלק לא מבוטל מהתקשורת דווקא יצא להגנתו של מי שבית הדין מצא אותו אחראי. האם היו כל הפרסומים שקדמו למתן גזר הדין מקריים, או שאולי היו מי שדאגו לפנות לתקשורת כדי ליצור בעזרתה דעת קהל אוהדת כלפי בן-אברהם?

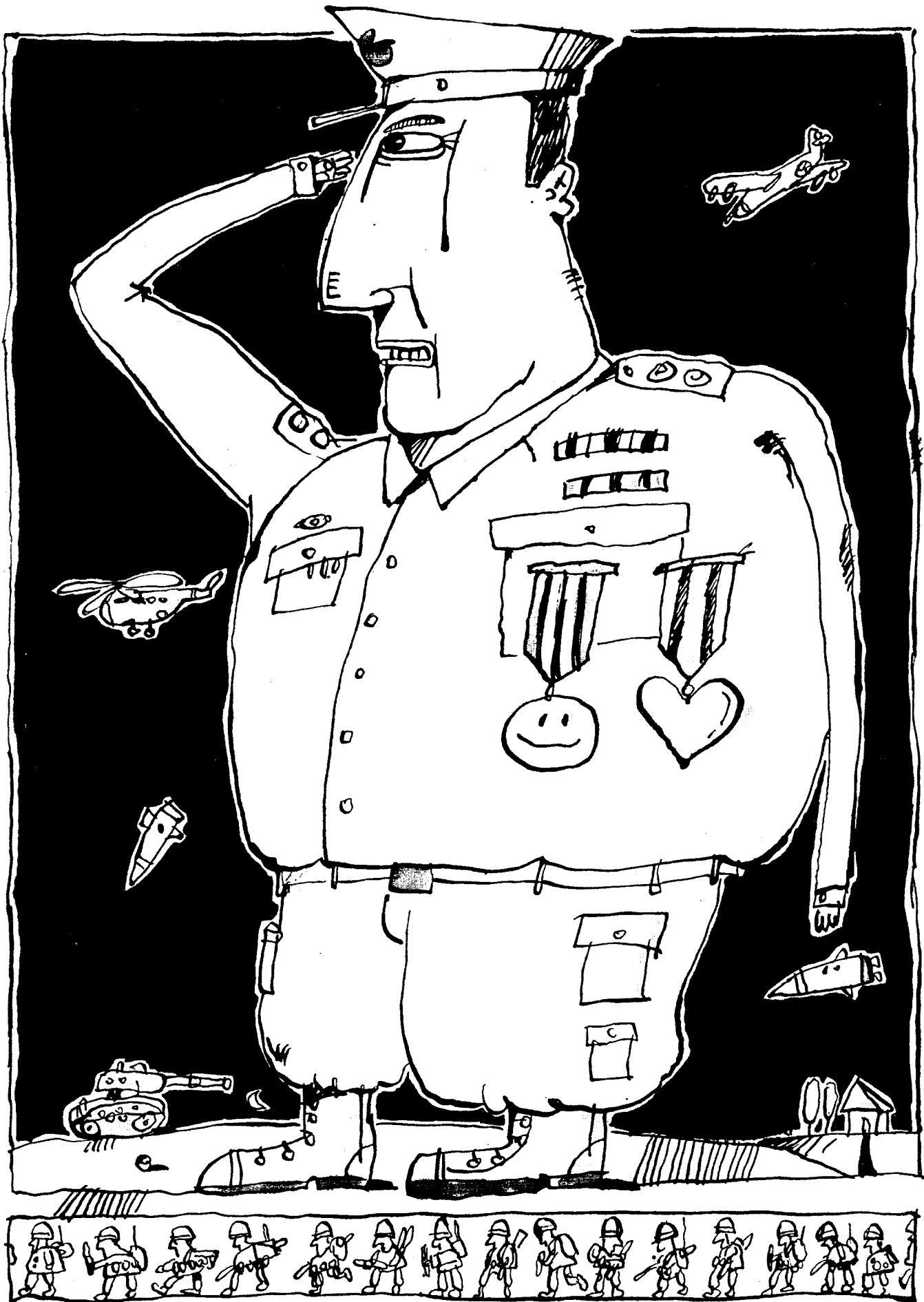
בחמשת השבועות שחלפו בין מתן פסק הדין (7 ביולי '96) לגזר הדין (16 באוגוסט) נשמעו הטיעונים לעונש. אל בית הדין הגיעה הצמרת הבכירה של צה"ל בעבר ובהווה, כדי לספר בשבחיו של בן-אברהם. "מצעד הגנרלים", כינה "מעריב" את יום הדיונים הזה, שזכה לסיקור נרחב בכל כלי התקשורת. בתקופה קריטית זו, בין הכרעת הדין לגזירת העונש,

# אחד משלנו

נורסמו בעיתונות מאמרים שיצרו אווירה אוהדת כלפי עמוס בן-אברהם. את האחרון שבהם פירסמה עדיט זרטל ב"הארץ" יום לפני מתן גזר הדין. במאמר, שכותרתו "המקום שבו נעצרה האחריות", כתבה על הנאשם: "איש צבא הומאניסט, ששום מעשה ממעשיו בעת האסון או לפניו לא היה חתום בחותם הפזיזות או הרשלנות, לא ישירה ולא עקיפה" (15 באוגוסט). זרטל לא קראה את פסק הדין, אלא הסתמכה על מאמרים שנכתבו בעניין המשפט, שיחות שקיימה וכן על נאום הסגנוריה. המסר שבמאמר אינו עולה בקנה אחד עם העובדות שנקבעו בפסק הדין, והן - שבן-אברהם אחראי ברשלנות, ולו עקיפה, למות החיילים. זרטל היא במקורה מקיבוץ עין-שמר, קיבוץו של בן-אברהם. בשיחה עמה היא מודה כי "השבט קרא לה". "לא במובן המילולי" היא מסבירה. "הסיפור נגע ללבי. אני מודה שכאן לא פעלו כל השיקולים שפועלים אצלי כאשר אני כותבת מאמר". היא מציינת כי המשפחה לא פנתה

והעניקה לה סיקור נרחב. טיבן של פרשות כאלה, וטיבן של חדשות בכלל, שהן זוכות לתשומת לבה של התקשורת בנקודות השיא. כך, במקרה שלפנינו, הפנתה העיתונות את זרקוריה אל בן-אברהם שלוש פעמים: לאחר האסון, לאחר פסק הדין, שמצא את בן-אברהם ואת שני הקצינים האחריים אשמים, ולאחר מתן גזר הדין, שהפתיע רבים בפער שבין חומרת העבירות שבהן הורשעו השלושה לבין העונש שים הקלים מאוד שהוטלו עליהם.

עמוס בן-אברהם הוא, כנראה, מפקד יוצא דופן. על כך מסכימים גם שני זוגות ההורים השכולים. יוצא דופן באישיותו ובאומץ לבו, כמפקד וכלוחם. נאמר עליו כי הוא אחד המפקדים המובהרים שיש בצה"ל. זו, אולי, הסיבה לכך שהפרסומים על הפרשה לא כללו רק דיווחים חדשותיים אלא הקיפו את כל סוגי הטיפול העיתונאי: ממאמרים בעמודי הדעות ועד לכתבות נרחבות במוספי סוף השבוע. "ח"כ עוזי לנדאו מהליכוד כתב במאמר ב"ידיעות אחרונות", לאחר סיום הפרשה:



מתן פסק-דינו של בן-אברהם, פורסמה ב"סופשבוע" של "מעריב" כתבתו של צבי גילת "תסמונת המח"ט". הכתבה עסקה ברובה בפרשת ההתייבשות בסיירת מטכ"ל ואיזכרה פרשות נוספות שבהן הועמדו לדין קצינים בכירים, ביניהן פרשת אל"מ מוני חורב, מפקד בית הספר לקצינים, שהדיונים סביב העמדתו לדין התקיימו בזמן משפטו של בן-אברהם. כתב גילת: "אישום קשה. דבק בו ריח של מעשה פלילי... קצין מוכשר עלול לאבד קריירה מבטיחה. זה"ל עלול לאבד קצין מוכשר". בכתבה מראיין גילת שניים ששירתו בעבר עם בן-אברהם בסיירת מטכ"ל: ירון, שהוא במקרה או שלא במקרה בעלה של דפי אסף, ממארגני העצומה, וחבר אחר בשם אריק. גילת שוחח גם עם עומר בר-לב, שהיה מפקד הסיירת בעבר. דעתם של השלושה היתה אחידה, כפי שביטא אותה אריק בכתבה: "מפקד היחידה אמנם נושא באחריות מיניסטריאלית לכל מה שקורה, אבל הוא לא קשור לאימונים... ודאי שאינו נושא באחריות ישירה של גרם מוות ברשלנות", עם כל הצער והכאב על המקרה". גילת מכתיש כי פירסם את הכתבה בעקבות פנייה שקיבל וטוען שהיה חשוב לו להביא "דיבורים של מפקדים בצה"ל בעקבות פסק

הרמטכ"ל אהוד ברק וכלה במה שחשב בן-אברהם במכוניתו בדרך הביתה. בין אם דיבר ברנע לצורך הכנת הכתבה עם בן-אברהם עצמו ובין אם הסתפק בשיחות עם מקורביו, הכתבה מציגה בעיקר את נקודת המבט של מפקד הסיירת. דוגמה לכך היא הפסקה המסיימת, המתייחסת לחקירה שעבר בן-אברהם אצל אל"מ גילי פלד, שמונתה כקצינה חוקרת: "בן-אברהם דיבר עם גילי פלד בחופשיות,

## "בן-אברהם יצא מבית המשפט כשהוא מוקף באהבה שבטית גדולה", כתב חוס שגב ב"הארץ"

ללא גינונים משפטיים. כל מה שאמר לה הוטח בו במשפט... טוב, כמו בליל ההתפטרות, היתה לעמוס סיבה להרגיש שנתפס בחכה. שנבגד. זה"ל, לפחות אותו חלק בצה"ל שעובד עם הפנים לקהילה המשפטית, הניח לו את האקדח על השולחן" (2 באוגוסט). כשבוע לפני מתן גזר הדין, ב-9 באוגוסט,

חסרי מנוחה בימים, יודעים לא יודעים, מנחשים... מעתה נודדת שנתם מעינוי הדין" (18 באוגוסט).

האם היתה התארגנות של קציני צבא, בני משפחה וחברים כדי להציל קצין שעלול היה לקבל עונש כבד? אריאלה רינגל-הופמן מ"ידיעות אחרונות", שעקבה אחרי הפרשה וכתבה עליה, אומרת כי עמוס בן-אברהם וזה בתמיכת התקשורת הודות לאופיו ולמה שהוא מייצג ובשל הדרך שבה נטל על עצמו אחריות. "עמוס מייצג משהו שהיה לציבור קל להזדהות עמו, ללא קשר למידת אשמתו", היא אומרת. ככל הידוע לה, "לא התארגנה קבוצה ואמרה: אנחנו קבוצת כוח שמזויזה דברים, אבל הן ההור"רים והן אנשי הצבא הבינו את החשיבות שיש לדרך שבה מוצג העניין בתקשורת, והם עשו כל אחד כמיטב יכולתו". היא מודה כי "היו התארגנויות ספונטניות לאורך כל הדרך, של אנשים שדאגו להתקשר לעיתונאים". גם אליה הגיעו פניות.

לאחר מתן גזר הדין פנתה רינגל-הופמן לעדנה גחטן, חברתו לחיים של בן-אברהם ועיתונאית ב"הארץ", וריאיינה אותה למוסף "שבעה ימים" של "ידיעות אחרונות". "היה איזה שלב שחשבת לעשות משהו בעניין,



הדין". לדעתו, "אם מצדיקים אותם ואם חולקים עליהם, הם ראויים לתשומת לב". הוא מוסיף כי "בעקבות הפסיקה, התחילה התעוררות של חברים של עמוס בן-אברהם ביחידה, שהרגישו שלאיש נעשה עוול. אני מכיר כמה אנשים שמכירים אותו". לדברי גילת, לא היתה התארגנות רשמית של אוהדי בן-אברהם, אך הגיעו אליו פניות מצד אנשים שביקשו לעניין אותו בנושא. "אני לא בובה שמפעילים אותה, אבל פניות עוורות. הן ממקדות אותך ומפנות את תשומת לבך לכיוון כלשהו".

פירסם איתן רבין, הכתב הצבאי של "הארץ", ראיון נרחב עם הוריו של עמוס בן-אברהם בעמודי החדשות של העיתון. ההורים, דוד ומרים בן-אברהם, מדברים על עיוות הדין שנעשה, לדעתם, לבנם. "למה רודפים אחריו כשהוא לא אשם", הם שואלים. "הוא לא היה אחראי על זה (על האימוץ - ר.ש.), והוא לא צריך להיענש". רבין רואה את חשיבות הראיין ון בכך שאיפשר לבן-אברהם, שהעביר את מלהתראיין בשל היותו איש צבא, להעביר את המסר שלו באמצעות הוריו. הוא מודה כי הורים פנו אליו בבקשה להתראיין, אך המשפחה טוענת כי היוזמה לא באה ממנה. לדעת איתן רבין, העובדה שבעבר ריאיינו גם את משפחתו תיהם של שני החללים הופכת אותו למסקר אובייקטיבי של הפרשה.

להורים טלפון לפצ"ר, להוביל בעצמך איזה מאבק תקשורתי שעמוס לא יכול לנהל?", שאלה רינגל-הופמן את גחטן. "לא, מעולם לא הרמתי טלפון לאיש. זה גם לא באופי שלי", ענתה גחטן. "גם עמוס בשום אופן לא היה מאשר מהלך כזה... עמוס כל הזמן אמר שזה עניין פנימי של הצבא, שהצבא צריך לטפל בזה, לא דרך עיתונות ולא באמצעות לחצים ציבוריים".

ואילו דפי אסף ממעגן-מיכאל, מארגנת מודעת התמיכה, אומרת: "עמוס ועדנה לא כל-כך שיתפו פעולה. הם פחדו. הכל היה דרכנו".

ההתרשמות כי ההתגייסות החברית והציבורית היתה השיגה את מטרתה משתקפת בדבריו של תום שגב, שכתב "בהארץ" ב-21 באוגוסט, כמה ימים לאחר מתן גזר הדין: "בן-אברהם יצא מבית המשפט כשהוא מוקף באהבה שבטית גדולה. חבריו הקדימו לגזור הדין מודעה... שתמציתה - אל תגעו בו, הוא משלנו." ■

נחום ברנע הקדיש לאסון בסיירת ולבן-אברהם שני עמודים בטור שלו ב"מוסף השבת" של "ידיעות אחרונות". גם הוא כתב על כך בתקופה שבין פסק הדין לגזר הדין. כמו במקרה של גילת, הכתבה הופיעה בגיליון סוף השבוע של עיתון בעל תפוצה גדולה, שלא ספק משפיע על דעת הקהל. ברנע סיפר בכתבתו על השתלשלות העניינים שהביאה להתפטרותו של בן-אברהם מהפיקוד על הסיירת מיד לאחר התאונה. את הערב שבו התפטר בן-אברהם מתאר ברנע לפרטי פרטים, החל מדברים שנאמרו לבן-אברהם בחדרו של

רוחי שילוני היא בוגרת הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית

## כספית כנייר לקמוס

האם לא היה ראוי ש"מעריב" ימחין להחפונות החשדנות שבין צמרת צה"ל לדרג המדיני לפני שהוא מפרסם את פרשת אורן שחור?

"פרשת בן כספית" (שם הלופי ל"פרשת האלוף אורן שחור") נגזרת ממה שמכיל, לכאורה, את כל הסממנים של תחקיר עיתונאי ראוי. היה שם מעקב אחרי לוח פגישותיו של האלוף עם כמה מנהיגים פוליטיים מן האופוזיציה, ובעיקר פגישות עם ראש האופוזיציה, ראש הממשלה לשעבר שמעון פרס; היה מארב לאלוף הנכנס לפגישה לילית עם מר פרס בביתו של האחרון, שהניב תצלום; היה עמוד שער עסיסי מאוד ב"מעריב"; היתה חשיפה ציבורית של סדרת פעולותיו של האלוף,

העומדות בניגוד להוראות הצבא; היה דיון בנושא אצל ראש הממשלה, שר הביטחון והממשלה כולה, שכלל הסקת מסקנות (השעיית האלוף מתפקודיו האזרחיים), ומעבר לאלה - היתה הזדמנות לעיתון "מעריב" להיות המניע לדיון הציבורי במשך ימים מספר ולהזין על-ידי-כך את עמודיו בעניין שהיה לפריט על סדר היום הלאומי. האומנם מדובר בתחקיר עיתונאי ראוי? האם מושא הפרשה הזו הוא האלוף שחור, ששכל בהקפדה על נורמות, והאם מדובר בנורמות הנשמרות בדרך-כלל בהקפדה? או שמא בן כספית הוא ששכל בהקפדה על נורמות (האם הן נשמרות בדרך-כלל בהקפדה?) - נורמות המצויות מעבר לגבול הדק החוצה בין זכות הציבור



איור: ארנון אבני

לדעת לבין סנסציוניות הפוגעת ביציבותה של הדמוקרטיה, שאורחו-תיה ארוגים במטווה היחסים צבא-חברה? מהו נייר הלקמוס של העיתונאי בדמוקרטיה הישראלית? האם הוא שונה כאן בהשוואה לדמוקרטיה טיות אחרות? השאלות הללו אינן מוצגות בידי כותב שורות אלה כבע-לות אופי רטורי, אלא כשאלות המבקשות מענה כן במסגרת דיון שלא התקיים בעקבות הפרשה ההיא.

כנגד הסממנים של תחקיר עיתונאי ראוי, ניתן להציג שורה של סממנים אחרים. פגישותיו של האלוף שחור הוצגו כעבירה על הוראות הצבא, בעוד שבפועל לא חרגו מהנורמה שנשתררה ושכבסגרתה אלופי הצבא מתחככים במקבלי החלטות; התחקיר הסתפק בדוגמת האלוף שחור, בעוד שליבון הסוגיה של הנורמה חייב היה בתחקיר מקיף יותר, כולל בדיקת התנהגותם של אלופים אחרים, ובעיקר - השוואה להר-גות דומות מהוראות הצבא בתקופות אחרות; התזמון של פרסום התחקיר הוא במקרה הטוב בעייתי, במקרה הפחות טוב מחשיד את העי-

תונאי ואת העיתון שלו במוטיבציה סנסציונית; במקרה הגרוע יותר הופכת התנהגות העיתונאי ועיתונו את שניהם למשרתי, כמודע או שלא כמודע, של מי שהיה מעוניין לחדר או להצדיק את אי האמון שנוצר בין מעצבי המדיניות לבין ראשי הצבא.

נקודת החיבור בין צבא לחברה בדמוקרטיה הישראלית היא בעלת אופי שונה מאשר בדמוקרטיה אחרות. בסיס הכרחי אחד להנעת הצבא הישראלי ולתפקודו המתוקן הוא הלגיטימציה הציבורית ומידת האמון שהציבור רוחש לו בתור אחד מיסודותיה של המדינה הדמוקרטית. הבסיס הזה נפגע כאשר התעורר, לפחות למשך זמן מוגבל, אי אמון בין מעצביה הפוליטיים של מדיניות השלטון שנבחר במאי '96 לבין הצבא (אי האמון בא לידי ביטוי, למשל, בהיגד "שפוטים של הממשלה" להקודמת" מפיו של יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, או בכי-קורת שהשמיעו ראשי הממשלה החדש על השתתפות ראשי הצבא בתהי-ליך השלום בתקופת יצחק רבין ז"ל וכיו"ב).

גם לפני הבחירות התקיימו פגישות בין אלופים לפוליטיקאים, לא תמיד ברשות פורמאלית. אין להצדיק פגישות שלא ברשות פורמאלית. אלא שלפני הבחירות, באווירה של אמון בין מקבלי ההחלטות לראשי הצבא, החריגה לא היתה "סיפור". פגישות אלה היו, מן הסתם, ידועות לבן כספית ולעורך עיתונו. והנה, הם בחרו לערוך תחקיר המוגבל לאלוף אחד ולפרסם את הכתבה בעיצומו של מתח קוניונקטורלי שפגע באמון שבין הצבא להנהגה הפוליטית (מאז, אגב, שכך מעט המתח האמור, שכן אלופי צה"ל נשאו בתפקיד פעיל בשליחות ממשלה נתניהו במשא ומתן על פינוי חברון).

על הרקע הזה ראוי להציב את השאלה הבאה: האם אין העיתונאי מצווה לכפוף את עצמו למגבלות אתיות הנובעות ממבנה התרבות הפוליטית שבה הוא מתפקד? השאלה הזו אוצרת את ההנחה שהאתיקה העיתונאית וכלליה הם עניין יחסי ולא מוחלט; שיש הבדל בטיבם ובהיקפם של עקרונות האתיקה העיתונאית (ובהם העיקר-רון של "זכות הציבור לדעת") בין דמוקרטיה אחת לאחרת; שעיתונאי העולה על "חדשה" מרתקת חייב לבחון לא רק את אמיתותה אלא גם את מידת התועלת לעומת הנוק שיש בה לטיב הדמוקרטיה.

האם לא היה ראוי שהעיתונאי בן כספית ועורך העיתון "מעריב" ימתינו להתפוגגות, ולו חלקית, של אי האמון שבין ראשי הצבא והפור-ליטיקה, המתנה עד להתרחקות עין הסערה, כדי שלא לפגוע בלגי-טימציה שמעניק הציבור לצבא? האם נושא התחקיר, בהנחה שהסוגיה הנורמטיבית היתה עניינו, לא חייב פריסת עובדות ונתונים מעבר לאלוף שחור ומעבר לקוניונקטורה הפוליטית שהיתה? האם, באמצעות פרסום ממוקד וחלקי בעין הסערה, לא תרמו העיתונאי והעורך לפגי-עה במידת האמון של הציבור בצבא כמוסד בדמוקרטיה הישראלית? וברמה העקרונית - האם, כדי שלא לפגוע במרקם הפגיע של התרבות הפוליטית, לא צריך הקוד האתי של העיתונאי להכיל בלמים בפני פגיעה ביסודות הלגיטימיות של מוסדות הדמוקרטיה? ואם כך הוא, האם לא הופכת "פרשת בן כספית" לנייר הלקמוס של סוגיה זו? ■

ד"ר אריק כרמון הוא נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

# איפה טעינו?

ניסיתי להתווכח. "הלא סאדאת אמר את המשפט הזה. הוא לא יוכל להכחיש". גפן: אולי לא הבנת? אולי יש לך בעיה עם הערבית שלו? (סאדאת נאם בשילוב של ערבית ספרותית ומדוברת, ואת המשפט על ירושלים ביטא במלים בהירות, בערבית צחה) את רוצה שנעשה צחוק מעצמנו?

הוויכוח הסתיים בשתי החלטות: האחת - "על המשמר" יתעלם מהמשפט של סאדאת (גפן: "אני לא עושה צחוק מהעיתון"). השני - יה - הבטחה בשפה רפה, שאם יגיע הרגע והאמירה המסוימת של הנשיא סאדאת תקרום בכל זאת עור וגידים, אני אהיה על המטוס הראשון לקהיר. גפן, אני זוכרת, אמר לי בטון מרגיע את המלים "בוודאי שתסעי למצרים" - מלים שאת מימושן גביתי ממנו לאחר ששה

## "את רוצה שיחשבו

## שנפלת על הראש? תארי

## לעצמך מה יחשבו הקוראים

## של 'על המשמר' אם

## נפרסם כותרת כזאת"

שבועות, כשיצא המטוס הישראלי הראשון לקהיר. מצאתי את עצמי, אשה עיתונאית יהודה על מטוס של חיל האוויר. כך נפתח הרומן שלי עם מצרים.

בכל העיתונים אצלנו הופיע דיווח לאקוני על נאומו של סאדאת. ובקהיר, כעבור ששה שבועות, כשישבת בלשכת העורך הראשי של "אל-אחבאר", מוסה סברי, הוא סיפר לי את סיפור "המחדל הגדול" של התקשורת בקהיר - סיפור דומה למה שקרה אצלנו. אלא שאצלם המחדל היה גדול עוד יותר. עורכי העיתונים של מצרים ישבו באולם הפרלמנט בקהיר ושמעו כל מלה בנאומו של סאדאת. וכשהכתב של "אל-אחבאר" חזר למערכת עם הטקסט וביקש, בדיוק כמוני, להבליט את

## לא האמנו לסאדאת

## סמדר פרי

זה היה עוד אחד מאותם נאומים חגיגיים ומרובי מלים של נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בפתיחת המושב השנתי של הפרלמנט בקהיר. הניסיון לימד, שנאום של סאדאת לא יימשך פחות משעתיים. אני זוכרת שבבוקר ההוא, בשבת החורפית הנעימה של 9 בנובמבר 1977, לקחתי את הטרנזיסטור לחוף הים של תל-אביב ורשמתי נקודות ספורות בלבד מתוך הנאום.

קריין הרדיו המצרי, שהציג כמו תמיד את הנאום "ההיסטורי", סיפר כי בין אורחי הכבוד שהוזמנו להאזין לנאום ביצע האח"מים של הפרלמנט נמצא ראש אש"ף, יאסר ערפאת.

לפתע התחלף הטון המינורי של סאדאת בנעימת קול דרמטית, ושמעתי אותו מודיע: "אני מוכן להגיע עם יוזמת השלום עד קצה העולם, אפילו לירושלים". עד היום אני מסוגלת לצטט כל מלה מהטקסט המקורי, למרות שבאותו רגע, לפני 19 שנה, לא חלמתי ולא יכולתי לנחש שמדובר ביוזמת שלום של ממש. באותו הרגע השבתי, שיהיה נחמד למסמר את סאדאת למשפט מסוים ולהפוך אותו לכותרת לנאום משמים.

חזרתי הביתה והודרזתי לטלפן לעורך העיתון שבו עבדתי אז, מארק גפן (שהיה עורך "על המשמר" ונפטר לפני שנים אחדות). מה דעתך, הצעתי לגפן, שנעשה כותרת גדולה מהמשפט המסוים של סאדאת? גפן הרגיש חובה מקצועית לצנן את התלהבותי. אתם, הכתבים לענייני העולם הערבי, מיהר להסביר, אין לכם מה לעשות אלא לפנטז. הפכתם למהופנטים בידי ה"פציינטיס" שלכם מעבר לגבול. הם שופכים מלים ומפורים הצהרות, ואתם קונים את ההבטחות שלהם. את רוצה שיחשבו שנפלת על הראש? תארי לעצמך מה יחשבו הקוראים של "על המשמר" אם נפרסם כותרת כזאת.

המשפט המסוים, החליט העורך הראשי, בדיוק כמו אצלנו (והסיפור חוזר על עצמו בשלושת ימוניה הרשמיים של קהיר), "לש-מור" על הנשיא מ"פליטת פה לא זהירה" - ומחק. וכך, המשפט "אני מוכן להגיע עם יוזמת השלום עד קצה העולם, אפילו לירושלים" לא הופיע גם בתקשורת המצרית. לימים התבטא ערפאת בכעס גדול על

התגייס. סאדאת כעס על ההשמטה של עניין ה"אפילו לירושלים" בעיתונים שלו. סברי טען להגנתו שעניין ירושלים לא הופיע בטקסט המקורי. "אדוני הנשיא, רצינו לגונן עליך". סאדאת לא שיתף אז את מעצבי דעת הקהל "שלו" בתוכניותיו. וולטר קרונקייט וברברה וולטרס קלטו את הרמז וניהלו תחרות על זכות הראיון הראשון.



איור: אורן צפיר

ההזמנה של מנחם בגין עלתה על המסך הקטן. יוזמת השלום יצאה לדרך. סאדאת לא החמיץ הזדמנויות ללגלג על העיתונאים אצלו ואצל-נו, ש"לא היו מסוגלים לעכל את הרגע הגדול". ■

סאדאת ש"סידר" אותו. "ישבתי בפרלמנט המצרי, שמעתי את המשפט על ירושלים, והצטרפתי למקהלת מחיאות הכפיים, לא חלמתי שסאדאת מתכוון לכל מלה שהוא אומר. אילו ידעתי, הייתי עוזב מיד את האולם..."

סמדר פרי היא הכתבת לענייני ערבים של "ידעון אחרונות"

למחרת טילפן סאדאת למוסה סברי, עורך "אל-אחבאר", שהיה אחד מכותבי נאומיו



## אמת וכוח בעיתונות הישראלית

טכניקת ההונאה הציבורית העיקרית של זמננו היא הטעיית הציבור באמצעות תמונות עולם כוזבות, המתחזות באמצעי התקשורת כמידע מהימן על המציאות

דוברים מובהקים של תנועת ההשכלה האירופית סברו ש"ידע הוא כוח", ולכן בדמוקרטיה מחייב ביוזר הכוח גם את ביוזר הידע, בעיקר בנושאים חברתיים ופוליטיים. התפיסה שידע הוא מקור של כוח עמדה ביסוד המשקל שניתן לחינוך ולעיתונות חופשית כזכיות וכאמצעים, הבאים לחזק את יכולת האזרחים להתגונן מפני המניפולציות של השלטון.

דוברי המהפכה הצרפתית גרסו שבערות הציבור היא תמיד אינטרס של שלטון המעוניין באורחים פאסיביים, שאינם מסוגלים לבקר את החלטותיו ולהגביל את חופש פעולתו. נציגים מובהקים של ההשכלה, כמו קונדורסה, סברו שהשיטה היעילה ביותר לשמור על בערות העם היתה זו שנקטו הכנסייה וכוהני הדת, שטיפחו את ניתוק הציבור מן המציאות.

בסוף המאה ה-20 מתברר שיש שיטות מתוחכמות ויעילות יותר לשמור על בערות העם. טכניקת ההונאה הציבורית העיקרית של זמננו היא הטעיית הציבור באמצעות תמונות עולם כוזבות, המתחזות באמצעי התקשורת כמידע מהימן על המציאות. מי שחוקר את מערכת כות התקשורת של זמננו מגלה באיזו מידה נוצרות הגדרות המציאות המקובלות על הציבור בהשפעת בעלי הכוח הכלכלי והפוליטי בחברה. גם בישראל, מאבק השליטה על אמצעי התקשורת הוא במידה רבה מאבק בין קבוצות אינטרס, המבקשות לשלוט בכלים המשמשים להגדרת המציאות הפוליטית, החברתית והכלכלית.

הניסיון הבינלאומי מלמד, שהציבור הרחב משלם מחיר כבד ביותר עד שהוא מצליח לצרער על תמונות מציאות הגמוניות הפוגעות בביטחון, בבריאותו וברוחותו. בין הדוגמאות הבולטות העולות ממחקרים רבים אפשר למנות את האקדמיה האמריקאית למדע, שיחד עם קבוצת לחץ של תעשיינים מנעה במשך שנים רבות הכרה בבעיית זיהום הסביבה ופיתוח מדדים מדעיים לשיעורי הזיהום במים, באוויר ובמוזון. גורמי ממשל ותעשייה אמריקאים אחראים גם לדחייה הארוכה במתן פומבי לקשר הסיבתי בין עישון לסרטן, וכן למאמצים הכושלים במשך זמן רב לחשוף את ההתעלמות מסטנדרטים של בטיחות בייצור מכונות. בישראל הושגה ההונאה הגדולה ביותר, אולי, של הציבור במידע שנמסר על המצב הביטחוני ואמצעי המיגון לפני מלחמת המפרץ ובמהלכה. ניסיונות הטעיה שיטתיים היו גם במלחמת יום הכיפורים, שאכן פגעה קשות באמינות הממשלה. נראה שגם בתחומי הכלכלה, השימוש בחומרים מסוכנים בחקלאות ובייצור מזון ובנושאים שוטפים אחרים, תמונות המציאות של הציבור הישראלי אינן מבוססות לעתים קרובות.

עולה, איפוא, האפשרות שהסיסמה "ידע הוא כוח" לא הצליחה להגשים את עצמה ולהתגבר במידה מספקת על המצב ההפוך, שבו "הכוח קובע את הידע", כלומר: בעלי השליטה מצליחים גם בדמו-



איור: ג'ודית אשר

קרטיה בת זמננו להתאים את הגדרות המציאות ומושגי האמת של הציבור לאינטרסים שלהם. מנקודת מבט זו, אפשר לומר שאיכותה של הדמוקרטיה במדינה כמו ישראל תלויה במידה רבה ביכולתם של הציבור ונציגיו להפיק ולהפיץ נתונים על המציאות, גם כאשר נתונים אלה עומדים בניגוד להגדרות המציאות שמעדיפים הממסדים הפוליטיים והכלכליים.

אפילו מבט שטחי על מבנה השליטה באמצעי התקשורת בישראל מלמד על ריכוזיות שליטה, שאינה משאירה מרחב מחיה מספיק לייצור ולהפצה של מידע שאינו רצוי לאלוהיה. יכולתו של הציבור לזהות את ערוצי השליטה בתקשורת נפגמת, בין השאר, מכך שעובדי תקשורת רבים נגועים בצנזורה עצמית וחוששים לחשוף את תלותם בבעלי השליטה, כדי לא לפגוע בחוזהם המקצועית.

יש, כמוכן, בתקשורת הישראלית מספר מצומצם של כתבים חוקרים מעולים, העושים שירות נפלא לציבור. ואולם, במידה רבה משמשים כוכבים ספורים אלה בתחום העיתונות החוקרת כעין אליבי להיעדרה של עיתונות חוקרת ברמה ובהיקף הנחוצים. לעתים נוצר הרושם שחשיפה דרמטית של שחיתות והונאה בקרב אישים בסקטור הציבורי והפרטי, חשיפה שהיא מלאכה חשובה כשלעצמה, באה על חשבון עיתונות חוקרת סנסציונית פחות, שתפקידה לחשוף לעומק סקטורים ומערכות שלמות.

כך, למשל, יש ליקויים חמורים בידיעת הציבור הרחב ובהבנתו את המגמות והתהליכים המעצבים את חייה של קהיליית העולים הגדולה מחבר המדינות. על רקע החסר הזה, יוצרות ידיעות סנסציוניות על סטיות פליליות בקרב ציבור זה סטריאוטיפים בדעת הקהל הישראלית וזכות לייצוג חסר בסיס בחשיבותו. דוגמה נוספת: לפני בחירות, גוברת בדרך-כלל הנטייה להפיק מידע המיועד לספק את סקרנות הציבור הרחב באשר לדפוסי ההצבעה הצפויים של "הרוסים". מיד לאחר



ומן התהליכים העמוקים שבתוכם הן פועלות. התוצאה היא מושגים מעוותים שמקנה העיתונות לציבור הרחב על המציאות החברתית והפוליטית. גם בכתבות על אישים בולטים, העבודה העיתונאית היא לעתים קרובות שטוחה ומאחרת מדי. כיצד אפשר להסביר את העובד-דה המדהימה, שמידע חיוני על הביוגרפיה של ראש הממשלה הנוכחי פורסם רק לאחר הבחירות ולא לפני?

יש עיתונים ותוכניות רדיו וטלוויזיה המייצגים רמת תחקיר וחדידה גבוהה בדרך-כלל. לעיתון "הארץ" ולכתבים חוקרים בודדים ב"ידיעות אחרונות" וב"מעריב", וכן בשני ערוצי הטלוויזיה, יש הישגים חשובים. הצלחות אלה רק מבליטות את החסר הכללי.

המאבק נגד שליטת הגורמים הפוליטיים בשידור הציבורי ונגד נגעי הבעלות הצולבת באמצעי התקשורת הוא, איפוא, מאבק חיוני הן על זכות הציבור לדעת והן על תפקודה הראוי של הדמוקרטיה הישראלית. אם בעבר רווחה הדעה שידע הוא כוח, היכול להגביל את שרירותם של בעלי השררה, היום אנו יודעים שידע, שאינו נוצר בידי גורמים בלתי תלויים או בפיקוח העין הציבורית, נוטה להיות ידע המשרת את האינטרסים של בעלי הכוח. לפיכך ברור היום שכנגד הכוח של בעלי השררה לייצר ולהפיץ מידע המשרת את האינטרסים שלהם, זקוק הציבור לכוח כדי לדעת את האמת וכדי להפיץ ידע החיוני לביטחון, בריאותו ורווחתו. המאבק הציבורי על עצמאות העיתונאים ומקצועיותם ועל מעמד השידור הציבורי הוא, לכן, חזית מרכזית של המאמץ לבסס את הדמוקרטיה הישראלית. ■

הבחירות יורדת פעילות זו בצורה דרמטית, עד להפתעות הבאות. חמור עוד יותר הוא מצבם של תחקירי העומק על הנעשה בעולם החרדי והדתי-אורתודוקסי. אין זה מספיק לצטט את הביטויים המב-הילים, המופיעים לפרקים בעיתונים דוגמת "יתד נאמן", או להביא נאומי רבנים. ואין זה מספיק לתת לעיתונאים, הקרובים בהשקפתם לציבור הדתי, לייצג בפרשנויותיהם את הלך רוחו. למרות שפעילות עיתונאית זו ממלאה תפקיד חשוב, אין בה די: מתחת לשכבת המידע העליונה הזו יש חלל ריק של אינפורמציה, ולכן גם של ידיעה והבנה של הציבור את אורחות החיים, דפוסי הכוח ויחסי הסמכות והשליטה בעולם החרדי.

התגובה הציבורית על עדות אריה דרעי במשפטו, עדות שהאירה את עולמה הפנימי של משפחה חרדית, חשפה רק טפח מהבורות של הציבור הרחב בתחום זה. חלל ריק כזה יכול להתמלא רק באמצעות כתבות מקיפות ועמוקות, הבונות טיפין וטיפין ולאורך זמן את יכולתו של הציבור הרחב להכיר ולהבין את עולמה של האוכלוסייה החרדית והדתית-אורתודוקסית. מפתיע שעד כה לא פורסמו בעיתונות כתבות תחקיר הממקמות את מעמדו של הרב מרדכי אליהו ואת רשת הזיקות הנמתחת אליו מחוגי המפד"ל מצד אחד ומן הקבוצות הקיצוניות והאלימות ביותר בקרב הציבור הדתי-לאומי מצד שני. גם הרב חיים דרוקמן צף ונעלם בתקשורת בלי שזו תיתן את דעתה על החלק החשוב שמילא בשינוי פניה של תנועת בני עקיבא - שינוי שהביא אותה באוגוסט 1995 לאשר מסמך קיצוני המערער על תוקפם של יסודות המשטר הדמוקרטי.

מגזר אחר שהציבור אינו לומד על התמודדות העמוקות המתחוללות בו הוא המגזר הקיבוצי. גם כאן הנושא עולה רק כשפורץ סכסוך דרמטי עם הבנקים או כשמערכת שלמה קורסת. דומה שהעיתונות המסחרית מעדיפה בכל מקרה להתרכז בדמויות ומתעלמת מן ההקשר

ירון אורחי הוא פרופסור למדעי המדינה באוניברסיטה העברית ועמית מחקר בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

# מסיבת עיתונאים



אמרו של אביאל לינדר "שורת הדין" ("העין השביעית", גיליון מס' 5) אמור היה להיות מאמר ביקורת לגיטימי על ליקויים בדיווח התקשורת במשפטי עבריינות המין והאלימות במשפחה. למעשה נראה שהכותב, סטודנט למשפטים, לא הבין נכונה את תפקידה הדינאמי של התקשורת כשהיא מתווכת בין הציבור לבין המוסדות, ועל כן הוא יורה בכיוון הלא נכון.

אביאל לינדר מצביע על מה שנראה לו כפסול גדול בדיווח העיתונאי, הן בתדירות, הן בפוב"ליציסטיקה: חוסר התחשבות, או התעלמות, מאותו חלק של פסקי הדין העוסק במה שקרוי "נסיבות מקלות". נכון; אבל לא זו בלבד שאין כאן פסול, אלא להיפך: העיתונות על כל חלקיה, ובלי להידבר מראש, מציגה כאן עמדה ברורה מאוד, שהיא עמדת הרבים בחברה שלנו (כן, יש סקרים), האומרת: במצב שנוצר בתחום הענישה, אין אנחנו סבורים שצריך להתחשב יתר על המידה ב"נסיבות המקלות", ואנחנו זועמים על כל פסיקה המתחשבת יתר על המידה ב"נסיבות" הללו ורואים בה עוול ומשפחה. בנוקטה עמדה זו, ממלאה העיתונות את תפקידה בדינאמיקה החברתית ואינה רואה עצמה רק כמעתיקה את פרוטוקול בית המשפט; כשם שמאז מלחמת יום הכיפורים, להבדיל, אין כתב צבאי ואין פרשן המוכן לפרסם אך ורק את דברי דובר צה"ל, והוא נוקט עמדה; לא בחדווה, אלא מפני שנוצר הצורך בכך. תקשורת איננה פועלת בחלל הריק. הדיוק המוחלט בדיווח העיתונאי, כמו הדיבר "לא תחמוד", הוא בבחינת שאיפה: צריך תמיד להשתדל, לא תמיד ההצלחה מובטחת. אין עיתון שאינו חייב לתקן את עצמו כל העת. אבל הבעיה שבה מדובר לא נוצרה בעיתונות. היא נוצרה בבתי המשפט, או בחלק מבתי המשפט, ומתברר שיש בעיה, והיא גדולה.

עבירה, ובתוכה עבירת מין ואלימות נגד נשים וקטינים, היא עבירה, ויש בה עבריינות וקורבן. המשטוש בין השניים הוא טשטוש עצם המוסר הבסיסי. בשל גורמים רבים, שלא כאן המקום למנותם בפרוטרוט, אנו עדים היום להתמקדות יתרה של חלק מהשופטים בעבריינות, באישיותו, בילדותו ובטראומותיו ר"ל ולמיעוט התמקדות בקורבן העבירה, הסובל את התוצאות. גל המחאה נגד גישה זו, שיש בה הרבה פעמים יסודות של שוביניזם גברי או חוסר הבנה ואטימות ביחס לחומרת התוצאות של אלימות או תקיפה מינית, גואה היום כמעט בכל העולם המערבי, כאשר באנגליה כבר היו מקרים של הפגנות סוערות ליד בתיהם של שופטים אשר גילו רוחב לב מוגזם בהתחשבותם ב"נסיבות המקלות"; וגם אצלנו יצאו ארגוני הנשים לרחוב. מה שיכול להיראות בעיני כמה מן השופטים כפסיקה נאורה, ליברלית, פוסט-ענישיתית, בסגנון האופ"נה האקדמית של שנות ה-60, הוא למעשה יצירת עמימות מוסרית שהציבור מתקומם נגדה, והעיתונות שבתוך עמה היא יושבת משקפת אותו נאמנה. אכן, יותר מדי פעמים נכונה הקליש"א האומרת שהקורבן הוכה פעמיים: פעם בעת ביצוע העבירה, ופעם שנייה בבית המשפט. נוצר מצב צפוי מראש, שבו עורך-דין רהוט (ואביאל לינדר בוודאי יהיה עורך-דין רהוט מאוד) יכול להטות את הדין בדברו על ילדותו הקשה של הנאשם ושאר נסיבות מקלות, וכבר השתרש נור"מות מסולפות כגון "מעידה חד-פעמית" (כלומר אדם חיובי, תורם למדינה ועוזר לחברים, אנס את ילדתו בת השלוש/חמש/שבע רק באופן חד-פעמי בהחלט; אבל צריך לזכור שחוק מזה הוא תורם לאגודה למלחמה בסרטן כל הודש בכרטיס אשראי); או "פרובוקציה, דחף בלתי נשלט" (ותמיד אפשר למצוא את הפסיכולוג שיאיר את עיני השופטים וילמדם שעבריינות קשה היא תוצאה בלתי נמנעת של ילדות קשה - כאילו כל האנשים הרבים בתוכנו, שחוו את הילדות הקשה מכל לפני עלותם ארצה, הם בעצם עבריינים פוטנציאליים). אפשר להניח שבעת משפטו של הפדופיל מבבלגיה, יטען גם עורך-דינו שהיתה לו ילדות קשה.

באחרונה נשפטו כמה צעירים שאנסו נערה בת 15 אונס קבוצתי למאסר על-תנאי ולעבודות שירות, כיוון שהם... עולים חדשים; כלומר שבכל המדינות שמחוץ לישראל גרים ברברים שאינם יודעים כלל שהאונס הוא מעשה בווי ואסור, והנערות בנות ה-15 באותן ארצות ממש מחכות להיאנס. הם לא היו עולים חדשים רעבים שגנבו לחם מהמכולת. הם אנסו, ובית המשפט "הבין" אותם.

זו דוגמה מובהקת של עיסוק משפטי ad hominem, על-פי האדם, ולא ad rem, על-פי העניין; רעה חולה במקומותינו, שאפשר להדגימה גם בתחומים אחרים. למשל, יהודי וערבי הנידונים על אותה עבירה עצמה, הרבה פעמים יהיה הבדל משמעותי בגזר-דינם לטובת היהודי. בכל אלה נשכח הקורבן אי שם בצדי הדרך; וכאשר עיסוקן המרכזי של בית המשפט הוא בעב-

## שולחית הראבן

### שורת הדין וחובת הצעקה

רייזן, התקשורת המעמידה בעקבות פסק הדין את עמודיה לרשות הקורבן ומאפשרת לו פתחון פה מאזנת במידה כלשהי את עובדת הישכחותו על-ידי השופטים. עצם העובדה שנוצר הצורך באיוון כזה מעידה על רוע המצב ועל תחושה של עוול מצטבר. בהרבה מקרים המשטרה מהססת להגיש תביעה, כיוון שהיא פסימית ביחס לתוצאות: בית המשפט ייטה לדון לקולא.

משהו מזה אולי אפשר להבין מבחינה אנושית. בית המשפט אינו שופט את הקורבן; בקורבן, יש להניח, אחרי גמר עדותו, יטפלו רופאים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים. בית המשפט אמור לחרוץ את גורלו של העבריין, זה עיסוקו, וכך נוצרת הנחיה להפוך אותו עצמו ללב העיסוק. אבל זה פח שאפשר ליפול בו, ואפשר גם להימנע ממנו. עמי פופר טען בבית המשפט שבהיותו נער נאנס בידי ערבים; בין אם בית המשפט האמין לו או לאו, הוא לא ראה בכך שום נסיבה מקלה וגזר על פופר שבעה מאסרי עולם. יהיה בוודאי מי שיטען כאן שעבירת מין איננה רצח; אבל יש בהחלט מקרים שבהם היא דומה מאוד בתוצאותיה לרצח מתמשך, וכבר היו שופטים שהשתמשו בביטוי "רצח הנפש", ובצדק. גם בעבירת מין או אלימות הנחשבת משום מה "קלה", איש אינו יכול לקחת על עצמו את האחריות ולקבוע מה תהיה התוצאה בטווח ארוך, שאינה קיימת עדיין ברגע המשפט ואי אפשר לחזותה, מפני שמדובר בהשפעות נפשיות שהן תמיד אינדיבידואליות ולא סטטיסטיות. ייתכן בהחלט - והיו דברים מעולם - שהתוצאה האסורנית תתגלה רק כעבור שנים, בתפקוד עתידי של הקורבן, ולא הייתי מציעה ללינדר לדבר בקלות כזאת על עבירות ש"אינן כל-כך חמורות", כי איש אינו יודע.

אנו מבדילים בין עבירות נגד רכוש לבין עבירות נגד גופו של אדם, ואסור לשכוח את ההבדל. בעבירות נגד רכוש אפשר גם להגיע לעסקות טיעון; בעבירות נגד אדם יש בכך פן בלתי מוסרי בעליל, וצודקת התקשורת כאשר היא מבליטה מקרים אלה לגנאי, בבטות ובהרחבה, גם בלי להיכנס לפרטים. בעת כתיבת שורות אלה מדווחת דורית גבאי ב"מעריב" דיווח מוזעזע על עסקת טיעון שאותה אישר שופט במקרה של אונס קבוצתי(1). ייתכן שהתערבות התקשורת (הממלאה בכך את תפקידה המרכזי כיוצרת קשר) היא שתביא בסופו של דבר לחקיקה צודקת יותר, כגון עונשי מינימום או איסור על עסקת טיעון בעבירות מקוממות כמו תקיפה מינית. בכל מקרה, התקשורת היא המבליטה את הדברים ומביאה אותם לראש סדר היום, ובלעדיה אין לקורבנות לאן ללכת.

אין פירוש הדבר שצריך לשמוט כליל מידי בית המשפט את זכותו ואת חובתו לשקול גם נסיבות מקלות. השאלה היא רק שאלה של מינון, בהתחשב בעצם המעשה. להוציא מקרים ספורים וקיצוניים מאוד של אי שפיות, אדם סביר נדרש להתגבר על דחפיו, גם כשיש "פרובוקציה" ר"ל, גם כשחווה טראומות בילדותו, וזו צריכה להיות עמדת הפתיחה. קיימת אחריות של אדם למעשיו: הכל צפוי והרשות נתונה. משאיבדנו את המושג התיאולוגי של חטא, נתחזקה עוד יותר הדרישה מבית המשפט שינקוט עמדה מוסרית - אם לא מוחלטת, הרי לפחות כזאת שיכולה להתקבל על דעת החברה כולה; אולי כפי שכתב פעם השופט ברק, שנורמות של בית המשפט אינן יכולות להיות רחוקות מדי מאלה המקובלות בחברה שבה הוא יושב לדין. את זה בדיוק זועקת היום התקשורת באוזני השופטים.

לא רק את הבעיה עצמה לא הבין לינדר, ובתוכה את תפקיד התקשורת. הוא טעה גם בדבר רים שאמרתי לו בשיחתנו הטלפונית וייחס לי את הדברים הבאים: "מאמר פובליציסטי, טענה הראבן, לעולם מאפשר 'מרחב תמרון' גדול יותר באשר לדיוק העובדתי". משפט נורא זה לא נאמר מפי ולא יכול היה להיאמר, כי לדידי עצם הצירוף של "תמרון" ו "דיוק עובדתי" הוא צירוף של טומאה. אין שום מרחב תמרון בעובדות. המשפט שאמרתי ללינדר היה: "לעומת התחקירן והכתב, האוספים את העובדות, יש לפובליציסט הבא אחריהם מרחב מחיה לעסוק בעקרונות". יש הבדל? יש.

בית המשפט אינו עושה צדק מוחלט ואינו יכול לעסוק במוסר מוחלט. בית המשפט עוסק בדין. אבל כאשר נוצר פער גדול מדי בין הדין לבין נורמות של מוסר וצדק, שצריך להיעשות וגם להיראות בבירור, קיים סיכון שבית המשפט יאבד עד מהרה את משענו העיקרי - אמון הציבור. מאמרו של אביאל לינדר, המוקדם כנראה מאפשרויות משפטיות כגון נסיבות מקלות ואינו רואה את הסכנה שבקלות הבלתי נסבלת בשימוש בהן, תורם בלי משים ליאוש הגובר והולך של הציבור, וחלילה - לאובדן האמון הזה. ■

אביאל לינדר מעיר: התחקיר התמקד בתפקוד התקשורת בדיווח על הפסיקה, ולא ביחסה של החברה לאלימות בתוך המשפחה. "המשפט הנורא" צוטט מפיה של הראבן מלה במלה ואף הוקרא לה במלואו לפני שנמסר לדפוס.

# מסיבת עיתונאים

## קלות בלתי נסבלת

על-פי השקפתי המשפטית והערכית, כאשר המחוקק קבע בכוונת-מכוון עונש מאסר מרבי גבוה במיוחד לפשעים מסוימים (במקרה דגן אלימות ומין במשפחה ובעיקר כלפי ילדים), ואף העלה את הרף לפני שנים אחדות, אין זה לגיטימי וראוי שבתי-משפט יעשו כוונתו פלסטר ולא ישלחו את המורש-עים אף לעשירית מן העונש האמור. נסיבות מקלות יכולות להצדיק "הנחה" של 50% בעו-נש, ובמקרה קיצוני ונדיר אולי אפילו 75%, אך בשום אופן לא "הנחה" של 90%, ו/או יותר מוחלט אף על יום יחיד של מאסר שכמוהו כאי ענישה בכלל. זו בעיני וכתבתי ואמרת זאת לא פעם, בלשון חז"ל, "רחמנות על אכזרים שכמוה כאכזריות לרחמנים" והתרת דמם של קורבנות פוטנציאליים.

שום נסיבה מקלה גם איננה יכולה להצדיק, לדעתי, שיבוש (ובעצם היפוך) ערכים, שכתוצאה ממנו רמת הענישה על פשעים הפוגעים בגוף ובנפש נמוכה באורח משמעותי מרמת הענישה על פגיעות ברכוש (ואף זאת בניגוד לסולם הערכים והעונשים שבחוק). יש לכך השפעה משחיתה ו"תרומה" להתבהמות החברה, מן הסוג שעליו התריע בצדק פרופ' מרדכי קרמיצר באותו גיליון ("העין השביעית" מס' 5) בהתייחסו למשפט תוקפו של נחום ברנע.

לכן, כאשר אני נתקל בגזרי-דין העוסקים בפשעים האמורים ואשר ניתנה בהם "הנחה" הבלתי נסבלת האמורה או משתקף בהם שיבוש והיפוך הערכים האמור, אני רואה בכך "קלות בלתי נסבלת" (כשם הפינה בתוכנית העוסקת בנושא הזה), ששום נסיבה מקלה אינה יכולה לכפר עליה, ואשר מחובתי להתריע עליה ועל סכנותיה. זו, אגב, גם הסיבה לכך שאני מצדד בעונשי מינימום על הפשעים הנ"ל, שימנעו את "הקלות הבלתי נסבלת" האמורה.

משה נובי ירושלים

## הכתב אינו יכול להקיף הכל

עיתון העוסק בענייני תקשורת צריך לדעת,

שאת הכותרות של הידיעות המתפרסמות בעמודי החדשות מנסחים, בדרך-כלל, עורכי הלילה, ולא הכתבים שמסרו אותן. לפיכך, טענה על כותרת מעוותת אינה צריכה להיות מלווה בציון שמו של הכתב.

גם גוף הידיעה המתפרסמת בעיתון אינו זהה בהכרח לטקסט המקורי ששלח הכתב לעיתונו. עורכי הלילה נוהגים לקצץ ידיעות, לפעמים מחוסר מקום ולפעמים פשוט מחוסר ידע מקצועי. העורכים גם משכתבים ידיעות, מתקנים ידיעות, ואפילו מקלקלים ידיעות.

מכל מקום, הידיעה המתפרסמת, לרבות הידיעה על פסק-דין או עתירה, איננה מסמך המוגש לבית-משפט אלא "סיפור", שלפעמים מבליט זווית זו או אחרת, ולרוב אינו מפרט את כל הזוויות.

אני מסכים עם הכותב (אביאל לינדר, "שורת הדין", "העין השביעית" מס' 5) כי "לתקשורת תפקיד מרכזי בביקורת על הפסי-קה"; אבל אינני סבור שתפקיד זה צריך לבוא לידי ביטוי בסקירה מקיפה וממצה של כל הנטען בבית המשפט. זה תפקידם של עורכי הדין והשופטים, ואולי גם של עיתונאים המעלים את הגיגיהם במאמרי פרשנות.

תפקידו של כתב החדשות הוא לדווח לצרכי-ני התקשורת על גקודות חשובות, מעניינות, מעוררות מחשבה. אין הוא חייב, ואף אינו יכול, להקיף הכל. מי שמאשים כתב חדשות בהשמטת טיעון זה או אחר איננו מבין את העבודה העיתונאית ואת מהותה של הידיעה החדשותית.

משה ריינפלד, ירושלים

## האידיאולוגיה המשפחתית פוגעת

1. הטענה שהדיווחים העיתונאיים מוטים ולו-קים בחוסר אובייקטיביות אינה חדשה. חוקרים רבים טוענים כי הדיווחים בכלי התקשורת בכל הקשור לפשע, ובמיוחד כלפי נשים, מלווים בתיאורים ובפרשנות סובייקטיבית.

2. כותב המאמר ("שורת הדין", "העין השביעית" מס' 5) מגדיר את הכנסת היד מתחת לחולצת המתלוננת והנגיעה בחזה

כמעשה חמור, אך לא נורא. כל פלישה לגוף האשה, שלא כדין, הוא מעשה נורא ולא רק מעשה חמור. כך, כפי הנראה, חשבה גם הנשואה בת ה-24 (הקורבן) שהתלוננה ותבעה את העבריין ועמדה בכל הליכי המשפט. בעניין זה ראוי לציין, שאחוז המתלוננות בעבירות אלה הוא זעום, ובין הסיבות האח-רות לתופעה של דיווח נמוך יש להזכיר את הליכי המשפט (הקשים ביותר מבחינת האשה), שאותם חייבת המתלוננת לעבור. שהמעשה הוא מעבר לחמור חשב, ככל הנר-אה, גם השופט, והראיה - גזר הדין (שנתיים מאסר בפועל ושנתיים על-תנאי); וזאת למרות עברו הנקי של הנאשם, העדויות והמ-סמכים שהוצגו לגבי אישיותו וכיוצא באלה (תיאור מפורט של העבריין מצוי בכתבה).

3. בתחילת הכתבה, בתיאור המקרה של בעל שהכה את אשתו, מבחין הכותב בין מעשה חד-פעמי לבין התנהגות חוזרת. הבחנה כזו היא בעייתית כשמדובר בעבירות אלימות במשפחה, שהרי מר לינדר קובע בעצמו שהטיפול המשפטי הראוי בעבירות אלה שונה מהטיפול בעבירות אלימות אחרות. לדעתנו, הפגיעה בנשים ובילדים (שאליהם הוא מתיי-חס בהמשך) בידי הבעל/האב היא נוראה ואיומה בפני עצמה גם אם היא חד-פעמית - ואת העתיד מי יחזה? הרי מר לינדר בעצמו טוען שהתא המשפחתי חשוב ביותר, ועבירת אלימות במשפחה אינה כדין עבירות אלימות אחרות. אי לכך, גם אם העבירה חד-פעמית היא מיוחדת במינה.

4. למה מתכוון הכותב בהבחנה שהוא מביא בין תא משפחתי בר-קיום לבין תא משפחתי מתפורר? האם בתא משפחתי מתפורר יחמיר השופט עם הגבר המכה, ואילו בתא משפחתי בר-קיום הוא יקל עמו? שליטה של גבר באשתו באמצעות אלימות אינה מתקבלת על הדעת בכל תא משפחתי.

5. ואם במשפחה עסקינן, מציין המחבר כי ההתייחסות המשפטית לאלימות נגד נשים שונה מעבירות אלימות אחרות, וכי הענשת העבריין (הבעל או האב המכה) יכולה לפגוע בפרנסת המשפחה וליצור נטל כלכלי על האם, נזק לילדים - ולעתים אף לגרום להרס התא

המשפחתי. חשוב לזכור כי מציאות זו היא אחת הסיבות העיקריות לכך שבמשך שנים לא התלוננו נשים רבות נגד בעליהן וספגו אלימות ברמות שונות, כדי לא לפגוע ב"תא המשפחתי". הן שילמו מחיר יקר של השפלה, סבל ומכאוב, כדי שפרנסת המשפחה לא תיפול עליהן וילידים יהיה אב - אפילו אב מכה.

בהזדמנות זו ברצוננו לציין, כחוקרות העוסקות בנושאים הקשורים לנשים ולמערכת אכיפת החוק, שהשיח הציבורי בישראל לא דן בהנחות התברתיות העומדות מאחורי השפיטה בנושאים של אלימות כלפי נשים. למשל: האם פסקי הדין המקלים עם גברים לא נועדו לשמר את התא המשפחתי גם במחיר קורבנותם של נשים וילדיהם? מחקרים רבים מורים שהאידיאולוגיה המשפחתית, הרואה את המשפחה כערך יסוד חברתי מרכזי, פוגעת בעצמאותם, בזכויותיהם ובגופם של נשים וילדים (לינדה גורדון, דורותי צאן, אדוארדס ואחרים). או, למשל, השאלה בדבר השימוש שעושה מערכת הפיקוח/השפיטה במונחים של מחלה, פאתולוגיה, ליקוי גופני (הקריו, לעתים, תהליך של מדיקליזציה) לגבי עברייני הפועל נגד קורבן שהוא אשה או ילד; ולחילופין, התפקיד שיש למערכת הפיקוח/השפיטה בתהליך הנרמול של הגבר האלים, כלומר גיוס טיעונים המציגים את העברייני (בעיקר זה החד-פעמי) כאזרח מועיל המשרת בצבא ומפרנס את משפחתו, בתור נימוקים המקלים על חומרת המעשה.

ד"ר מימי אייזנשטדט  
וד"ר עודדה שטיינברג, ירושלים

### עצמותם של עיתונאי "הארץ"

אני חייב למחות על הדברים שמייחס ל"הארץ" יונתן טיקוצ'ינסקי ("מה עסקך", "העין השביעית" מס' 5), בכתבה שככל שהיא נוגעת ל"הארץ" היא גרועה מיריית החץ ואחר-כך ציור המטרה סביבו. טיקוצ'ינסקי טועה בטענתו שהאינטרס הכלכלי של "הארץ" הוא פתיחתו של ערוץ טלוויזיה מסחרי נוסף. ההיפך הוא הנכון -

פתיחת ערוץ כזה תכפיל את היצע ומן הפרסום, כולל בפריים טיים כמובן, ותגרום לצניחת מחירים בענף הפרסום. התוצאה הוודאית היא הפסדי הכנסה משמעותיים ביותר ל"הארץ" ולמקומונים. תופעה כזו היתה כאשר נכנס הערוץ השני, ורק הצלחתו של הערוץ הביאה לעליית מחירי הפרסום בו לרמה המאפשרת לעיתונים לגבות מחירים שמכסים את העלויות.

אני גם מזמין אתכם לבדוק את עמדת "הארץ" בשנים שלפני הפעלת הערוץ השני. תמצאו שלמות שהדבר היה מנוגד לחלוטין לאינטרס העסקי של החברה המוציאה לאור את העיתון, תמך "הארץ" בהקמת ערוץ טלוויזיה מסחרי והיה העיתון היחיד שנקט עמדה כזאת. גם כאשר "הארץ" פירסם באחרונה מאמר מערכת שתמך (עם הסתייגויות מסוימות) ברעיונות ההפרטה ו"פתיחת האוויר" של השרה לימור לבנת, הוא נקט עמדה מנוגדת לאינטרס הכלכלי של החברה.

גרועה מגירוד של תחתית החבית בעיני היא הטענה של "הארץ" יש אינטרס בהצנעת הצלחתו של הערוץ המסחרי. טיקוצ'ינסקי מייחס לנו את המחשבה שמה שלא נכתוב עליו איננו קיים. אבל אנו מוכרים פרסום בעצמנו ויודעים שהמפרסמים אינם זקוקים לכך שנספר להם אם הערוץ הצליח או נכשל. המפרסמים הם הראשונים לדעת זאת במיש"רין, כי הם יודעים מה התוצאות של מסעות הפרסום שלהם.

בכל מקרה, אילו היה טיקוצ'ינסקי מעיין בארכיון "הארץ", הוא היה מוצא בו פרסומים לא מעטים על הצלחתו של הערוץ השני, על היקפי הפרסום בו, על הצלחות של מסעות הפרסום בו וכיוצא באלה. הוא ימצא את הפרסום האלה משום שעורכי "הארץ" וכתביהם אף פעם לא הרגישו עצמם קשורים בכתיבתם לאינטרסים הכלכליים של החברה המוציאה לאור את העיתון, והם גם אף פעם לא התבקשו להתחשב באינטרסים כאלה. האם אני היחיד שקרא ב"הארץ" כתיבה ביקורתית על - למשל - מסעות הפרסום הראוותניים של קופת-חולים הכללית, שפירסמה מודעות גדולות בעיתונות? האם אי פעם שאל את

עצמו עיתונאי של "הארץ" מה חלקן של המודעות האלה במימון משכורתו? האם אי פעם שמע עיתונאי ב"הארץ" ממני או ממיש"ר הו אחר הצעה לא לכתוב כך כי זה נגד האינטרס הישיר של העיתון?

עמוס שוקן, חל-אביב

### המחקר אינו מוכיח דבר

על ממצאי המחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה באשר להגינותו של סיקור הבחירות בעיתונות הכתובה ("העין השביעית" מס' 4): ספירת האזכורים של כל אחד מן המתמודדים היא בלי ספק כלי נוח עד מאוד לשימוש, אך עקר, אילו פירסמו כל העיתונים יום יום בכותרתם הראשית את המשפט "הצביעו פרס, אל תצביעו נתניהו", היו ממצאי המחקר מצביעים על הגינות מוחלטת בסיקור, שהרי מספר האזכורים של שני המועמדים זהה. מחקר רציני של עמודי החדשות אינו יכול להסתפק בסטטיסטיקות נטולות הקשר.

גם קורא שאינו "חוקר", הוגה או פעיל פוליטי מסור ומשוכנע מעיין בעמודי הדעות של העיתון. אינני רוצה להטיל ספק בהגינותם של "ידיעות אחרונות" ושל "מעריב", שאיני קורא אותם באופן סדיר. ואולם, כמנוי על "הארץ" ביכולתי להעיד שלפני הבחירות פורסם מאמר מערכת אחד שקרא באופן נחרץ להצביע מרצ, מאמר מערכת אחר שקרא באופן חד-משמעי לבחור בפרס ומאמר מערכת נוסף ולפחות שלוש רשימות חתומות שקראו שלא לשים פתק לבן. אני יכול להעיד גם כי העיתון תמך בממשלה במלחמת "ענבי זעם" לכל אורכה והציג אותה ואת תוצאותיה כניצחון "מדיניות השלום" של פרס. לא פורסם שום מאמר הקורא לבחור בנתניהו, להשתמש בפתק לבן או להצביע למפלגת שאינן מרצ או העבודה.

קיצורו של דבר: המחקר שפירסמתם אינו מוכיח מאומה. המחפשים את המפתח רק מתחת לפנס, יסתפקו נא בטענה "לא מצאנו"; וכידוע, "לא מצינו - אינה ראייה".

רן הכהן, חל-אביב

# עין בינלאומית

התמונה הזו היתה לחלק מן ההיסטוריה המצולמת של המאה ה-20: נערה שחורת שיער כורעת על ברכיה, מניפה את ידיה וזועקת. היא רוכנת לצד גופת סטודנט, המוטלת בין מדשאות הקמפוס בקנט, במדינת אוהיו בארה"ב.

ג'ון פילו היה טכנאי במעבדת הצילום של בית הספר לעיתונות באוניברסיטה, כאשר יצא ב-4 במאי 1970, חמוש במצלמה, להפגנת סטודנטים נגד החלטת הנשיא ריצ'רד ניקסון לפלוש לקמבודיה, כחלק ממלחמת וייטנאם. ארבעה סטודנטים נהרגו ותשעה נפצעו באותו יום מאש חיילי המשמר הלאומי. פילו צילם את ההתנגשות בין הסטודנטים לבין החיילים, כמעט חטף בעצמו כדור, ראה במו עיניו את מותו של הסטודנט ג'פרי מילר ואחר-כך תיעד את זעקתה של מרי אן ואקיו, נערה בת 14 שברחה מביתה בפלורידה והתגלגלה לאוהיו. אחרי ההפגנה חשש שמישהו ימנע ממנו לספר לעולם את האמת על מה שאירע בקמפוס, ולכן מיהר למדינת פנסילבניה הסמוכה ומכר את התצלום לעיתון מקומי, "וולי דיילי ניוז".

פילו תיעד רגע של היסטוריה אמריקאית. הוא זכה בפרס פוליזר בשנת 1971, והתצלום המדובר שלו הופיע אלפי פעמים, אולי רבבות, בעיתונים ברחבי העולם. ואולם ב-1995, כאשר מלאו 25 שנים להפגנה העקובה מדם בקנט, התברר שהתיעוד ההיסטורי כבר איננו כל-כך מדויק: כאשר הופיע הצילום המפורסם בגיליון מאי 1995 של הירחון "לייף", גילו כמה קוראים חדי עין כי בכמה פרטים יש הבדל לעומת התמונה המקורית: מישוה "תיקן" אותה.

ואכן, בתצלום המקורי מ-1970, ממש מעל לראשה של הנערה הזועקת, נראה אחד מעמודי הגדר שעל מדשאת הקמפוס. העמוד הזה נראה ממבט ראשון כמיין אלת בייסבול הצומחת מקוד-קודה של ואקיו, או כסכין ארוך שמישהו נעץ בראשה. זאת היתה המציאות ברגע שבו לחץ פילו על הכפתור וצילם; אבל עמוד הגדר הפריע כנראה למישוה, שפשוט סילק משם את המטרד. כאשר התגלה השיפוץ בתצלום ההיסטורי, היו מי שהפנו אצבע מאשימה לעבר מערכת "לייף", בטענה כי הירחון ניצל את טכנולוגיית המחשב - שבאמצעותה מעובדים תצלומים טרם פרסומם - כדי ליצור מציאות חדשה. קבוצות דיון של צלמים וחובבי צילום באינטרנט שפעו הערות עוקצניות וביקורתיות על הצעד הזה, שהוגדר, על-פי החשד, כ"מניפולציה ממוחשבת" של תצלום.

ואולם, מתברר כי ב"לייף" לא שיפצו את התצלום. דיוויד פריינד, האחראי על התצלומים בירחון, כפר באשמה. הוא בדק ומצא כי התצלום ה"מתוקן" הופיע בעבר עשרות פעמים בעיתונים ובכתבי עת, ובכללם "טיים" ו"פייל", בשנות ה-70 וה-80. מישוה כנראה טיפל בעמוד הגדר עוד לפני שהציוד הדיגיטלי המשוכלל נכנס לשימוש במערכות העיתונים. בדרך כלשהי הגיע התצלום נטול העמוד אל מאגר התמונות של "טיים-לייף", ומשם עשה את דרכו אל עמודי הירחון. "בשום מקרה אין מחלקת התצלומים, העיצוב או הייצור של 'לייף' מכניסה במתכוון שינויים בתצלומי חדשות", הכריז פריינד. "לייף" לא נהג בעבר לעשות מניפולציות בתצלומים, והוא אינו עושה זאת כעת". החידה נותרה בעינה - מי שיפץ את התצלום המקורי - אבל הסוגיה האתית הכרוכה בכך עלתה שוב על סדר היום המקצועי בארה"ב.

פוטו-מונטאז' וריטוש היו מוכרים מאז ראשית ימי הצילום, אבל פעם זו היתה מלאכה מסובכת למדי, ומומחים היו מסוגלים לזהותה בעיון מדויק. המחשב הפך את המלאכה הזו למשחק ילדים כמעט: בתזוזת עכבר קלילה יכול עתה כל עורך תמונות לעצב מחדש את המציאות, להרחיק דמויות ולקרבן, לבנותן מחדש - ומה לא. טכניקה כזו, מתוחכמת עוד יותר, נוצלה כבר בסרטים: כך השתחל זליג של וודי אלן לכל מקום, כך "הונצח" פורסט גאמפ ביומני קולנוע ישנים לצד אלביס פרסלי והנשיא קנדי, וכך הפך רצח קנדי בידי הבמאי אוליבר סטון למותחן דוקומנטרי כביכול. אבל בקולנוע זו אמנות, בעוד שצילומי עיתונות אמורים לדווח לקוראים על המציאות.

"הקוראים יודעים שיש לנו יכולת לעשות זאת, ומדוע שיאימינו במה שהם רואים לנגד עינינו? הם חייבים לדעת שמה שהם רואים הוא באמת הנצחה צילומית של מה שאכן התרחש", כתב צלם העיתונות בריאן מאסק מאגודת הצלמים של מישוה.

הטיפול בתצלומים בעזרת מחשב ובנייה מחדש של מציאות שהונצחה בשטח בידי צלמים

רפי מן

## מזיזים את הפירמידות

הטיפול בתצלומים בעזרת מחשב ובנייה מחדש של מציאות, שהונצחה בשטח בידי צלמים, הפכו לסוגיה אתית בוערת בארה"ב

הפכו לנושא אתי בוער בארה"ב עוד בתחילת שנות ה-80. פעמון האזעקה הראשון שהתריע מפני הבעיות הטמונות בעיבוד הדיגיטלי של תצלומים צילצל לראשונה עם הופעת גיליון פברואר 1982 של הירחון היוקרתי "נשיונאל ג'יאוגרפיק". על השער הופיע תצלום של שתיים מן הפירמידות בגיזה שבמצרים, סמוכות זו לזו. היה מי שגילה, כי אין במציאות זוית שממנה נראות שתי פירמידות כה צמודות. מכתבים נזעמים למערכת, שטענו כי נעשתה מניפולציה בצילום, הובילו להודאתו של העורך הגראפי כי בשלב העריכה אכן "הוזה" אחת הפירמידות ממקומה הטבעי.

על מה הרעש, תהה העורך. אז מה אם משהו הויו קצת פירמידות שעמדו במקומן אלפי שנים, כדי לעצב שער מושך יותר? הרי מאז ומעולם התערבו צלמים ועורכי צילומים בהבניית המציאות בתמונות. שיירת הגמלים המופיעה בתצלום למרגלות הפירמידות הובאה למקום לבקשת הצלם, הסביר העורך. וחוזר מזה, הוסיף, מקובל שגון השמיים עובר שינוי באמצעות מסנן או במעבדות צילום. צלמים רבים לא השתכנעו. עד היום הם סבורים כי "נשיונאל ג'יאוגרפיק" חצה את הקו האדום.

הזות הפירמידות עוררה ויכוח נוקב בין צלמי עיתונות בארה"ב - ויכוח המתחדש אחת לכמה שנים, כאשר נחשפת פרשה דומה. כך סערה הקהילה המקצועית, כשהיומון הניו-יורקי "ניו-דיי" הציג את שתי המחליקות היריבות טוניה הרדינג וננסי קאריגן זו לצד זו בעיבוד ממוחשב. שורה של עיתונים גינו את מעשה שילובם של שני צילומים נפרדים לתמונה אחת של "מציאות כביכול".

גם בבתי הספר לעיתונאות בארה"ב ממשיכים לעסוק בסוגיית המותר והאסור בעריכת תמונות עיתונות. כותב פרופ' פול מרטינ' לסטר מאוניברסיטת קליפורניה סטייט בפולרטון: אחד הדברים המבטיחים לקורא כי התצלום המוצג בפניו הוא המציאות, ללא השמטות או תוספות, הוא שמם הטוב של ארגוני התקשורת המפרסמים את התצלומים, ואלה חייבים להקפיד על כך. זה ההבדל, הוא מוסיף, בין ה"ניו-יורק טיימס" לבין צהובון הסופרמרקטים "נשיונאל אינקוויירר". שם המשחק הוא אמינות ומקצועיות. במקרים שבהם נעשה שימוש בטכניקה



איור: צחי פרבר

כזאת לצורך "צילום אילוסטרציה", צריך להדגיש זאת בבירור בכיתוב, כדי ששום קורא לא יחשוב בטעות שמדובר בצילום של המציאות.

בעקבות הפרשות הללו קבעו אגודת צלמי העיתונות האמריקאים וכמה ארגוני תקשורת איסורים מפורשים על הכנסת שינויים בתצלומים באמצעות מחשב. כך, למשל, קובעות במפורש רש ההנחיות של סוכנות הידיעות איי.פי., שתצלומיה מופצים בכל רחבי העולם, כי מותר לחתוך תצלום כדי להתמקד בעיקר, אבל אסור להוסיף לו דבר או לשנותו. הכל כדי להבטיח שצילום עיתונות יישאר תיעוד אמיתי ומדויק של המציאות. ■



# לשון הרע

איתן להמן

## גבולות ההגנה על ביטויים גזעניים וממרידים

בשתי החלטות של בית המשפט העליון שניתנו באחרונה נקבעה הלכה ביחס לגבולותיו של חופש הביטוי, ככל שהוא משתקף בביטויים גזעניים וממרידים.

בפסק הדין בע"פ 2831/95 הרב עידו אלבה נ. מדינת ישראל אוש"רה, לראשונה, הרשעה בעבירה לפי סעיף 144 לחוק העונשין - העבירה של הסתה לגזענות. בתיק הפלילי, שנדון בבית המשפט המחוזי בירושלים בפני השופטת איילה פרוקצ'יה, נדון הרב אלבה ל-24 חודשי מאסר בפועל ועוד 24 חודשי מאסר על-תנאי, לאחר שהורשע בכתב אישום שהורכב מחמישה אישומים, ביניהם ניסיון לייצר נשק, ניסיון להחזיק נשק ושיבוש מהלכי משפט.

עיקרו של הערעור התרכז בהרשעתו של אלבה באישום הראשון, שנגע למאמר שכתב והפיץ בשנת 1994 בקרב תלמידי ישיבתו בכולל מערת המכפלה בחברון, וכוותרתו - "בירור הלכות הריגת גוי". בשל מאמר זה הורשע בעבירות של תמיכה בארגון טרור, וכן, לראשונה בישראל, בעבירה של הסתה לגזענות.

בית המשפט העליון ישב בהרכב של שבעה שופטים, ומתוכם תמכו חמישה - השופטים מצא, ברק, כך, גולדברג ודורנר - בדחיית הערעור ואישורו את ההרשעה, בעוד שהשופטים טל וטירקל סברו כי היה מקום לביטול ההרשעה ולזיכויו של אלבה מאישום זה.

העבירה של "הסתה לגזענות" נחקקה במהלך כהונתה של הכנסת ה-11, בשנת 1985, על רקע כניסתה של תנועת "כך" לכנסת ובכפיפה אחת עם כמה חוקים נוספים שנועדו למנוע תופעות גזעניות, כגון תיקון חוק יסוד: הכנסת באופן שמנוע מרשימות מועמדים, השוללות את האופי הדמוקרטי של המדינה או המסיתות לגזענות, ליטול חלק בבחירות לכנסת. התיקון לחוק העונשין הגדיר שתי עבירות חדשות: איסור על פרסום הסתה לגזענות והחזקת פרסום גזעני. בשנת 1994 נוסף איסור "מעשה גזענות".

נוסח העבירה שבה הורשע אלבה הוא: "המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות, דינו מאסר חמש שנים". למרות תמציתיות העבירה חלקו השופטים על פרשנותה, וגם בין שופטי הרוב התגלעו מחלוקות. המחלוקות הרבות נובעות מכך שכל אדם סביר במדינה דמוקרטית מוצא בעייתיות בעצם האיסור הפלילי על דברים שבפה. הרי בית המשפט שאישר את ההרשעה הוא אותו בית-משפט שמאז קום המדינה, בשורת החלטות שקבעו את דרכה הדמוקרטית, הגביל את המשטר בכל ניסיון לבצע "סתירת פיות" וקבע כמעט מעמד-על לחופש הביטוי. איך ניתן, אם כן, לאשר בפשטות הרשעות על ביטויים, גם אם הם מרגיזים או מעוררי מיאוס?

השופט מצא הוא הקיצוני מכל שופטי ההרכב ביחסו לביטוי הגזעני. לטעמו, ביטוי כזה כלל אינו "ביטוי" הזכאי להגנה כלשהי, וכלשונו: "במסגרת חופש הביטוי נתונה לכל אדם זכות רחבה להביע ולפרסם את דעותיו, אך לשום אדם אין זכות לבטא דעה שמטרתה להסית

לגזענות". כל יתר השופטים סברו שאין זה נכון לומר שביטוי גזעני אינו מצוי בכלל חופש הביטוי. גם ביטוי כזה זכאי לעתים להגנה מסוימת, וניתן להגבילו רק לתכלית ראויה ובמידה הדרושה. עם זאת, הכל הסכימו כי הגשת כתב אישום על העבירה הפלילית מוצדקת ונחלקו רק בפרשנותה.

כך, למשל, גיבש השופט מצא (השופטים דורנר ובך הצטרפו לפרשנות זו) עמדה, שלפיה אין כל צורך להוכיח כי תוכן הדברים שפורסמו הוא "גזעני", ודי בהוכחה שמטרת המפרסם היתה להסית לגזענות. השופט מצא גם הדגיש את היתרונות המצויים בפרשנות זו: היא תשחרר את בית המשפט מהצורך לעסוק בביתוה מדוקדק של הטקסט, מה גם שלעתים הצורך להכריע אם הפרסום הוא בעל תוכן גזעני עשוי לחייב את השופטים לנקוט עמדה ערכית בשאלות בעייתיות, כגון אמונה דתית.

השופטים ברק, טירקל וטל סברו שיש להוכיח גם כי תוכן הפרסום עצמו הוא בעל משמעות של הסתה לגזענות, שכן הטלת האחריות על כל אמרה - ללא קשר לתוכנה - על מטרתו של האומר מתקרבת באופן מסוכן להפרת הכלל האוסר ענישה על דברים שבלב.

שופטי הרוב קבעו, כי מקריאת תוכן המאמר עולה בבירור מטרתו הגזענית של אלבה. לדעתם, אופיו העיוני של המאמר, לשונו הרבנית וריבוי הציטוטים מהמקורות המופיעים בו אינם אלא כסות היצונית להסתה גזענית ברורה העולה מתוכו, והמאמר כולו מבטא מגמה להפחית מערכם ומחשיבותם של איסורי פגיעה בגוי ומדגיש את תוקפן של הלכות המתירות פגיעה כזאת. בית המשפט גם לא קיבל את הטענה, כאילו כותרת המשנה של המאמר - "לעיון ולא למעשה" - מעידה על העדר מטרה להסית לגזענות.

לעומתם סברו השופטים טל וטירקל כי מדובר במאמר עיוני אקדמי, הזכאי להגנת החוק ושאינו להרשיע בגינו. השופט טירקל אף ציין, כי במקרים כגון אלה צריכה נקודת האיוון בין חופש הביטוי לאיסור על ביטוי גזעני לעמוד קרוב מאוד לחופש ביטוי מוחלט, אחרת מדובר ב"כליאה של רוח האדם".

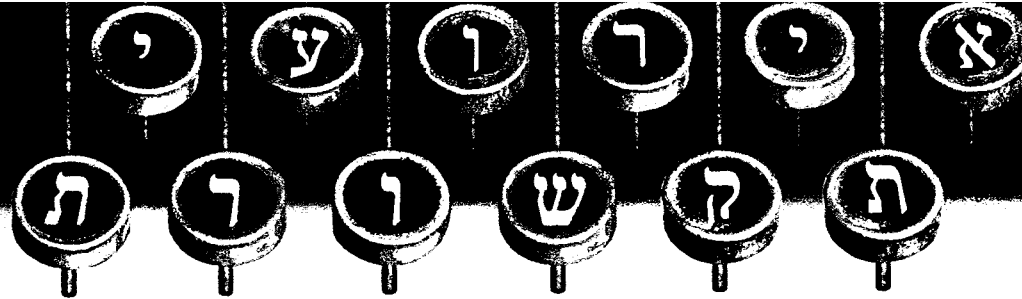
בית המשפט אישר גם את הרשעתו של אלבה לפי הפקודה למניעת טרור, שכן פירסם "דברי שבה, אהדה או עידוד למעשי אלימות העלולים לגרום למותו של אדם או לחבלתו, או לאיומים במעשי אלימות כאלה".

• • •

במקביל דן בית המשפט העליון בערעורו של העיתונאי מוחמד יוסף ג'בארין על הרשעתו בבית-משפט השלום בחדרה בעבירה על הפקודת להמניעת טרור, בשל מאמרים שפירסם בשנים 1990 ו-1991 בארבע עיתונים היוצאים לאור בערבית. במאמרים אלה שיבח ג'בארין את הפעולות האלימות של הפלסטינאים בשטחים נגד השלטון הישראלי וצה"ל, ובכלל זה יידי אבנים והשלכת בקבוקי תבערה.

בית המשפט, בהרכב השופטים מצא, גולדברג וקדמי, דחה את ערעורו של ג'בארין והסתמך במידה רבה על התקדים בפסק-דין אלבה. השופטים דחו את טענת ג'בארין כי לא כתב את המאמרים במטרה להסית אלא כחיבורים ספרותיים, המבטאים הלכי רוח קיימים גרידא. בית המשפט קבע, בדומה לקביעתו בעניין אלבה, כי בעבירה לפי הפקודה למניעת טרור אין כל צורך להראות מטרה להביא למעשי אלימות או להוכיח הסתברות כלשהי לכך שהדברים שפורסמו יביאו למעשי אלימות. ■

איתן להמן הוא עורך-דין



### דיונים על איסור עיסוק בפרסומות

נמשכים הדיונים על שינוי תקנון האתיקה החדש של מועצת העיתונות, כדי להתמודד עם סוגיית העסקתם של עיתונאים בתשדירי פרסומת. אגודת העיתונאים בתל-אביב מציעה להכניס שינויים בסעיף 17 בתקנון האתיקה בעניין "עיסוק נוסף" של עיתונאים, כדי להבהיר את הכללים הנוגעים לכך.

על-פי הצעת התיקון, שגובשה בוועדת האתיקה של האגודה, בראשותו של עמית אנטר ובהשתתפות היועצת המשפטית של אגודת העיתונאים והמרכזת המקצועית עו"ד מלכה ורוצלבס-קי, מוצע לשנות את הסעיף ולנסחו כך: "לא יעסוק עיתונאי ולא יעסיק אחרים בכל עיסוק, עבודה, שירות, יחסי ציבור, פרסומת ואיסוף מודעות, אם מתעוררים עקב כך חשש או מראית עין לניגוד אינטרסים או להטעיית הציבור.

"לעניין סעיף זה, ייראו כניגוד אינטרסים והטעיית הציבור גם מקרים אלה:

1. העיסוק הנוסף של העיתונאי הוא בתחום עיסוקו או מומחו יותו העיתונאית.
  2. העיתונאי עוסק בתחומי חדשות, אקטואליה, תחקירים או ראיונות בנושאים כלליים.
  3. העיתונאי עוסק ביחסי ציבור, פרסומות או איסוף מודעות על בסיס קבוע."
- עוד נאמר בהצעה לשינוי התקנון, כי "בית הדין לאתיקה של מועצת העיתונות או ועדת האתיקה של אגודת העיתונאים רשאים ליתן חוות דעת לעיתונאי בדבר תחולת סעיף זה על העיסוק הנוסף שהוא מבקש לעסוק בו."

בתשובה לפניית יו"ר אגודת העיתונאים בתל-אביב, אריה אבנרי, הכין עו"ד מיבי מוזר חוות דעת באשר לתיקונים המוצעים. עו"ד מוזר קבע בין היתר, באשר לעיסוקם של עיתונאים בפרסומת, כי "פרסומת מעצם טיבה ומהותה איננה נדרשת להיות אובייקטיבית, ויש בה רצון להטות את הציבור לכיוון שהמפרסם רוצה בו. עיתונאי העוסק בפרסומת, ביחסי ציבור או באיסוף מודעות מעורר בהכרח חשש או לפחות מראית עין של ניגוד אינטרסים או הטעיית הציבור, שכן הציבור סומך על האובייקטיביות וההגיונות של העיתונאי ועל כך שהוא מביא לציבור מידע שאינו מטעה".

לדעת עו"ד מוזר, התקנה בסעיף 17 לתקנון האתיקה איננה מתירה גם עיסוק נוסף חד-פעמי, שכן גם במקרה חד-פעמי עלול העיסוק להיות נגוע בחשש או במראית עין של ניגוד אינטרסים או הטעיית הציבור.

אשר לגוהל ההתייעצות של עיתונאים המבקשים לעסוק בעיסוק נוסף, "כדי להסיר מכשול, ומשום שהתקנה אוסרת גם על מקרה של חשש או מראית עין ובמקרים כאלה קשה להגדירה מראש, מותר ואף רצוי לנקוט דרך של בירור והתייעצות עם ועדת האתיקה, לפני שהעיתונאי מקבל על עצמו עיסוק נוסף", קובע עו"ד מוזר.

כמקצוע חסר פניות נפגע גם בעיני הציבור, ולא רק בקרב אנשי תקשורת", נאמר בהודעת האגודה. האגודה קבעה עוד כי היא "רואה בחומרה את השתלבותם של עיתונאים בתשדירי פרסומת ובפעילות מסחרית, המנוגדים לתקנון האתיקה. פעילות זו יוצרת ניגוד אינטרסים ופוגעת באמינות הדיווח העיתונאי". בנוסף להצעה לתיקון תקנון האתיקה נמסר, כי ועדת האתיקה של האגודה דנה בכמה תלונות שהוגשו לה בנושא זה. ■

### יותר תחרות

ועדה ציבורית, שהוקמה בידי שרת התקשורת לימור לבנת, בוחנת את ארגון מערך השידור ברדיו ובטלוויזיה, כדי לבדוק את האפשרות לפתוח את הענף לתחרות נוספת. הוועדה, בראשות האלוף (מיל') יוסי פלד, מי שהיה היו"ר הראשון של מועצת הערוץ השני, הוקמה בהתאם להחלטה שקיבלה הממשלה באחרונה.

כאשר הודיעה על מינוי הוועדה, אמרה לבנת כי היא מצפה ממנה להגיש הצעות בדבר האופן שבו אפשר לפתוח את כל תחומי השידור לתחרות חופשית. בין הנושאים שהוועדה אמורה לבחון: האפשרות להקצות תדרים לתחנות שידור חדשות, מערך המשדרים הקרקעיים והלוויינים, התנאים שיידרשו מגורמים שביקשו לשדר וכן אפשרות שידור באמצעות לוויינים אל "צלחות" קליטה בבתי הצופים, כנהוג בחו"ל. הוועדה, האמורה להגיש את מסקנותיה עד פברואר 1997, לא תעסוק בנושא של הפרטת רשות השידור, הנבדק בידי ועדה אחרת. ■

### פרסומת על הבוקר?

בראשית שנת 1997 אמור ערוץ 2 להתחיל לשדר את מגזין הבוקר שלו, אבל כחודש לפני המועד המתוכנן נתקעו כל ההכנות: שלושת זכייני הערוץ, "טלעד", "רשת" ו"קשת", לא הצליחו לגייס מפיץ או מפיקים שיעלו לאוויר את התוכנית. איגוד המפיקים קרא לכל חבריו שלא להשתתף במכרו, שהוכן למטרה זו במשותף בידי שלושת הזכיינים. "מדובר באחד החווים הדרקוניים והארוגנטיים שנראו בישראל מאז ומעולם", טענו המפיקים בהתייחסם לדרישות הזכיינים. "הארץ" הגדיר את נוסח המכרו "קיצוני וחד-צדדי" ופירסם בסוף נובמבר את רשימת הדרישות שנכללו בו, שמשמעו: תן שורה של הגבלות על המפיקים.

נוסף לכך, פסק הממונה על ההגבלים העסקיים, יורם טורבוביץ, כי "גיבוש הזמנה בצוותא [בידי שלושת הזכיינים של הערוץ] והפצתה למתמודדים פוטנציאליים, מבלי שבא על כך מראש אישור של מערך הפיקוח על ההגבלים העסקיים, הוא הפרה של הוראות חוק ההגבלים העסקיים".

בהעדר מכרו למפיקים הייצוגיים, חזרו הזכיינים לבדוק אפשרות ויות אחרות לשידור מגזין הבוקר, לו התחייבו בעת קבלת הזיכיונות לשידור. בין היתר נמסר כי נבדקת האפשרות, שהמגזין יופק בידי חברת החדשות של ערוץ 2 או בידי הטלוויזיה החינוכית. אפשרות אחרת: כל זכייני יפיק בעצמו את המגזין בימי השידורים שהוקצו לו. ■